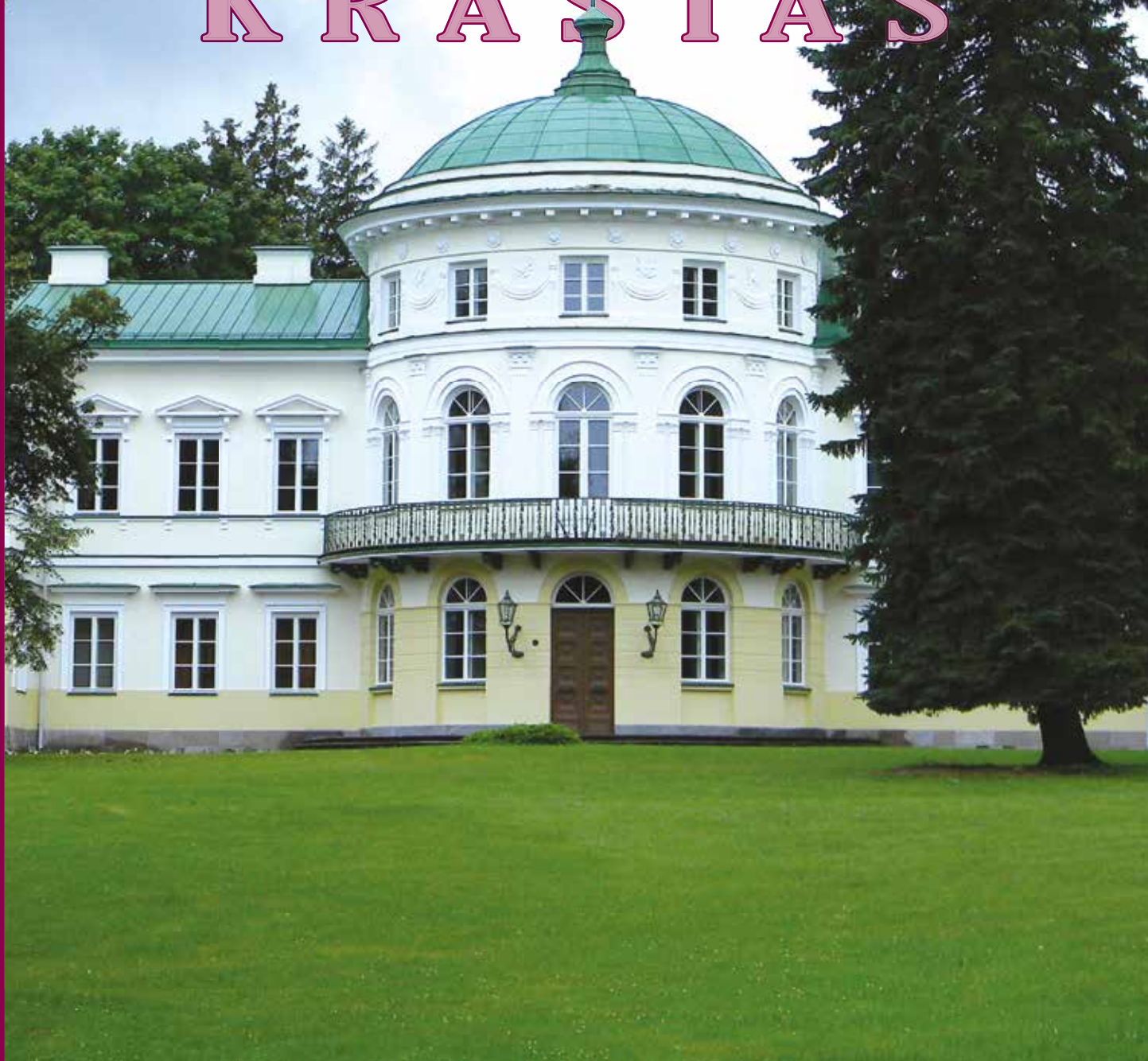

KULTŪROS IR ISTORIJOS LEIDINYS

2013 METŲ NR. 1 (18)

RADVILIŠKIO KRAŠTAS

Sveikiname

Mūsų jubilatai

LAIMAI BURKŠAITIENEI – 80

Gimė Kretingoje. Mokėsi Ginkūnuose, Šiauliuose, vidurinę mokyklą baigė Radviliškyje. Vilniaus konservatorijoje muzikologės specialybę įgijo pas prof. Jadvygą Čiurlionytę. Buvo Lietuvos muzikos ir teatro akademijos Etnomuzikologijos katedros docentė, vedėja. Skaitė paskaitas Kauno Vytauto Didžiojo universitete. Dirbo LMTA Etnomuzikologijos skyriuje. Parengė liaudies dainų rinkinių, bendradarbiavo įvairiuose tautosakos leidiniuose, rašė straipsnius ir recenzijas spaudoje. Stambiausias leidinys – monografija Jadvyga Čiurlionytė. Vadovavo įvairiems folkloro ansambliams.

GENOVAITEI JUKNEVIČIENEI – 70

Gimė Daukantų kaime (Radviliškio r.). Mokėsi Sidabravo vidurinėje mokykloje, baigė Vilniaus kultūros-švietimo technikumą, Valstybinės konservatorijos Klaipėdos fakultete įgijo choreografo specialybę. Vilniuje dirbo šokių grupių vadove Profsąjungų kultūros rūmuose, Radijo komponentų gamykloje, Vilniaus universitete, Inžineriniame statybos institute, kitose mokymo įstaigose. Liaudies meno rūmų (dabar Lietuvos liaudies kultūros centras) choreografė. Nuo 1965 m. dalyvavo rengiant visas dainų šventes, buvo kai kurių jų vadovė, baletmeisterių asistentė, rengėja, baletmeisterė.

ALOYZUI KAŽDAILIUI – 70

Gimė Grinkiškyje (Radviliškio r.). Istorikas, muziejininkas. Mokėsi Baisogalos vidurinėje mokykloje. Istoriko specialybę įgijo Vilniaus valstybiniame universitete. Dirbo moksliniu darbuotoju Klaipėdos miesto muziejuje, dėstė istoriją Klaipėdos politechnikume. Svariai pasidarbavo kuriant Lietuvos jūrų muziejų, šio muziejaus, akvariumo ekspozicijas, restauruojant Neringos fortą muziejui, įrengiant delfinariumą. 1975–2002 m. – muziejaus direktorius. Yra knygų, straipsnių autorius.

MINDAUGUI BRIEDŽIUI – 50

Gimė Šeduvoje. Lietuvos ir Radviliškio rajono politinis bei visuomenės veikėjas, Sąjūdžio dalyvis. Studijavo Vilniaus pedagoginiame institute, įgijo istorijos mokytojo kvalifikaciją. Po to dirbo Baisogalos vidurinės mokyklos istorijos mokytoju. 1996–2000 m. kadencijos Seimo narys. Dabar – Socialinės komunikacijos instituto direktoriaus pavaduotojas. Vadovauja Vilniaus radviliškėnų bendrijai.

Nuoširdžiai sveikiname jubilatus, taip pat kraštiečius, pelniusius garbingų apdovanojimų scenografą VITALIJŲ MAZŪRĄ (Nacionalinė kultūros ir meno premija) ir dokumentininką VYTAUTĄ DAMAŠEVIČIŲ (Vyriausybės kultūros ir meno premija). Visiems linkime ir toliau sėkmingos veiklos, sveikatos, kūrybos džiaugsmo sklidinų dienų.

TEGUL ŽYDI GROŽIS, PAGARBA IR MEILĖ

*Alma Kubilinskienė,
Aukštelkų seniūnijos seniūnė*

Kas be pamena, kada ant mūsų kalnelių užgeso paskutinis aukuras... Kiek žmonių kartų mynė takelius aplink tas slėpingas mūsų kalvas drauge su žyniais ir vaidilutėmis... Nesustabdomas laikas nuskinda gyvenimo gėles, nutrina atminties kreida užrašytas likimų linijas, bet palieka neužmirštuolėmis kvepiančius prisiminimus.

...Kokia palaima sėdėti nugarą atrėmus į baltakamienį beržą ir girdėti, kaip monotoniškai, ritmingai kapsi medžio „kraujas“. Kapt... kapt... Staiga suvokiu, kad šio medžio sultis kažkada gėrė ir mano senoliai. Paragauju sulos ir, rodos, juntu sruvenančią medžio stiprybę, širdį užliejančią ramumą. Čia mano namai, čia Lietuva, čia Aukštelkai. Čia viskas taip artima, sava, nors gimiau ir užaugau kitur, bet čia gyvenau, čia auga mano sūnūs, čia dirbu mėgstamą darbą...

Iš susitikimų su gyventojais išnyra prisiminimuose dabartinio Aukštelkų ežerėlio vietoje buvusi Mekaitėms priklausiusi pelkėta pieva, Vilkbala vadinta. Tą tvenkinėlį iškasė ekskavatorius, vairuojamas Alfonso Janulio. O kaip neprisiminti Aukštelkų ąžuolo galiūno, atskaičiausio jau daugiau kaip pusę tūkstančio metų, džiuginančio ir šeiminingo, ir svečio akį. Šis medis sodintas Petro Vaičiūno prosenelių, augintas, puoselėtas, rūpintojėlių priglaudęs. Prieš 25 metus jis neteko dviejų plačiųjų šakų, it vainiku saugojusių ir gaubusių kaimo erdvę. Prie stotelės stabtelėdavęs autobusas kaip tuneliu pravažiudavo pro jo žaliąją lapiją. Tos nukirstos šakos, tarsi virtusi Krėvės Grainio liepa skerđžiaus Lapino širdyje, turėjo įskelti skausmą tikro aukštelkiškio sieloje. ąžuolo mūkelės neišdrįso sunaikinti aršūs pokario kryžių griovikai, niekas nepalietė ir visą sovietmetį, ją buvo gražiai restauravęs Antanas Vaičiūnas. Tik neatsilaikė senoji medinė relikvija prieš šių dienų kolekcininkus – nukabino prašalaičiai, pasigviešė, kaip ir koplytelės rūpintojėlių. O juk prieš tą mūkelę, prieš šalia kelio rymojusį Dievulį mūsų senieji kepurėlę nukeldavo, pagarbiai persižegnodavo. Gražiau gal niekas nėra pasakęs, kaip šviesios atminties kraštietis Anicetas Onaitis: „Jei pro ąžuolą seną važiuosi, / Ir jame dar smūtkelis rymos, – / Aš žinau, tu tikrai čia sustosi / Paieškoti vaikystės basos“...

Ne tik kiekybiškai, bet ir kokybiškai keičiasi Aukštelkų seniūnija. Kalnelio Gražionių bendruomenės, seniūnaičiai, Lietuvos ūkininkių draugijos Aukštelkų skyrius „Saulėgrąža“ – kokia įvairi jų veikla, kokia sviri jų parama seniūnijai, įgyvendinant įvairias idėjas, projektus, gražinant mus supančią aplinką, stiprinant kiekvieno mūsų dvasinį pasaulį, tikėjimą, atjautą. Viską darysime, kad Aukštelkų vardas išliktų ir po tūkstančio metų – tvirtas seniūnijos administracijos, bendruomenių bei seniūnaitijų sutarimas, pagrindinis siekis.

Manau, toks pat apsisprendimas akivaizdus ir visame rajone, krašte, bet kuriame kampelyje, kur gyva atmintis, meilė tėviškei, pagarba jos praeičiai ir žmogui. Kiekvienas, nors mažiausias, bet nuoširdžiai atliekamas darbas šia linkme mus paaugina, sustiprina, padaro geresnius. Tad palinkėkime vieni kitiems nuolat, nepavargstančiai būti šio kilnaus, žmogiškosios priedermės ir savo ainių atminimo verto darbymečio darbininkais, kuriuos vienija tas pats tikslas – LIETUVA.

turinys

Kada atgis Baisogalos dvaro Vėjinis malūnas?..	5	Dievo užmirštame krašte	61
Regina Vaitkevičienė		Adelė Važgauskienė	
Valakų reforma Radviliškio krašte	9	Žybartų kaimas	68
Egidijus Prascevičius		Emilija Brajinšienė	
Žydų bendruomenės mokykla Radviliškyje	15	Pažintis su šimtu kūrėju	72
Zenonas Vasiliauskas		Aldona Januševičienė	
Grinkiškio žiemos žemės ūkio mokykla	20	Nauji radviliškėnų leidiniai	73
Laima Petrauskienė		In memoriam. Liucija Šulgaitė	74
Mokslininko, valstybininko, teisėjo keliai (2)	27	Pro memoria.	
Egidijus Jarašiūnas		Atsisveikinome su Filomena Taunyte	75
Apie Šiaulėnų kraštą	36	Vytautas Žeimantas	
Marijona Birutė Kudulytė-Navakauskienė		Radviliškio rajono kultūros kronika	77
„Tai įvyksta tarsi koks stebuklas...“	40	Резюме публикаций журнала	
Gražina Dunauskienė		„Радвилишкский край“ 2013 г. № 1 (18)	81
Pirmųjų Lietuvos kalendorių sudarytojas	45	Summary of the Periodical	
Petras Juknevičius		„Radviliškio kraštas“ 2013 No. 1(18)	82
Gyvenę Verduliuose	48	Senos nuotraukos pasakoja	83
Laima Burkšaitienė			
Kaimo bernioko aukštumos aukštumėlės	51		
Jonas Linkevičius			

STEIGĖJAS Radviliškio viešoji biblioteka ir Vilniaus radviliškėnų bendrija / **REDAKcinė KOLEGIJA** Romualdas Budrys, Elena Romana Cemnolonskienė, Jonas Linkevičius, Aleksandras Šidlauskas / **REDAKCIJA** Gražina Dunauskienė, Aldona Januševičienė, Kristina Kacevičienė, Rasa Plukienė, Egidijus Prascevičius / **MENINIS REDAKTORIUS** Arvydas Každailis / **MAKETAVO** Tomas Januševičius / **LEIDŽIA** Radviliškio rajono savivaldybės viešoji biblioteka, S.Darius ir S.Girėno g. 9, LT-82137 Radviliškis, tel./faksas (8-422) 5 31 68, el. paštas: direktore@radviliskiobiblioteka.lt, www.radviliskiobiblioteka.lt / **SPAUSDINA** UAB „Standartų spaustuvė“, Darius ir Girėno g. 39, LT-02189 Vilnius, tel. 2167527, faksas 2167547, el. paštas: info@standart.lt / **TIRAŽAS** 300 egz.

ISSN 1822-0517

Viršeliuose – redakcijos pradedamos spausdinti rajono lankytinų vietų nuotraukos – Baisogalos dvaro ir Balio Buračo paminklo Šiaulėnuose (skulptorius – kraštietis Stasys Žirgulis). Radviliškio viešosios bibliotekos archyvas

*Lyg paskutiniai dinozaurai,
lyg priešistoriniai kokie –
jie stovi perpučiami kiaurai,
ir sielose jų – kaip lauke.*

*Apdriskusius sparnus iškėlę,
dar siekia debesų šukuot,
įklimpo jie lyg vabalėliai
laike – kaip gintaro sakuos.*

Just. Marcinkevičius „Vėjo malūnas“

REGINA VAITKEVIČIENĖ,
pedagogė, kraštotyrininkė

KADA ATGIS BAISOGALOS DVARO VĖJINIS MALŪNAS?..

BAISOGALOS PASIDIDŽIAVIMAS – KOMARO DVARO ARCHITEKTŪRINIS ANSAMBLIS

Baisogalos dvaro rūmai yra vienas žymiausių architektūros paminklų Lietuvoje. Romantinio klasicizmo stiliaus dvaras pradėtas statyti XVIII amžiaus viduryje, baigtas XX amžiaus pradžioje. Jo statyba ir klestėjimas siejami su Komarų dinastijos gyvavimo Baisogaloje laikotarpiu. Valdant Komarams dvaras neatliko vien tik rezidencinės paskirties – jame buvo plėtojama ūkinė veikla. Dėl tos priežasties Baisogalos dvaro sodyba turi didelį ūkinį sektorių – be dvaro pastato, dar 18 sodybą formuojančių elementų. Rūmai su ratine-žirgynu ir virtuve-sandėliu sudaro pusiau uždaro kompozicijos ansamblį, apie kurį grupuojasi kiti pastatai: kluonas, kalvė, spirito varykla, oranžerija, šulinys, ledainė, kumetynas, tvartas su diendaržiu ir kt. Pastatų architektūra atspindi dvaro sodybos daugiau kaip 130 metų laikotarpio vystymosi raidą. Būdingos vėlyvojo klasicizmo, visų trijų romantizmo krypčių – neogotikinės, liaudiškosios, neorenesansinės – architektūros formos.

VĖJINIS MALŪNAS – VIENAS IŠ AŠTUONIOLIKOS DVARO SODYBOS PASTATŲ

Vienas gražiausių ūkinių Komaro dvaro pastatų – šalia parko pastatytas mūrinis vėjo malūnas. Jis trijų aukštų, su cokoline dalimi, tinkuotomis aštuoniakampėmis piramidės formos sienomis, puoštomis įvairių formų arkomis.

Baisogalos vėjo malūnas – trijų aukštų mūrinis pastatas. Jame erdviausias pirmasis, cokolinis, aukštas, kiti laipsniškai mažėja. Mūro sienos dekoru elementuose pastebimi įvairūs pseudostiliai: I aukštas – klasicistinio, II – renesansinio, III – gotikinio stiliaus. Malūno kepurės apačioje pastebima ir romaninio stiliaus įtaka – pusapskritės arkos, perimtos iš senosios romėnų architektūros. Tokį Komarų pasirinkimą sąlygojo romantizmo laikotarpio Lietuvos dvarų architektūroje įtaka – įvairių stilių formų pritaikymas akmens mūro (dažniausiai ūkiniams) statiniams.

Baisogalos malūnui būdingas paprastumas ir kartu didingumas, simetriškumas, kompozicinė darna, minimalus dekoratyvumas, kuklūs skulptūriniai ele-

Tokį Baisogalos dvaro malūną 1923 m. užfiksavo garsus mūsų krašto fotografas, etnografas Balys Buračas. Nuotrauka iš „Miestai ir miesteliai Balio Buračo akimis“ (Kaunas, 2007)

mentai, geometrinės figūros (stačiakampio) pavida- las. Savitą meninę išraišką malūnui suteikia kons- truktyvios durys, langelių formų ir apvadų įvairovė. Langeliai stačiakampiai, kvadratiniai, iš šešių įstiklin- tų gabalėlių. Puošyba darniai susilieja su pastato vi- suma. Statant malūną siekta matematiniais skaičiavi- mais paremto inžinerinio novatoriško sprendimo

Malūnas stovi vakariniame dvaro parko pakrašty- je, netoli tvenkinio. Jis yra prie kelio, jungiančio pie- tinį apvažiavimą apie parką su keliu, skiriančiu parką nuo ūkinės-gamybinės zonos. Kadangi tinkamiausias malti, sunkus yra šiaurės vėjas, tai malūnui neatsitik- tinai numatytas vakarinis dvaro ansamblio pakraštys. Jam parinkta vieta, kur pučia tolygūs, nesūkuriuoti vėjai. Žiūrėta, kad pastato neužstotų aukšti pavieniai medžiai. Malūnas pastatytas atvirame plote, atokiai nuo kitų dvaro pastatų.

Malūno pastatymo data laikomi 1885 metai. Tais pat metais jis pradėjo veikti. 1927 metais dvarininko Komaro sudarytas aprašas rodo, kad malūnas veikė tik sezono metu: rudenį ir žiemą. 1911 metais malūnas buvo rekonstruotas (data užrašyta „kepurės“ vėjarody- je). Matyt, dvarą valdant Komarams, daugiau malūno rekonstrukcijų nebuvo atlikta, nebent apdailos darbai.

Kaip Baisogalos vėjinis malūnas atrodė 1923 me- tais, užfiksuota Balio Buračo nuotraukoje.

Garbaus amžiaus baisogališkis Antanas Morkis teigia, kad dvaro vėjinio malūno sparnai sukdavęsi gana retai. Jo nuomone, šis malūnas maldavęs miltus tikriausiai tik ponų Komarų reikmėms.

Prie malūno stovėjęs malūnininko namelis. Netoli buvęs ir vadinamasis magazinas, į kurį dvarininkai ir valstiečiai supildavo, ten ir laikydavo javus bado atvejui. Po Antrojo pasaulinio karo šis statinys buvo nugriautas.

Kaip teigia buvęs Baisogalos gyvulininkystės insti- tuto mokslo darbuotojas Kazys Strolys, institute direk- toriaujant Leonui Tymukui, aštuntame praeito amžiaus dešimtmetyje atlikta dalinė malūno rekonstrukcija. Vietoj gerokai aplūžusių sparnų pagaminti ir užkelti nauji ažuoliniai sparnai. Jie buvo be drobės, tad suk- tis negalėjo, bet malūnas jau atrodė atgavęs savo tikrąją išvaizdą. Deja, vieną vasaros vidudienį perkūnas kirtė į sparnus ir vieną jų visai sutrupino, kitus irgi apgadino. Po to jau niekas sparnų nebeatstatinėjo.

NEATITAISOMA ŽALA PAVELDUI

Baisogalos malūnas – kepurinio tipo. Tokie malū- nai Lietuvoje paplito nuo XVIII amžiaus. Kepuriniai malūnai dar vadinami olandiškaisiais, bet terminas „kepurinis malūnas“ paplitęs labiausiai. Baisogalos malūnas panašus į aštuoniakampę piramidę arba kūgį su horizontaliai nupjauta viršūne, ant kurios uždėtas

sudėtingos formos stogas – kepurė, galinti sukrotis aplink menamą vertikalią malūno ašį. Malūnas tvirtos sąrangos, atsparus aerodinaminėms apkrovoms. Jo liemens aukštis beveik lygus pagrindo pločiui. Durys vienerios, nes viduje pakanka vietos vežimui apsisukti. Malūną iki pastato užkonservavimo juosė apėjimo galerija. Jis buvo ketursparnis, sparnai per 9 metrus ilgio. Jeigu stiebinių malūnų sparnai buvo gręžiami prieš vėją malūno liemeniu, tai kepurinio Baisogalos malūno sparnai – tik viršutine malūno dalimi, vadinamąja kepure. Kadangi dvaro malūnas itin modernus, jo kepurė buvo automatiškai pasukama į vėją net dviem vėjo turbinomis, vadinamomis vėjų rožėmis. Vėjo turbinos buvo įrengtos ant malūno kepurės. Tokią turbiną sudarė 5–8 mentelės. Mentelių brėžiama plokštuma buvo statmena sparnų brėžiamai plokštumai. Turbinos mentelės nuo jų brėžiamos plokštumos buvo pasuktos 45 laipsnių kampų, todėl turbina pradėdavo sukintis pučiant vėjui iš vieno arba iš kito šono. Jei vėjas pūsdavo ne į didžiuosius sparnus, pradėdavo sukintis vėjų rožės ir automatiškai atgręždavo didžiuosius sparnus į vėją.

Sparnai sukdamo pakraigėje sparnų veleną su didžiuliu (apie 4 m skersmens) kampiniu krumpliaraičiu, kuris sukdamo mažąjį krumpliaratį, šulratį (šeštarnę), sujungtą su viršutine girnų puse. Visi malūno sukimo mazgai ir krumpliaraičiai buvo mediniai, volai – iš ketaus.

Malūnas veikė iki 1954 metų. Deja, jo vidaus įrangai nebuvo lemta išlikti, nes tuomet niekas net negalvojo apie technikos išliekamąją vertę. Lietuvoje technikos paminklų sąrašai pradėti sudarinėti tik apie 1970–1975 metus, bet ir tai daugiausia dėmesio buvo kreipiama į pastato architektūrą, fizinę būklę, o ne į techninę įrangą. (Tokie technikos paminklai vertė nepatogiai jaustis ideologus, neigusius pažangą ikikarinėje Lietuvoje.) Dar blogiau. Ėmus technikos paminklus taikyti naujiems visuomenės poreikiams, padaryta neatitaisoma žala paveldui. Kai Baisogalos malūne buvo sumanyta įrengti kavinę, nežinia kur, gal metalo lauže, atsidūrė ir šio malūno įranga. Statybų metu buvo išardyti girnų mechanizmai ir pavara, vietoj medinių perdangų įrengtos gelžbetoninės, padarytos naujos pertvaros, visiškai suardyta planinė struktūra. Kavinė taip ir nebuvo atidaryta, nes malūną nuniokojo gaisras. Ir nors vėjo malūnas 1997 metais įrašytas į Kultūros vertybių registrą kaip Baisogalos dvaro

sodybos kompleksinė dalis, 2005 metais dvaro sodyba pripažinta valstybės saugoma, o 2008 metais paskelbta kultūros paminklu, šios priemonės nepadėjo išsaugoti malūno kaip meninę ir inžinerinę vertę turinčio statinio. Ilgą laiką malūnas nyko, veikiamas tiek griauinančių laiko jėgų, tiek neatsakingo žmonių elgesio.

UŽKONSERVUOTAS MALŪNAS LAUKS GERESNIŲ LAIKŲ

LSMU Baisogalos gyvulininkystės institutas rūpinasi viso dvaro ansamblio pastatų išsaugojimu.

Malūno tvarkymo darbų jau nebuvo galima atidėti, nes pastato būklė buvo kritinė. 2009 metais užfiksuotas toks malūno vaizdas: „... įėjimas užkaltas lentomis, buvęs apėjimo medinis takas nuiręs, kelia avarinę grėsmę. Malūno prieigos užžėlusios. Fasadas prisigėręs dulkių, susiformavę samanų ir dumblių kolonijos, ardančios ne tik tinką, bet ir dažų likučių struktūrą. Atsidengusio cokolinio akmens mūro būklė yra bloga – išriedėję iš pirmųjų vietų įvairių dydžių akmens rieduliai, skiedinys byrantis, ištrupėjęs. Viršutinių aukštų mūro plytos aptrupėję, suaižėję, pažeistos. Tinkas taip pat atšokęs nuo mūro, išsisluoksniavęs, byrantis, pažeistas biologinės korozijos, tarpuose auga medeliai. Malūnas be sparnų“ (iš *www.veidas.lt* 2010 08 20).

Kultūros paveldo departamentas malūno tvarkymo darbams skyrė per 300000 litų. Valstybinė įmonė „Lietuvos paminklai“ parengė eksterjero restauravimo ir pastato konservavimo darbų projektą. Tvarkybos darbus atlikusi bendrovė „Ateities statyba“ pašalino augalines sąnašas, restauravo akmens mūrą, įrengė atgrindą paviršiniam vandeniui nuo pastato nutekėti. Restauruotas mūras buvo apdorotas antiseptikais, nutinkuotas ir hidrofobizuotas fasadas. Pašalinta seno skardinio stogo danga ir grebėstai, stogas uždengtas nauja cinkuota skarda.

Tik 2011 metų pabaigoje Baisogalos vėjo malūne baigti išorės restauravimo darbai, pastatas užkonservuotas. Instituto direktorė Violeta Juškienė puoselėja mintį kada nors įrengti jame muziejų, tačiau lėšų reikalauja kiti prastos būklės dvaro statiniai, tad svajonę sugrąžinti malūnui pirmą kartą išvaizdą tenka atidėti neribotam laikui.

O kol kas apie buvusį vieno gražiausių mūrinių vėjo malūnų Lietuvoje grožį tenka kalbėti būtuojų laikui.

Kazio Strolio nuotraukos

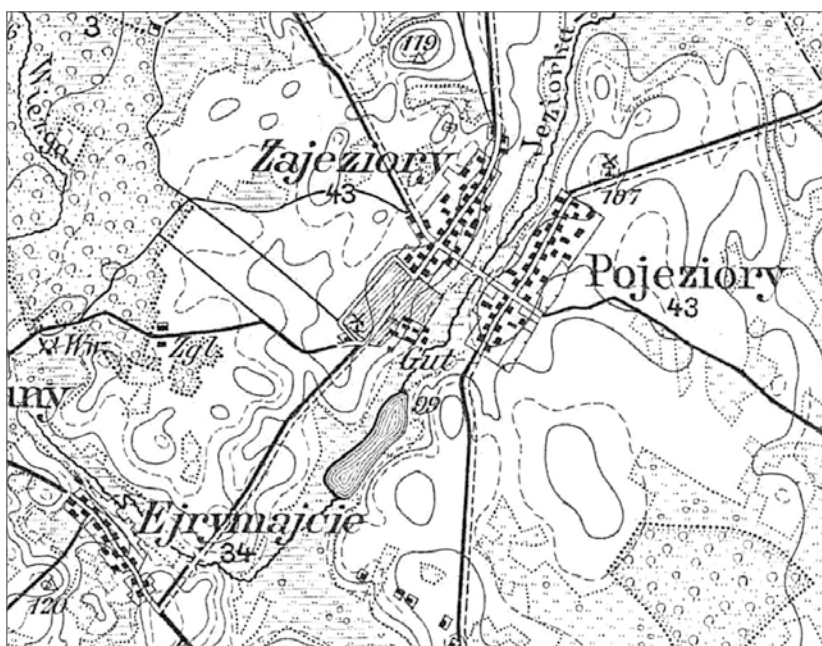
Baisogalos vėjo malūnas neišlikęs ir kaip veikiantis liaudies technikos paminklas, tačiau technikos istorijai jis svarbus bei vertingas kaip praeities specifinės gamybinės paskirties objektas. Šis liaudies technikos paminklas liudija, kad mūsų tėvai, seneliai išmanė medžiagų technologiją, hidrotechnikos, aerodinamikos, mechanikos dėsnius, turėjo architektūrinį skonį.

VALAKŲ REFORMA RADVILIŠKIO KRAŠTE

EGIDIJUS PRASCEVIČIUS,
Daugyvenės kultūros istorijos muziejaus-draustinio direktorius

Upytės valsčiaus inventoriuje, kuris sudarytas 1554–1557 m., yra daugelio Radviliškio rajono kaimų aprašymai. Dokumentas atspindi tada Lietuvoje įvykdytą žemės reformą, vadinamą Valakų reforma. Jos metu žemė buvo išmatuota valakais (apie 21,3 ha) ir įkurti gatviniai-rėžiniai kaimai. Šeduvos krašte žemės išmatavimo valakais darbams vadovavo Dmitrijus Sapiega. Reforma vyko labai organizuotai ir greitai. Iš pradžių savo darbą atlikdavo matininkai, paskui juos vykdavo revizoriai, vadovaujami Jono Gradovskio. Revizoriai įvertindavo žemę, aprašydavo kiekvieną kaimą, nustatydavo mokesčių dydį.

Šiame straipsnyje atsispindi kai kurios vaitystės ir kaimai, buvę Upytės valsčiaus inventoriuje.

Arimaičių, Užuožerių ir Paežerių kaimai (Radviliškio r.) 1915 m. Vakarų Rusijos žemėlapyje „Karte des Westlichen Russlands“ (1:100 000 mastelio, planšetas N 19)

AUKŠTUOLIŲ VAITYSTĖ. Šiai vaitystei priklausė 5 kaimai: Puipiai (dabar Kriaukėnai), Rukliškis, Sedūnai ir Aukštuoliai (dabar Aukštelkai). Visi jie yra dabartinėje Aukštelkų apylinkėje. Kaimai valakais matuoti 1554–1555 m. Išmatavus kaimų žemes valakais ir sudarius vaitystę, pirmuoju vaitu buvo paskirtas Narkus Matevičius. Toliau nagrinėjami vaitystės kaimų aprašymai.

Puipių kaimas (dabar Kriaukėnai). Kaimas didelis, jam priskirta 20 valakų. Tuo metu, kai revizoriai tikrino kaimą, tik 6 valakai buvo paimti gyventojų, o 14 likę laisvi, nedirbami. Visų nepaimtų valakų žemė buvo bloga. Gyventojams, paėmusiems dirbti žemę, nustatytos prievolės nuo 1 valako: činšo – 1 kapa ir 7 grašiai, už pastotes, sargui ir kitiems karaliaus poreikiams – 15 grašių, už avižų 2 statines – 20 grašių. Buvo aprašytos ir kaimo žemės ribos. Puipiai ribojosi su Aukštuolių (Aukštelkų), Užuožerių, Riaubonių ir Vėzgės (dabar Mažaičiai) kaimų žemėmis bei karališkuoju mišku.

Rukliško kamas. Čia išmatuota 16 valakų žemės, o paimtų buvo tik 2. Visą nepaimtą žemę revizoriai įvertino kaip blogą. Prievolės kaimiečiams nustatytos tokios pat kaip Puipių kaime. Revizoriai rašė: jeigu ateityje kas nors paims likusius laisvus valakus, turės mokėti tokius pat mokesčius kaip ir kiti kaimo gyventojai. Rukliško žemė tuo metu ribojosi su Sedūnų, Aukštuolių ir Puipių kaimais.

Sedūnų kaimas. Vidutinio dydžio kaimas. Žemė išmatuota 25 valakais ir beveik visa paimta – liko tik 1 valakas. Kadangi 24 valakų žemė revizorių įvertinta kaip gera, todėl ir prievolės gyventojams nustatytos truputį didesnės: činšo – 1 kapa ir 16 grašių, už pastotes, sargui ir kitiems karaliaus poreikiams – 15 grašių, už 2 statines avižų – 20 grašių. Kaimo valakų ribos aprašytos taip: prasideda galais (rėžių) nuo Karčemų kaimo valakų galų, šonu eina šalia Butkūnų (dabar Kauliniai) kaimo valakų, kitais galais ateina iki Rukliško kaimo valakų, kitu šonu – šalia Erimantų (dabar Arimaičių) kaimo valakų.

Gražionių kaimas. Nedidelis – išmatuota tik 18 valakų. Revizoriams tikrinant, 17 valakų jau turėjo šeiminkus, visa žemė įvertinta kaip gera. Mokesčiai nustatyti tokie pat kaip Sedūnų kaime. Gražionių kaimo valakai ribojosi su Liaudiškių, Butkūnų (Kaulinių) ir Vėzgės (Mažaičių). Gražionių aprašyme paminėta Vėzgės upė, nuo jos galais prasideda kaimo valakų rėžiai.

Šiame kaime 1 valakas atleistas nuo mokesčių – jis skirtas vaitystės vaitui Narkui Matevičiui. Jis dar buvo gavęs už kaimo žemių ribos likusį 12 margų dydžio sklypelį, tačiau už tą žemę jau turėjo mokėti po 3 grašius ir 7 pinigėlius nuo kiekvieno margo.

Aukštuolių kaimas. Dabar – Aukštelkai. Tai – vidutinio dydžio kaimas. Dokumente revizoriai rašė, kad ten paimti 23 valakai. Tiek jų ir buvo išmatuota šiame kaime. Visa žemė įvertinta kaip gera. Gyventojams prievolės nustatytos tokios: činšo – 1 kapa ir 16 grašių, už pastotes, sargui ir kitiems karaliaus poreikiams – 15 grašių, už dvi statines avižų – 20 grašių. Aukštuolių kaimo žemė ribojosi su gretimais kaimais: Rukliškiu, Puipiais (Kriaukėnais), Vėzge (Mažaičiai) ir Gražioniais. Kaimo aprašyme minima Vėzgės upė.

Apibendrinimai. *Aukštuolių vaitystėje iš viso buvo išmatuoti 102 valakai žemės – apie 2173 ha (skaičiuojant, kad 1 valakas lygus 21,3 ha). Paimtų, dirbamų valakų buvo 72 (apie 1534 ha). Šioje vaitystėje buvo daug geros žemės – net 66 valakai. 36 valakų žemė įvertinta kaip bloga. Revizorių sudarytuose kaimų aprašymuose neminimas valakais išmatuotas miškas, kaip dažnai pasitaikydavo kitose vaitystėse. Iš to galima daryti išvadą, kad šiose žemėse, prieš išmatuojant kaimus valakais, vyravo dirbamos žemės ir pievų plotai. Nekyla abejonių, kad iki Valakų reformos čia jau buvo išsidėsčiusios žemdirbių gyvenvietės. Iš 5 vaitystės kaimų 1 pavadinimas dabar visai pasikeitęs. Tai Puipiai – kaimas, kuris šiandien vadinamas Kriaukėnais. Puipių vardas nukeliavo į kitą vietą, arčiau Šeduvos. Dabar Puipiai yra prie senojo kelio Šeduva–Šiaulėnai. Dar vieno kaimo pavadinimas pasikeitęs nežymiai: Aukštuoliai nūnai tapo Aukštelkais.*

Vaitystės kaimų aprašymuose minimi keli vietovardžiai. Tai gretimų vaitysčių kaimai: Užuožeriai, Riauboniai, Vėzgė (dabar Mažaičiai), Karčemos, Butkūnai (dabar Kauliniai), Erimantai (dabar Arimaičiai) ir Liaudiškiai. Puipių aprašyme paminėtas karališkasis miškas. Aprašant Gražionių ir Aukštuolių kaimų žemių ribas, paminėta upė Vėzgė. Įdomu pastebėti, kad vaitystė buvo vadinama Aukštuolių kaimo vardu, o vaitas Narkus Matevičius gyveno Gražionių kaime.

Iš kaimų aprašymų aišku, kad tuo metu šiose vietose nebuvo jokių privačių valdy, nei ponų, nei bajorų. Tokie dvarai kaip Kriaukėnai, Aukštelkai, Gražioniai, Kalnelio Gražioniai, Sedūnai įkurti po Valakų reformos. Visos žemės ten tada priklausė Lenkijos karaliui ir Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Žygimantui Augustui.

UŽUOŽERIŲ VAITYSTĖ. Pirmuoju vaitu šioje vaitystėje paskirtas Jonas Butkevičius. Vaitystė sudaryta iš 4 kaimų: Erimantų (dabar Arimaičiai), Užuožerių, Riaubonių, Vismantiškių bei valakais išmatuotų miškų. Kaimų žemė valakais matuota 1554–1555 metais. Ši data pagrįstai gali būti laikoma kaimų įsikūrimo pradžia.

Erimantų kaimas. Dabar tai – Arimaičiai Aukštelkų apylinkėje. Revizoriai, tikrindami kaimą, rado paim-

Arimaičių k. Morkūno gyv. namas 1992 m. Autoriaus nuotrauka

Arimaičių k. Staniūlio gyv. namas 1992 m. Autoriaus nuotrauka

tus 23 valakus. Tiek jų čia ir buvo išmatuota. 1 valakas šiame kaime atleistas nuo mokesčių, nes buvo skirtas vaitystės vaitui. Kitiems kaimo gyventojams revizoriai nustatė tokius mokesčius: činšo – 1 kapa ir 16 grašių, už pastotes, sargui ir kitiems karaliaus poreikiams – 15 grašių, už 2 statines avižų, įskaitant atvežimo išlaidas, – 25 grašiai. Kaimo žemės ribojosi su Užuožerių, Sedūnų ir Karčemų kaimais bei su Baibalos ežeru ir Ežerės upe. Visa kaimo žemė išmatuota 3 laukuose. Prie Baibalos ežero ir Ežerės upės likusią nedidelę salelę, kuri nepateko į kaimo valakus, matininkai išmatavo į 2 margus ir ten pat dar į 2 margus bei 2 rykštes pievų. Šią žemę buvo paėmęs Jurgis Butnevičius.

Užuožerių kaimas. Yra Šeduvos apylinkėje. Kaimas vidutinio dydžio, išplanuotas Ežerės upės pakrantėje. Revizoriams atvykus į kaimą, jame rasti 23 paimti valakai. Tiek jų čia ir tebuvo, nes nepaminėti tušti valakai. Tai rodytų, kad, prieš įkuriant valakinį Užuožerių kaimą, ten jau gausiai gyventa žemdirbių. Kaimo žemių ribos aprašytos taip: prasideda galais (rėžiais) nuo Ežero ir nuo Ežerės upės, kuri išteka iš Ežero, šonu eina šalia Riaubonių kaimo valakų, kitais galais prieina iki Rukliškio kaimo valakų galų, kitu šonu – šalia Arimaičių kaimo valakų šono. Kaimo gyventojams nustatytos prievolės: činšo – 1 kapa ir 16 grašių, už pastotes, sargui ir kitiems karaliaus poreikiams – 15 grašių, už 2 statines avižų – 20 grašių.

Riaubonių kaimas. Dabar tai – Riaubai Šeduvos apylinkėje. Kaime buvo išmatuota daug žemės – net 24 valakai. Tačiau tik 4 iš jų paimti gyventojų. Likusieji dar neturėjo šeimininkų, nes dėl blogos žemės juose niekas nenorėjo kurtis. Šiame kaime visa žemė įvertinta kaip bloga. Prievolės Riaubonių gyventojams

nustatytos kiek mažesnės: nuo kiekvieno valako činšo mokestis – 1 kapa ir 7 grašiai, už pastotes, sargui ir kitiems karaliaus poreikiams – 15 grašių, už 2 statines avižų – 20 grašių. Dokumente revizoriai pažymėjo, kad ir tuščiuose valakuose vėliau įsikursiantiems kaimiečiams teks mokėti tiek pat. Kaimo valakai ribojosi su Užuožerių ir Vismantiškių kaimais, su Ežerės upeliu ir karaliaus mišku.

Vismantiškių kaimas. Dabar – Vismantai Pakruojo rajono Stačiūnų apylinkėje. Tai buvo vienas iš didžiausių kaimų Šeduvos krašte. Čia matininkai išmatavo 40 valakų. Tačiau tuo metu, kai revizoriai tikrino Vismantiškius, paimtų valakų rado tik 14, kiti dar buvo laisvi, nedirbami. Žemės rūšis nustatyta vidutinė. Mokesčiai: činšo – 1 kapa ir 10 grašių, už pastotes, sargui ir kitiems karaliaus poreikiams – 15 grašių, už 2 statines avižų, įskaitant jų atvežimą, – 20 grašių. Tokios pat prievolės laukė ir tų, kurie vėliau įsikurs tuščiuose valakuose. Kaimo valakų rėžiai išdėstyti į 3 laukus. Jie ribojosi su Riaubonių (Riaubai) ir su Draumėnų (Rozalimo apylinkė) kaimais, Ežerės upe, karališkuoju mišku, kuris kaimą supo iš kelių pusių.

Išmatavus kaimo žemes valakais, prie Ežerės upės liko 1 valako dydžio užsienis, mišku apaugęs žemės sklypas. Jį jau buvo paėmęs ir pradėjo kirtimus Jokūbas Jocevičius. Revizoriai jam mokesčius nustatė tokius pat, kaip ir kitiems kaimo gyventojams.

Miško valakai. Greta Riaubonių ir Vismantiškių kaimų matininkai buvo išmatavę 16 valakų miško, jų rėžiai ėjo nuo Ežerės upės. Tai buvo didelis plotas – apie 340,8 ha. Tačiau revizoriai tuo metu dar nerado nė vieno paimto valako.

Apibendrinimai. Užuožerių vaitystė buvo sudaryta, išmatavus žemes valakais Ežerėlės upės kairiajame krante ir įkūrus valakinius kaimus. Šioje vaitystėje iš viso buvo išmatuota 110 valakų – apie 2343 ha (skaičiuojant, kad 1 valakas lygus 21,3 ha). Pirmaisiais metais po vaitystės kaimų įkūrimo dirbamų valakų jau buvo 64 – apie 1363 ha. Tai rodo, kad šiose apylinkėse, ypač Baibalos priežerėse ir Ežerės upės pakrantėse, gausiai gyventa žemdirbių. Laisvų valakų tada irgi liko nemažai, nes, atrodo, tai buvo prasčiausia žemė ir miškas. Siekiant didinti dirbamos žemės plotus, tuo pačiu ir valstybės išdo pajamas, valakais buvo išmatuota daug miško – 16 valakų, kurie sudaro apie 341 ha. Tokia praktika – matuoti miškus valakais – pastebima visame Upytės paviete Valakų reformos metu. Tačiau miško pavertimas dirbama žeme reikalavo daug sunkaus darbo, todėl žemdirbiai neskubėjo jo imtis. Riaubonių kaime laisvų valakų buvo likę 20. Ir aišku, kodėl – visą tą žemę revizoriai įvertino kaip blogą. Matyt, tai buvo daugiausia šlapios, žemos, pelkėtos vietos. Vismantiškių kaime rasti 26 laisvi valakai, kurių žemę revizoriai įvertino kaip vidutinę. Apskritai Užuožerių vaitystėje žemė buvo vertinama kaip gera, kaip vidutinė arba kaip bloga.

Vaitystės aprašyme minima daug vietovardžių: Baibalos ežeras (dabar Arimaičių ežeras), Ežerės upė, Ežeras (šalia Užuožerių). Paminėti keli tos apylinkės kitų vaitysčių kaimai: Sedūnai, Karčemos, Rukliškis, Draumėnai. Taip pat užfiksuotas karaliaus miškas. Vaitystei pavadinimas duotas nuo Užuožerių kaimo, tačiau vaitui skirtas valakas buvo Arimaičių kaime. Turbūt jis ten ir gyveno.

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad šioje vaitystėje buvo įkurtas gana didelis Vismantiškių kaimas. 40 jo valakų sudarė apie 852 ha. Sunku paaiškinti tokį matininkų sprendimą, nes Valakų reformos metu Šeduvos krašte kaimai būdavo nedideli. Reforma gana greit pasiteisino, surenkant mokesčius į valstybės išdą

KAUKSNIŲ VAITYSTĖ. Ji buvo sudaryta iš 4 kaimų, įkurtų Vėzgės upės pakrantėse: Liaudiškių, Vėzgės (dabar Mažaičiai), Pavėzgės (dabar Jasvilaičiai) ir Kauksnių (dabar Kauksnėjai). Pirmuoju vaitu čia paskirtas Stanislovas Andrejevičius. Vaitystės pavadinimas – nuo Kauksnių kaimo. Jos kaimai valakais matuoti 1554–1555 m.

Liaudiškių kaimas. Yra Aukštelkų apylinkėje. Šiame kaime buvo išmatuoti 22 valakai. Jie, lankan-

tis revizoriams, visi jau buvo paimti, žemė įvertinta kaip gera. Nustatyti tokie mokesčiai: činšo – 1 kapa 16 grašių, už pastotes, sargui kitiems karaliaus poreikiams – 15 grašių, už 2 statines avių – 20 grašių. Kaimas ribojosi su Gražionių ir Vėzgės kaimų žemėmis, vakaruose – su Šiaulių valsčiaus siena. Birjočiai, Rūkaičiai ir Voskoniai jau priklausė Šiaulių valsčiui, o Liaudiškių kaimas – Upytės valsčiui. Revizoriai rašė, kad šalia to kaimo, prie Šiaulių sienos, liko 21 margo dydžio blogo, akmeningo dirvožemio užsienis – žemės sklypas, nepatekęs į kaimo valakus. Dokumente nurodyta: jeigu kas jį paims, turės mokėti nuo kiekvieno margo po 3 grašius 24 pinigėlius.

Vėzgės kaimas. Dabar – Mažaičiai Aukštelkų apylinkėje. Kaimui buvo priskirta labai daug žemės. Atvykę revizoriai rado matininkų išmatuotus 40 valakų. Tačiau paimtų jų tebuvo 8, likusieji 32 – laisvi. Visa žemė pripažinta bloga. Tiek daug nedirbamos žemės turbūt liko dėl to, kad paprastai pelkėtų, krūmingų vietų niekas nenorėjo imti. Mokesčiai nustatyti kiek mažesni nei Liaudiškių gyventojams: činšo – 1 kapa 7 grašiai, sargui ir kitiems karaliaus poreikiams – 15 grašių, už 2 statines avių – 20 grašių. Kaimo valakai ribojosi su Liaudiškių, Puipių (dabar Kriaukėnai) ir Pavėzgės kaimų žemėmis, vakaruose – su Šiaulių valsčiaus siena.

Pavėzgės kaimas. Dabar – Jasvilaičiai Pakruojo rajono Stačiūnų apylinkėje. Yra prie kelio Radviliškis–Pakruojis. Kaimas išsidėstęs Vėzgės dešiniajame krante. Iš išmatuotų 11 valakų revizoriai rado paimtus tik 5. Visa žemė buvo įvertinta kaip bloga. Mokesčiai nustatyti tokie pat kaip Vėzgės kaime. Pavėzgės kaimo ribos aprašytos taip: prasideda galais (rėžiais) nuo Šiaulių sienos, šonu – šalia Vėzgės kaimo, kitais galais prieina iki „Jo malonybės karaliaus“ miško, šonu – šalia Kauksnių kaimo valakų šono.

Kauksnių kaimas. Dabar tai – Kauksnėjai Pakruojo rajono Stačiūnų apylinkėje. Kaimas išsidėstęs prie Vėzgės upelio. Atvykę revizoriai rado matininkų išmatuotus 30 valakų, iš jų 11 paimtų, 18 nenaudojamų, nepaimtų vidutinės žemės. Prieivolės kaimo gyventojams: činšo mokeskis – 1 kapa ir 10 grašių, už padvadas, sargui ir kitiems karaliaus poreikiams – 15 grašių, už 2 statines avių, įskaitant atvežimo išlaidas, – 20 grašių. Šiame kaime 1 valakas buvo atleistas nuo visų mokesčių – jis paskirtas vaitui. Revizoriai nurodė: jei ateityje kas paims laisvus valakus, mokės tokius pat mokesčius kaip ir kiti Kauksnių gyventojai. Kaimo ribos užfiksuotos tokios: prasideda galais nuo

pono Jono Plonėno bajoriškų žemių ir nuo Šiaulių sienos, šonu eina šalia Pavėzgės kaimo valakų, kitais galais – iki „Jo malonybės karaliaus“ miško, kitu šonu – šalia tų pačių bajoriškų žemių.

Miško valakai. Greta Kauksnių kaimo matininkai buvo išmatavę 9 valakus miško. Tai buvo apie 192 ha plotas. Tačiau revizoriai tuo metu dar nerado nė vieno paimto valako.

Apibendrinimai. *Kauksnių vaitystė buvo sudaryta išmatavus kaimų žemes valakais Vėzgės upelio pakrantėse. Vaitystės kaimuose iš viso išplanuoti 103 valakai – apie 2194 ha. Pirmaisiais metais po matavimų vaitystėje jau buvo paimti 46 valakai (1 valaką prilyginant 21,3 ha, susidaro 980 ha). Kaimuose išmatuota daug blogos žemės – 51 valakas. Vaitystės kaimų aprašymai padeda nustatyti, kur XVI amžiaus viduryje ėjo siena tarp Upytės pavieta ir Šiaulių valsčiaus. Nuo Radviliškio ši siena ėjo šiaurės, šiaurės rytų kryptimis. Butkoniai (Kauliniai), Liaudiškiai, Vėzgė, Pavėzgė, Kauksnėjai priklausė Upytės valsčiui, o Žironai, Birjočiai, Voskoniai, Barvainiai – Šiaulių valsčiui. Kaimų aprašymuose minimi kitų vaitysčių kaimai: Gražioniai, Puipiai, karališkasis miškas. Kauksnių kaimo aprašyme paminėtos pono Jono Plonėno bajoriškos žemės. Jos buvo į šiaurės vakarus nuo to kaimo. Dabar šioje vietoje yra Pavėzgių dvaras. Visoje apylinkėje, nuo Radviliškio iki Kauksnių, tai buvo pirmoji privati valda. Apskritai čia tuo metu vyravo Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Augusto valdos. Kaimų aprašymai įgalina daryti išvadą: vykdant Valakų reformą, nebuvo tokių dvarų kaip Liaudiškiai ir Mažaičiai. Akivaizdu, kad Mažaičių dvaras įkurtas po Valakų reformos, greičiausiai likusiuose nepaimtuose, tuščiuose, valakuose. Reforma buvo atlikta stebėtina greitai. Tas milžiniškas darbas, reikalavęs daug specialistų matininkų, jau pirmaisiais metais davė lauktų rezultatų – į valstybės iždą surinkta kur kas daugiau pajamų.*

KARČEMŲ VAITYSTĖ. Pirmuoju vaitu joje buvo paskirtas Matas Petrovičius. Vaitystė nedidelė, sudaryta iš 3 kaimų: Karčemų, Minkelių (dabar Antaniškiai) ir Butkonių (dabar Kauliniai). Dokumente nepaminėtos tų kaimų išmatavimo valakais datos. Tačiau žinoma, kad gretimų Velžių ir Paežerių vaitysčių žemių matavimai vyko 1554 m. Todėl nekyla

abejonių, kad Karčemų vaitystės kaimai valakais išmatuoti 1554–1555 m.

Karčemų kaimas. Yra prie kelio Šeduva–Radviliškis. Pavadinimas nepasikeitė iki šių dienų. Vykdant reformą, kaime išmatuota net 50 valakų žemės. Kai revizoriai tikrino Karčemas ir rašė šiame straipsnyje nagrinėjamą dokumentą, 21 valaką buvo jau paėmę žemdirbiai, o 28 tebebuvo laisvi. Visų nepaimtų valakų žemė įvertinta kaip bloga.

Išmatavus žemes valakais, kaimo gyventojams nuo kiekvieno valako nustatytos prievolės, mokesčiai: činšo – 1 kapa ir 10 grašių, už padvadas, sargui ir kitiems karaliaus poreikiams – 15 grašių, už 2 statines avižų, įskaitant jų atvežimo išlaidas, – 20 grašių. 1 valakas tame kaime buvo skirtas vaitui (atleistas nuo mokesčių).

Kaimo žemė buvo 3 laukuose, išplanuota siaurais rėžiais (valakais). Iš tų laukų ribų aprašymo, sudaryto revizorių, aišku, kad 2 laukų valakai (rėžiai) ėjo nuo Beržės upės iki Sedūnų kaimo laukų, vakarų pusėje ribojosi su Minkelių (dabar Antaniškiai) kaimu. Trečiasis kaimo laukas ribojosi su Arimaičių ir Velžių kaimų žemėmis, o pietinėje pusėje – su „Jo malonybės karaliaus“ mišku. Trečiojo lauko gale, prie Beržės upės, greta Velžių kaimo užusienio, likusį 4 valakų mišką reformos vykdytojai buvo atidavę kaimo gyventojams. Dokumente pažymėta, kad šis miškas tinkamas malkoms. Kaimo gyventojai jį naudojo bendrai. Už šio miško naudojimą nustatytas 30 grašių mokestis nuo kiekvieno valako. Dokumente nurodyta, kad „užmokėję išsirašė, nenori tų 4 valakų įsisavinti“. Labai įdomu, kad Karčemų kaime tuo metu buvo 2 karčemos. Vienoje karčemininku dirbo Jokūbas Ašimžinevičius, kitoje – Bertošas Micevičius. Jiems taip pat nustatyti mokesčiai – po 1 kapą grašių nuo karčemos. Revizorių įrašytas gana įdomus pastebėjimas, kad tų karčemų beveik neprireikia, visos pajamos iš keleivių, vykstančių į Šiaulius, lieka Šeduvos miestui.

Minkelių kaimas. Dabar tai – Antaniškiai, Radviliškio miesto dalis. Tame kaime buvo išplanuoti 14 valakų. Visa kaimo žemė įvertinta kaip bloga. Iš išmatuotų valakų tik keturiuose, kaip nurodė revizoriai, buvo pradėję kurtis gyventojai. Nuo valako nustatyti tokie mokesčiai: 1 kapa ir 7 grašiai, už padvadas, sargui ir kitiems karaliaus poreikiams – 15 grašių, už 2 statines avižų, įskaitant atvežimo išlaidas, – 20 grašių. Revizoriai įrašė, kad tie, kurie įsikurs laisvuose kaimo valakuose, mokės tokias pat prievolės.

Kaimo žemė išmatuota 3 laukuose ir išdalyta valakų rėžiais. Iš Minkelių žemių ribų aprašymo sužinome apie gretimas valdas. Šio kaimo laukai ribojosi su Karčemų žeme, pietuose ir vakaruose – su Šiaulių valsčiaus siena, šiaurėje – su Butkonių (dabar Kauliniai) kaimu. Minkelių kaime, šalia trečiojo lauko, buvo likęs 10 margų dydžio niekieno nepaimtas užsienis. Revizoriai dokumente rašė, kad jeigu kas jį paims naudoti, turės mokėti po 3 grašius ir 4 pinigėlius nuo kiekvieno margo.

Butkonių kaimas. Dabar – Kauliniai Aukštelkų apylinkėje. Kaimas nemažas – išmatuoti 30 valakų. Žemė įvertinta kaip vidutinė. Revizoriams tikrinant kaimą, beveik visuose valakuose jau kūrėsi gyventojai – 28 valakai rasti paimti. Gyventojams nuo valako nustatyti tokie mokesčiai: činšo – 1 kapa ir 10 grašių, už padvadas, sargui ir kitiems karaliaus poreikiams – 15 grašių, už 2 statines avižų, įskaitant atvežimo išlaidas, – 20 grašių. Nurodyta, kad jeigu kas įsikurs likusiuose 2 laisvuose valakuose, mokesčius turės mokėti tokius pat.

Valakų reformos metu kaimuose paplito naujas pastato tipas – diendaržis. Tai kvadratinio plano tvartas su uždaru kiemu viduje. St. Vaitkaus nuotraukoje – Gražionių kaimo Vaitiekūno sodybos diendaržis apie 1938 m. Šiaulių „Aušros“ muziejaus archyvas

Kaimo ribos aprašytos taip: „...prasideda galais nuo Gražionių kaimo valakų galų, o šonu šalia Sedūnų ir Liaudiškių kaimo šono, o kitais galais iki Šiaulių sienos (valsčiaus) ir iki Minkelių kaimo valakų šono, kitu šonu šalia Šiaulių sienos (valsčiaus).“

Apibendrinimai. Karčemų vaitystė sudaryta Upytės valsčiaus vakariniame pakraštyje. 2 jos kaimai – Karčemos ir Minkeliai – buvo išsidėstę prie kelio Šeduva–Šiauliai. 2 Karčemų vaitystės kaimai ribojosi su Šiaulių valsčiaus siena. Apskritai šioje vietoje XVI a. viduryje jungėsi 3 valsčių ribos: Šiaulių, Upytės ir siauru ruožu, Beržės dešiniuoju krantu, ejęs Tendžiogalos valsčius. Kaimų aprašymuose minimi keli vietovardžiai: upė Beržė, gretimų vaitysčių kaimai – Sedūnai, Liaudiškiai, Gražioniai ir Arimaičiai, taip pat karališkasis miškas. Nors ir tikėtasi, tačiau Karčemų vaitystės aprašyme nepavyko rasti jokios informacijos apie Radviliškio miestą. Aišku tikėtai viena: Minkelių ir Butkonių kaimai tada ribojosi su tomis žemėmis, kur dabar įsikūręs Radviliškio miestas. Tačiau ta riba dokumente įvardyta kaip Šiaulių valsčiaus siena. Nežinia, kas buvo už šios sienos – miestelis ar Radviliškio dvaro žemė. Pirmuoju Radviliškio miestelio paminėjimu priimta laikyti 1567 m. Tada Radviliškis įrašytas Lietuvos miestų ir miestelių sąrašė. Bet jis galėjo būti įkurtas ir anksčiau. Deja, iki šiol nepavyksta rasti dokumentų, iš kurių būtų galima nustatyti tikslesnę šio miestelio įkūrimo datą.

Karčemų vaitystėje buvo išmatuoti 94 valakai žemės – apie 2002 ha (skaičiuojant, kad 1 valakas lygus 21,3 ha). Kaimuose ne visi valakai buvo paimti, daug jų liko laisvų (41, tai sudaro apie 873 ha). Tiek žemės tuo metu vaitystėje buvo nenaudojama. Atrodo, kad kaimuose šlapios, žemos, krūmingos žemės niekas nenorėjo imti. Tokius laukus būdavo sunku įdirbti, o mokesčiai nustatyti nemaži. Vaitystėje išmatuoti 4 valakai miško (apie 85 ha). Valakų reformos vykdytojai stengėsi visai mažinti miškų plotus ir didinti dirbamos žemės kiekį. Tai buvo susiję su valstybinių mokesčių surinkimo politika. Tačiau, kaip matyti iš Karčemų kaimo aprašymo, gyventojai valakais išmatuoto miško nenorėjo.

Labai svarbus Karčemų kaime buvusių 2 karčemų paminėjimas. Nebekyla jokių abejonių dėl šio kaimo vardo kilmės. 2 karčemos galėjo būti pastatytos XVI a. pradžioje, o tai rodytų kelio Šeduva–Šiauliai svarbą ir nemažą keleivių srautą. XVI a. viduryje, sudarant Upytės valsčiaus inventorių, kuriuo remtasi šiame straipsnyje, jau buvo smarkiai išaugusi Šeduva. 1554 m. Šeduvos mieste buvo net 113 karčemų. Todėl Karčemų kaimo 2 pakelės karčemos jau buvo praradusios nemažai lankytojų bei pajamų, kurių daugiau atitekdavo Šeduvos miesto karčemoms.

ŽYDŲ BENDRUOMENĖS MOKYKLA RADVILIŠKYJE

ZENONAS VASILIAUSKAS,
istorikas

Apie Radviliškio žydų švietimą ir kultūrą nuo 1920 m. nedaug žinoma. Šia publikacija siekiama bent vienu aspektu suteikti tokios informacijos.

Lietuvos tautinių mažumų pradžios mokslo bei pradžios mokyklų tinklo kūrimo klausimas yra istoriškai įdomus ir aktualus, bet, mano nuomone, iki šiol mažai tyrinėtas, ypač tokiu lokaliu atveju kaip Radviliškio miestas.

Norint panagrinėti šią temą, reikia skaitytojui pateikti keletą faktų iš netolimos mūsų praeities, kad suvoktume istorinį foną, apie kurį toliau bus kalbama.

Pirmojo pasaulinio karo pradžioje, kada 1915 m. rusų kariuomenė ėmė trauktis į rytus, spaudžiama kaizerinės Vokietijos puolimo, Lietuvoje visi mokytojai rusai, o mokyklos mūsų krašte buvo tik rusiškos, pasitraukė su kariuomene į Rusijos gilumą. Taigi kilus karui ir pasitraukus rusų mokytojams, Lietuvoje žlugo carizmo įvesta rusų mokyklų sistema. Susidarė palankesnės sąlygos susiorganizuoti kitokiai pradžios mokyklų sistemai, kuri būtų artimesnė mūsų gyventojams, atsirado galimybių kurtis lietuviškai mokyklai, o vėliau ir tautinių mažumų. 1915–1918 m. vokiečių okupacinė administracija tam neprieštaravo, leido steigti lietuviškas pradines mokyklas, bet su sąlyga, kad jose būtų dėstomas privalomas dalykas – vokiečių kalba.

Reikia priminti ir tai, kad 1918 m. lapkričio 11 d.

buvo sudaryta pirmoji Lietuvos vyriausybė, prasidėjo nepriklausomybės atkūrimo konkretūs darbai. Švietimo reikalams tvarkyti vyriausybėje buvo sudaryta Švietimo ministerija, kurioje tarp kitų skyrių, vėliau išaugusių į departamentą, buvo Pradžios mokyklų skyrius (departamentas).

Kurį laiką, kol nebuvo priimto specialaus įstatymo, pradžios mokyklų darbas buvo reguliuojamas įvairiais iš Švietimo ministerijos siunčiamais pareidymais, jie buvo skelbiami ir tuometinėje pedagoginėje spaudoje. 1922 m. spalio 6 d. Steigiamasis seimas priėmė „Pradžios mokyklų įstatymą“. Verta susipažinti su pagrindiniais šio įstatymo dėsniais, nes šiame dokumente, mano nuomone, buvo įtvirtinta įstatymiškai tai, kas jau buvo daroma praktiškai nuo pirmųjų Lietuvos nepriklausomybės metų.

Pradžios mokyklų įstatymo pirmajame skyriuje, pavadintame „Bendrieji dėsniai“, buvo teigiama, kad visos pradžios mokyklos yra Švietimo ministerijos žinioje; kad pradžios mokyklas steigia ir išlaiko Švietimo ministerija, savivaldybės, visuomeninės bei tikiškos organizacijos ir pavieniai Lietuvos piliečiai; kad mokyklose, kuriose mokoma ne lietuvių kalba, lietuvių kalba dėstoma atskiru dalyku II, III ir IV

skyriuose ir skiriama ne mažiau kaip po vieną pamoką kasdien; kad žydų mokyklose gimtoji kalba gali būti pakeičiama senąja hebrajų kalba.

Iš to galima suvokti, kad Steigiamojo seimo priimtas pradinio mokslo įstatymas sudarė plačias galimybes steigti ir išlaikyti ne tik lietuviškas mokyklas, bet ir mokyklas tėvų bei jų vaikų gimtąja kalba, tai yra Lietuvoje galėjo atsirasti tautinių mažumų pradžios mokyklų, tarp jų – ir žydų.

Centriniam valstybės archyve yra saugomas gan gausus Švietimo ministerijos fondas. Jame yra Pradžios mokyklų departamento susirašinėjimo su apskričių pradžios mokyklų inspektorais bylos mokyklų organizavimo, mokytojų kadru, ūkiniais ir kitais klausimais. Prisipažinsiu, kad vengiu užsisakyti ir peržiūrėti tokias bylas, kurių pavadinimas prasideda žodžiu „susirašinėjimas...“ Dažnai, kaip rodo mano darbo archyvuose patirtis, tose bylose yra daug ko, bet dažnai nėra to, ko ieškai.

Tačiau sakoma: nėra taisyklės be išimties. Užsisakiau ir gavau 1920 m. Šiaulių apskrities pradžios mokyklų inspektoriaus susirašinėjimo su Švietimo ministerija bylą (f. 391, ap. 3, b. 743). Ją bevarydamas lapas po lapo, atkreipiau dėmesį į retai pasitaikantį atvejį – Radviliškio žydų mokyklos mokinių sąrašą (jis skelbiamas šio rašinio pabaigoje) ir keletą prašymų mokyklos steigimo klausimu. Šie dokumentai mane sudomino, manau, bus įdomu ir straipsnio skaitytojams su jais plačiau susipažinti.

1920 m. kovo 21 d. Radviliškio žydų mokytojas L. Klingmanas parašė prašymą Švietimo ministerijos pradžios mokyklų inspektoriumi. Nuo šio rašto prasidėjo susirašinėjimas ir svarstymai apie poreikį Radviliškyje įsteigti žydų pradžios mokyklą. Prašymas pradedamas teiginiu, kad prie rašto pridedamas mokinių sąrašas, kurie nori lankyti naujai atidaromą žydų pradžios mokyklą, ir kad pareiškėjas prašo inspektoriaus atidaryti šią mokyklą, kurioje bus dėstomas pradžios mokslas pagal Švietimo ministerijos nustatytą programą kitataučių mokykloms. „Naujai atidaromoje mokykloje, – rašo pareiškėjas, – norėčiau mokytojauti aš, Lev Klingmanas, ir Saša Kan.“

Šis, pirmasis, iniciatyvinis prašymas apaugo rezoliucijomis abiejose lapo pusėse. Šiaulių apskrities pradžios mokyklų inspektorius K. Ubeika minimą L. Klingmano raštą gavo kovo 23 d. ir jį nukreipė Šiaulių apskrities Švietimo skyriaus nuožiūrai. Matyt, Švietimo skyrius prašymą atidavė apskrities Švietimo, kultūros komisijai spresti.

Pateikiu 1920 m. kovo 27 d. minimos komisijos nutarimą: „Radviliškio žydų mokykla. Nutarta, jog Radvilišky yra reikalinga žydų mokykla. Prašymą mokytojo Klingmano persiųsti Pradžios mokslo departamentui. Mokykla vieno komplekto. Pranešti Klingmanui, kad žydų bendruomenė turi pasirūpinti mokyklos išlaikymu.“ Posėdyje dalyvavo K. Bielinis, P. Bugailiškis, Fledžinskas, K. Ubeika, Trečiokas ir I. Augustinavičius (Švietimo skyriaus vedėjas), svečiai – mokytojai Murka ir Virkutis.

Inspektorius K. Ubeika, gavęs komisijos nutarimą ir siųsdamas į Kauną Klingmano prašymą, užklausė Švietimo ministerijos, ar galima Radviliškio žydų pradžios mokyklos mokytojų etatus įtraukti į 1920 m. balandžio mėn. sąmatą; jei galima, tai į kokią kategoriją priskirti mokytoją L. Klingmaną.

Ministerija ant kovo 31 d. gautą L. Klingmano prašymo užrašė rezoliuciją: „Šiais mokslo metais naujų mokyklų nebesteigti.“

Tolimesniame susirašinėjime L. Klingmano pavardė nebesutinkama. Bet apie jį, kaip vieną žydų pradžios mokyklos iniciatorių, yra tokių duomenų. Byloje likusi pažyma rusų kalba, kurioje rašoma, kad Lev Samuilovič Klingman yra gimęs 1893 m. 1904–1908 m. jis mokėsi Dvinsko (Daugpilio) žydų pradžios mokykloje, 1912 m. baigė Dvinsko komercinės mokyklos 6 klases. 1916 m. pradėjo mokytojauti naujai atidarytoje mokykloje Rokiškyje.

Susirašinėjimas dėl žydų mokyklos Radviliškyje įteisinimo tęsėsi. Šį kartą iniciatyvos ėmėsi Radviliškio žydų bendruomenės valdyba. 1920 m. kovo 29 d., praėjus savaitei nuo L. Klingmano prašymo dėl naujos žydų mokyklos įsteigimo Radviliškyje, žydų bendruomenės valdyba (jos adresas – Kauno g. 5) parašė prašymą Pradžios mokslo departamentui. Jame pranešta, kad, bendruomenei padedant, įkurta mokykla, kurioje jau mokosi apie 100 vaikų. Toliau nurodyta, kad žydų bendruomenė pasirengusi išlaikyti šią mokyklą patalpomis, kuru, šviesa ir butais mokytojams. Mokykloje jau mokytojauja du mokytojai – Šeine Levit dėsto lietuvių kalbą ir bendrojo lavinimo dalykus, Kopel Dubčanski moko žydų mokslo dalykų. „Prašome mūsų mokyklą užregistruoti, – sakoma rašto pabaigoje, – ir teikti jai atitinkamą pašalpą. Mokyklos adresas: Radviliškis, Šiaulių g. nr. 18.“ Raštą mokyklos vedėjo vardu pasirašė žydų bendruomenės pirmininkas A. Kochadynski, sekretorius Icikas Levinas.

Sąmoningai ar per klaidą kitą dieną – kovo 30-

ąją – buvo vėl išsiųstas tuo pačiu adresu ir toks pat tekstas, kurį jau išdėstėme. Švietimo ministerija abu prašymus gavo balandžio 7 ir 8 d. Ant abiejų prašymų yra rezoliucijos, kurių turinys vienodas – „Naujų mokyklų atidarymas nukeliamas į 1920–1921 mokslo metus.“

Pradžios mokyklų departamentas raštiškai, o ne rezoliucijomis, išreiškė savo nuomonę į jai pateiktus klausimus. 1920 m. balandžio 10 d. buvo atsakyta į inspektoriaus K. Ubeikos klausimus, o balandžio 19-ąją – į Radviliškio žydų bendruomenės kovo 29 d. prašymą. Inspektoriumi K. Ubeikai pranešta, kad šiais mokslo metais, tai yra 1919–1920, nuo balandžio 1 d. naujų mokyklų į Švietimo ministerijos mokamų algų lapus nebetrūkama. Be to, įtraukiant mokytojus į mokyklų tinklą, būtina gauti iš savivaldybės ar bendruomenės pasižadėjimą, kad ji aprūpins tas mokyklas ūkio reikalų atžvilgiu, o mokyklų atidarymas turi vykti per valsčių ar apskričių savivaldybių įstaigas.

Pradžios mokyklų departamentas, atsakydamas į Radviliškio žydų bendruomenės prašymą, pareiškė, kad visais mokyklų registravimo reikalais reikia kreiptis į apskrities Švietimo skyrių prie apskrities Valdybos. Mokykloms, kurios registruojamos po balandžio 1 d., šiais mokslo metais iš ministerijos jokių subsidijų nebeskirama. Atsakymą pasirašė Pradžios mokslo departamento direktorius J. Vokietaitis ir Pradžios mokyklų skyriaus vedėjas A. Vireliūnas.

Radviliškio žydų bendruomenės vadovai ir mokyklos mokytojai rengėsi atidaryti ar jau atidarė naują žydų pradžios mokyklą Radviliškyje labai nepatogiu laiku – balandį, kai už kelių mėnesių baigiasi eiliniai mokslo metai. Kaip dabar, taip ir anais metais, vienu svarbiausių klausimų buvo finansai. Priminsiu, kad Lietuvai 1920-ieji buvo sunkūs metai. Neseniai iš šiaurės Lietuvos, kartu ir iš Radviliškio apylinkių, išvyti bermontininkai. Dar niekas Lietuvos tarptautiniu mastu nepripažino. Tebevyko smarkios kovos su lenkais dėl Vilniaus krašto. Visko trūko, taip pat ir finansų. Jau minėjau, kad mokyklas įsteigti ir išlaikyti galėjo bendruomenė. Tačiau buvo sutarta, kad mokyklos vedėjui algą turi mokėti Švietimo ministerija.

Atrodo, susidarė padėtis be išeities. Kaip minėta, Šiaulių apskrities Švietimo, kultūros komisija nutarė, kad Radviliškyje yra reikalinga žydų pradžios mokykla, kad žydų bendruomenė turi pasirūpinti jos išlaikymu. Tuo pačiu metu Švietimo ministerija laikėsi nuomonės, kad naujų mokyklų registracija užsiima vietos savivaldybės įstaigos, bet mokyklų inspekto-

riui patarė baigiantis eiliniams mokslo metams naujų mokyklų neregistruoti.

Dabar sunku spėlioti, gal nereguliariai veikė susiekimas tarp centro ir provincijos, gal vėlavo paštas, gal žydų bendruomenė negavo laiku atsakymo į 1920 m. balandžio 26 d. prašymą, kad žydų bendruomenės taryba parašė dar vieną, jau antrą, prašymą, nusiųsdama iš departamento iki šiol negavusi jokių atsakymo. Radviliškio žydų bendruomenė priminė ministerijai, kad dar kovo 29 d. prašyta užregistruoti žydų liaudies mokyklą ir, kas be ko, suteikti jai reikalingą materialinę bei moralinę pagalbą. Naujo prašymo rašymo priežastis buvo ir ta, kad mokyklos mokytojų personale įvyko pasikeitimų. Dabar, nurodyta rašte, pamokas veda šie mokytojai: Leizeris Rozencvaigas, kuris nuo 1919 m. gruodžio 1 d. ėjo Veisiejų žydų pradžios mokyklos vedėjo pareigas, ir mokytojai M. Broide bei Š. Levitas. Rašto pabaigoje dar kartą prašoma užregistruoti mokyklą ir suteikti jai medžiaginės pagalbos. Prašymą pasirašė Radviliškio žydų bendruomenės tarybos pirmininkas Aronas Fainas ir sekretorius I. Levinas.

Kaip visada susirašinėjimas su Švietimo ministerija vyko per apskrities pradžios mokyklų inspektorių K. Ubeiką, kuris antroje prašymo pusėje pažymėjo, kad raštą gavo gegužės 12 d. ir persiuntė į ministeriją. Ši savo ruožtu nurodė, jog raštas gautas gegužės 17 d. Neatsitiktinai smulkiai nurodau raštų kelavimo datas, nes buvo tikrai sunkus laikmetis, šlubavo ryšiai.

Paskutinis susirašinėjimas užtruko beveik mėnesį, ir atėjo mokslo metų pabaiga. Pradžios mokslo departamentas, atsakydamas į paskutinį – 1920 m. balandžio 26 d. – prašymą dar sykį pakartojo jau raštu Radviliškio žydų bendruomenei išreikštą nuomonę, kad mokyklos, kurios užregistruotos po balandžio 1 d., tais mokslo metais iš ministerijos jokių subsidijų negaus. Atsakymas į Radviliškį išsiųstas iš Kauno birželio 4 d.

Perskaičius Radviliškio žydų bendruomenės raštus, išryškėja keistas reiškinys – per kelis mėnesius gana dažnai keitėsi naujai įkurtos mokyklos mokytojų personalas. Iniciatyvą įkurti naują žydų mokyklą parodė L. Klingmanas, o per kovą ir balandį mokytojų personalas pasikeitė kelis kartus. Toks reiškinys kartosis ir ateityje.

Atrodo, kad ir viskas. Archyvinėje byloje, kurios medžiagą panaudojome šiame rašinyje, daugiau dokumentų nebėra. Mano nuojauta sako, kad su naujais mokslo metais Radviliškyje naujai įkurtos žydų pradžios mokyklos klausimai sėkmingai išsprendė.

ANKIETA

1. Mokytojo pavardė ir vardas	<i>Berzokaitė Chaja.</i>
2. Amžius.	<i>23 met.</i>
3. Pilietybė.	<i>lietuvių pilietė.</i>
4. Tikyba.	<i>žydų</i>
5. Tautybė.	<i>"</i>
6. Seimynos sudėtis (vedęs, nevedęs, našlys; tekęs, netekęs; našlė; pažymėti žmonos arba vyro ir vaikų vardus ir nurodyti, kuris ir kiek turi metų; be to, ištekėjusios mokytojos turi pažymėti, kur jų vyrai tarnauja).	<i>Netekėjusi.</i>
7. Kada, kur ir kurį mokslo cenzą yra įgijęs.	<i>1920 metais, Kaune. Iš vyresnės gimnazijos kl.</i>
8. Ar turi atitinkamus mokslo cenzo dokumentus.	<i>Turiu iš vyresnės gimnazijos kl. lietuvių, 1919 met. vasarinių mokytojų kursų lietuvių ir ukrainiečių valdyb. gimnazijos lietuvių kl. kl. kl. kl.</i>
9. Kada ir kieno paskirtas pradžioje eiti mokytojo pareigas ir kuriose mokyklose ėjo tas pareigas, pažyminti metus ir mėnesių dienas.	<i>Pradžioje mokytojautei Ukmergėje, 1919 metais gegužės 1 d., paskirta Ukmergės apskr. pradž. mokyklų Inspektoriumi. Šio 1920 met. rugpjūčio 1 d. einu Radvil. pradž. mokyklų mokytoja pareigas.</i>
10. Kada ir kuriam laikui buvo pasitraukęs iš mokytojo pareigų ėjimo (tiksliai nurodyti metus, mėnesių dienas ir pasitraukimo priežastis).	<i>Einu mokytoja pareigas be pertraukos iki šiuo laikui.</i>

11. Kuriais metais yra laikęs vasaros mokytojų kursus ir iš kurių mokslo dalykų yra gavęs iš Švietimo Ministerijos pažymėjimus jaunesniojo mokytojo teisėms įgyti.	
12. Prie kurių mokytojų seminarijų, keliais atvejais, kada yra laikęs ir iš kurių mokslo dalykų yra išlaikęs egzaminus jaunesniojo mokytojo teisėms įgyti.	
13. Ar turi nejudomąjį turtą, ir jeigu turi, tai koks, bent, tas turtas ir kur jį turi.	

Radvil. pradž. mokyklos *Siaulys* apskr.
Mokytojas (parašas) *Ch. Berzokaitė*

Vieta, metai ir mėnesio diena. *Radvilis 11 d. 1925*

V. Sp. 417a.

Archyvuose išlikusios Radviliškio žydų mokyklos vedėjos Chajos Berzokaitės anketos kopija

Turiu duomenų, kurie leidžia teigti, kad tuo metu, kai vyko susirašinėjimas dėl naujos žydų mokyklos Radviliškyje, mieste jau veikė viena žydų pradžios mokykla. Aprašytu atveju jau buvo kalbama apie antrą žydų pradžios mokyklą šiame mieste.

Praėjus keleriems metams, 1922 m. gruodžio 12 d., jau mums žinomas pradžios mokyklų inspektorius K. Ubeika revizavo Radviliškio žydų bendruomenės liaudies mokyklą. Kitoje archyvinėje byloje (f. 391, ap.3, b.1388) yra išlikęs mokyklos revizijos aktas. Jame sakoma, kad mokyklos vedėjas yra Simonas Vainbergas, turintis 9 metų mokytojavimo stažą. Mokykloje yra nuo 1922 m. rugsėjo 1 d. Kitas mokytojas – Dovydas Vainbergas – mokykloje dirba nuo tų pačių metų spalio 1 d. Trečias mokytojas – Dovydas Kulpė – dirba nuo 1908 m., mokykloje – nuo šių metų birželio 12 d. Mokykloje tikybą dėsto Š. Chackelevičius.

Revizijos apyskaitoje aprašomos mokyklos patalpos. Mokykla priklauso žydų bendruomenei. Namas medinis, 20 m ilgio, 9 m pločio, mokymo klasių – 4, yra kambarys mokytojams, sargas turi 2 kambarius, įrengtos 2 rūbinės mokiniams, iš viso pastate – 7 kambariai, 4 pečiai ir 15 langų. Mokykla turi 1/8 dešimtinės žemės, yra daržas, sodas ir jame – 12 vaismedžių.

Inspektorius aprašo ir mokyklos inventorių: yra 21 suolas, 4 stalai, spinta, 4 lentos, 2 žemėlapiai, gaudyklės, 24 paveikslai, 2 kilnojamosios abėcėlės.

Užfiksuota, kad mokykloje yra mokinių biblioteka, kurioje – 200 nelietuviškų knygų. Lietuvių kalba knygų, kaip pabrėžė inspektorius, nėra. Mokytojų bibliotekoje yra 15 knygų lietuvių kalba ir 3 nelietuviškos knygos.

Mokinių skaičius mokykloje pagal sąrašą revizijos metu – 65. Toliau revizorius išvardijo, kiek

kurioje klasėje yra berniukų ir mergaičių. Vaikų beturčių yra 38, jiems pašalpą teikia žydų tėvų komitetas, kurį sudarė Gadalie Kaplanas, Chaimas Blochas ir Rubinas Kaplanas.

Mokyklų inspektorius K. Ubeika, atlikęs reviziją, įrašė šias išvadas: mokykla yra pakenčiamame bute, valdžios lėšomis išlaikomas tik vienas mokytojo butas – S. Vainbergo. „Dirba visi trys mokytojai šiaip taip pakenčiamai, – reziumavo K. Ubeika, – tvarka ir auklėjamoji pusė vedama silpnai.“

Po kelių mėnesių jau kitas mokyklų inspektorius 1923 m. vasario 18 d. vėl revizavo šią mokyklą, kurią apyskaitoje pavadino Radviliškio IV (žydų) pradžios mokykla. Ataskaita trumpa. Joje rašoma, kad mokyklai vadovauja Simonas Vainbergas, 27 m., išsilavinimas – namų, algą gauna iš Švietimo ministerijos. Kiti mokytojai – Ch. Vainbergas, D. Kulpė, ir Š. Chackeivičius – algas gauna iš mokyklos tėvų komiteto. Mokyklą lanko 67 mokiniai, visi žydai. Visi mokslo

dalykai mokykloje dėstomi hebrajų kalba. Lietuvių kalbos mokiniai mažai temoka, mokiniai iniciatyvos mažai teturi.

Tą pačią dieną – vasario 18-ąją – tas pats mokyklų inspektorius revizavo ir kitą Radviliškio žydų mokyklą. Ji pavadinta Radviliškio III pradžios mokykla. Toliau apyskaitoje nurodoma, kad vedėja yra Chaja Berzokaitė, 21 m., baigusi Vyrų gimnazijos 5 klases, algą gauna iš Švietimo ministerijos. Mokytojas B. Starošinskis, 29 m., algą gauna iš mokyklos tėvų komiteto. Mokyklą lanko 55 mokiniai. Butas mokyklai nuomojamas, yra 3 skyriai, II ir III skyriuose mokiniai lietuviškai mokosi iš „Vaikų darbynečio“ 1 dalies. Visi kiti mokslo dalykai dėstomi žydų kalbamąja kalba. Nurodyta, kad „mokiniai yra atkingi ir mokosi noriai“

Pabaigoje norisi pabrėžti, kad, gyvenimui sunormalėjus, Radviliškyje buvo 4 pradžios mokyklos. Pagal romėnišką numeraciją I ir II pradžios mokyklos buvo lietuviškos, o III ir IV – žydiškos.

RADVILIŠKIO ŽYDŲ BENDRUOMENĖS MOKYKLOS MOKINIŲ SĄRAŠAS (1920 M. KOVO MĖN.). JIS GALI SUTEIKTI PAPILDOMOS INFORMACIJOS APIE RADVILIŠKIO ŽYDUS, JUOLAB KAD ŠIE VAIKAI, KAI JAU SUAUGO, GALĖJO TAPTI SAVO TAUTOS TRAGEDIJOS AUKOMIS, KURIŲ DAUG IKI ŠIOL LIKO NEŽINOMOS

Motel Deleckas, 10 m., Kauno g. 16.
 Braina Deleckas, 8 m., Kauno g. 16.
 Jankel Maginas, 11 m., Roženas g. 4.
 Možes Dreksleras, 6 m., Didžioji g.
 Judis Šamšovic, 10 m., Pašto g. 1.
 Ješna Šamšovic, 8 m., Pašto g. 1.
 Jankel Šamšovic, 6 m. Pašto g. 1.
 Beila Hameras, 13 m., Roženas g. 4.
 Matle Hameras, 9 m., Roženas g. 4.
 Calel Hameras, 7 m., Roženas g. 4.
 Volf Vollman, 10 m., Šeduvos g. 3.
 Bace Vollman, 9 m., Šeduvos g. 3.
 Žlate Vollman, 6 m., Šeduvos g. 3.
 Abram Pelecas, 6 m., Bandam 14.
 Hane Vostekas, 9 m., Kauno g. 12.
 Vigdor Bekeras, 8 m., Bandam g. 7.
 Leiba Klosas, 12 m., Kauno g. 1.
 Matel Fegeles, 6 m., Kauno g. 22.
 Ele Solskas, 9 m., Kauno g. 13.
 Pese Solskas, 10 m., Kauno g. 13.
 Leibe Bankas, 13 m., Kauno g. 13.
 Motel Bankas, 8 m., Kauno g. 13.
 David Bankas, 6 m., Kauno g. 13.
 Rafail Kvartacas, 13 m., Turgaus g. 41.

Etel Kvartacas, 14 m., Turgaus g. 41.
 Rachil Kvartacas, 11 m., Turgaus g. 41.
 Elias Bregeras, 11 m., Bandam 32.
 Dina Baldman, 8 m., Šiaulių g. 32.
 Matle Abelas, 12 m., Pašto g. 7.
 Chaim Trubonicas, 9 m., Kauno g. 9.
 Rachil Trubonicas, 8 m., Kauno g. 9.
 David Feigelas, 13 m., Šiaulių g. 8.
 Samuil Feigelas, 7 m., Šiaulių g. 8.
 Sonja Riva Feigelas, 10 m., Šiaulių g. 8.
 Abram Barmanas, 14 m. Didžioji g. 32.
 Herc Barmanas, 11 m., Didžioji g. 32.
 Braina Barmanas, 10 m., Didžioji g. 32.
 Chaim Barmanas, 7 m., Didžioji g. 32.
 Naum Ginkas, 10 m., Roženas g. 3.
 Fruma Ginkas, 7 m., Roženas g. 3.
 Dobe Charmacas, 10 m., Pakruojo g. 6.
 Aizek Vilkomiras, 9 m., Didžioji g. 32.
 Isaak Vilkomiras, 11 m., Didžioji g. 32.
 Perek Vilkomiras, 12 m., Didžioji g. 32.
 Anna Vilkomiras, 8 m., Didžioji g. 32.
 Rachil Gorfeinas, 11 m., Didžioji g. 32.
 Samuil Lancmanas, 11 m., Bandam 14.

Simon Tevelovic, 10 m., Bandam 31.
 Taube Tevelovic, 12 m., Bandam 31.
 Base Cakas, 10 m., Roženas g.
 Anna Kaplanas, 10 m., Roženas g.
 Zelda Sondakas, 12 m., Kauno g. 20.
 Samuil Šermanas, 6 m., Kauno g. 16.
 Sonia Šermanas, 9 m., Kauno g. 16.
 Jakob Kanas, 10 m., Vaistinės g. 4.
 Jakob Samsovic, 7 m., Kauno g. 16.
 Calel Milner, 7 m., Šiaulių g. 17.
 Jakob Varkul, 6 m., Šiaulių g. 37.
 Miriam Varkul, 9 m., Šiaulių g. 37.
 Mina Varkul, 11 m., Šiaulių g. 37.
 Možes Mularski, 8 m., Šiaulių g. 20.
 Jakob Ringer, 8 m., Šiaulių g. 20.
 Ber Ringer, 6 m., Šiaulių g. 20.
 Sara Čak, 10 m., Šeduvos g. 20.
 Akiva Čak, 8 m., Šeduvos g. 20.
 Sulomis Chajes, 10 m., Kauno g. 16.
 Freida Chajes, 8 m., Kauno g. 16.
 Abram Sandler, 12 m., Didžioji g. 11.
 Sonia Sandler, 7 m., Didžioji g. 11.
 Abram Fischer, 8 m., Bandam 11.
 Nachame Fischer, 10 m., Bandam 11.

GRINKIŠKIO ŽIEMOS ŽEMĖS ŪKIO MOKYKLA

LAIMA PETRAUSKIENĖ,
biomedicinos mokslų daktarė, mokslo istorikė

1930 m. lapkričio 1-ąją Grinkiškyje pradėjo veikti žiemos žemės ūkio mokykla. Ji savo veikla įrašė ryškius puslapius į rajono švietimo, kultūros istoriją.

Apie Grinkiškio žiemos žemės ūkio mokyklos atsiradimą bei kvietimą joje mokytis pirmasis Lietuvai pranešė laikraštis *Ūkininko patarėjas* (1930 m. rugpjūčio 15 d. Nr. 15) straipsnelyje „Bus daugiau žiemos žemės ūkio mokyklų“. Publikaciją autorius pasirašė tik inicialais J. Š. (būtų galima spėti, kad tai buvo Žemės ūkio rūmų darbuotojas agronomas Jurgis Šidlauskas).

Apie daugelį Lietuvoje veikusių žemės ūkio mokyklų prirašyta gana nemažai, deja, apie Grinkiškio jokių išsamesnių rašinių iki 2010 m. nebuvo. Netgi naujojoje *Visuotinėje lietuvių enciklopedijoje*, straipsnyje *Grinkiškis* (VII tomas, 2005 m.), ši mokykla visai nepaminėta. Suprantamas toks „užmaršumas“, nes enciklopedijai reikalingi tikslūs duomenys: įkūrimo data, veikimo metai, o šios mokyklos istorija iki enciklopedijos išleidimo dar buvo neparašyta. Kodėl? Ar tai kokia nors nereikšminga mokyklėlė? Anaiptol, tai buvo labai gera, žemės ūkio specialistų ir aplinkinių gyventojų vertinta mokykla. Tačiau istorijos rašymas, jei nėra likę gyvų liudininkų, reikalauja daug kantrybės, laiko ir sveikatos. Tenka ilgai raustis dulkinuose archyvuose bei senojoje periodikoje ir istoriją tarsi mozaiką pamažu dėlioti iš nedidelių gabalėlių.

Beieškant duomenų apie Grinkiškio žemės ūkio mokyklą, susidėjau sau ir kitą mozaiką – tarpukario Lietuvos žemės ūkio švietimo strategiją ir taktiką, arba žemės ūkio ateities viziją, kaip dabar esame įpratę sakyti. Apie tas vizijas esame prisiklausę tiek ir tiek ir jau labai dažnai nebetikime nė viena. O kažkada būdavo, kad jos išsipildydavo: jau vien dėl to verta lįsti

Grinkiškio ŽIEMOS ŽEMĖS ŪKIO MOKYKLOJE

mokslas prasidės lapkričio mėn. 3 d.
MOKYKLOJE PRAEINAMA:

<p>1. Žemdirbystė, 2. Gyvulininkystė, 3. Pienininkystė, 4. Paukštininkystė, 5. Bitininkystė, 6. Sodininkystė, 7. Daržininkystė, 8. Žemės ūkio kooperacija, 9. Žemės ūkio sąskaita, 10. Žemės ūkio organizacija—ūkio valdymas—administracija, 11. Žemės ūkio statyba,</p>	<p>12. Visuomenės mokslas ir žemės ūkio teisė, 13. Žemės ūkio skaičiavimas ir žemės matavimas, 14. Higiena—mokslas, kaip užsilakyti kad būtum sveikas, 15. Lietuvių kalba ir ūkininkams pritaikyta raštvėdyba, 16. Mergaitės mokomės namų ruošys.</p>
--	---

**Mokslas tęsis 5 mėnesius:
Prasidės lapkričio mėn. 3 d.
— baigsis kovo mėn. 31 d.**

Mokymo metu mokiniams nemokamai teikiama medicinos pagalba (jei vaikai, visais Lietuvos gyvenamaisiais gyvenamaisiais 50% nuolaida, TOLIAU NĖ MOKYKLOS GYVENAMUMAMS IR NETURTINGESNĖMS GERAI BĖSIMOKANTIEMS APDOKIMAS BŪTAS.

Baigiamoms mokyklą išleidimams mokyklos baigimo pažymėjimas.

Je tu, baigiantis mokyklą mokiniui, tūsimis agronomai pirmoji eilij duoda visokeriopą patarimą tvarkant ūkį ir teikiama pirmenybė gauti žemės ūkio rūmų duodamas pašalpas išvartams, ganykloms (išlyti), bandymams daryti, traukiant stogams dalyti ir kt.

Pragyvenimas Grinkiškyje p i g u s. Datas ir karas mėsraščiui kataloija apie 3—5 lit. Valgt, kad ir li toliausiu kėdėnū apskr, vietu, gali atvežti sėval. Knygom, sąsiuštams ir kitokiui rašymai medžiagai per visos mokyklos metus reikia 5—8 lit.

1 mokyklą primami berniukai ir mergaitės nuo 17 metų amžiaus, baigę pradžios mokyklą arba ir nebaigę, bet moką skaityti ir rašyti. Norintieji mokyklon įstoti paduoda iki spalio m. 29 d. mokyklos Vedėjo vardu savo ranka rašytą prašymą ir prideda gimimo metriką. (Prasymas be žyminio metrikos).

PRAŠYMAI JAU PRIMAMI.

Prašymus siųsti: Grinkiškio Žiemos Žemės Ūkio Mokyklos Vedėjui — Grinkiškis.

Vykstant gelžkeliu reikia išlipti Baisogalos ar Gudžiūnų gelžk. st.

Apie mokyklą ir įstojimo sąlygas žiūsis teikia Kėdėnū apskr, dbrų agronomai. Valdūtų Savivaldybės ir mokyklos vedėjas Grinkiškyje.

UŽ MOKSLĄ MOKĖTI NEREIKIA. MOKYKLOS VEDĖJAS.

1935 m. skelbimas, kviečiantis į mokyklą

į dulkinus archyvus, kad padarytum tokią optimistinę išvadą. Juk ne šiaip sau, ne be jokių pastangų Lietuvos žemės ūkis sparčiai kilo iki europinio lygio. Daugybė nemokamų paskaitų, trumpalaikių ir ilgalaikių kursų, įvairaus lygio žemės ūkio bei amatų mokyklų (žemesniosiose iš jų mokslas nemokamas), žemės ūkio klasės ten, kur nėra galimybės įsteigti mokyklų, pažintinės ekskursijos į pavyzdinius ūkius, įvairiausių pašalpos už begalinę daugybę naujovių ir iniciatyvų. Skaidrumas, skaidrumas, skaidrumas – viskas aiškiai, dar prieš skirstant įvairias pajamas ir premijas, išdėstoma *Ūkininko patarėjuje*. Pavyzdžiui, iš anksto žinoma, kiek bus skirta pinigų 1930 m. Grinkiškyje įvyksiančiai žemės ūkio parodai, kiek įvairioms premijoms, kas tomis pajamomis disponuoja. Decentralizacija ir kuo didesnė – visą švietimą organizuoti taip, kad kuo daugiau ūkininkų ir jų vaikų gautų reikalingų žinių. Kiekvienas vaikas, baigęs kokią nors žemės ūkio mokyklą, taip pat bus savotiškas švyturys ir žinių sklaidėjas aplinkiniams ūkininkams. Be to, mažas miestelis su savo ir apylinkių gyventojais – tai lyg nepakartojama, žavi maža upelė, almanti į mūsų didžiąsias upes ir nešanti joms gyvybinius vandenius. Ne taip jau labai svarbu, kad mažose mokyklose valstybės išlaidos vieno mokinio mokslui daug didesnės nei didžiosiose; Žemės ūkio rūmų darbuotojai suprato, kad taip tiesmukai išsilavinimo matuoti negalima, kad jis vertas neįkainojamų dalykų.

Į Grinkiškio žemės ūkio mokyklą, kurioje dėstė keletas vietinių specialistų – agronomų, veterinarų, gydytojų, teisininkų – atvykdavo dėstyti ir žemės ūkio instruktoriai iš Kėdainių. Tai buvo geriausi specialistai Kėdainių apskrityje (Grinkiškio valsčius tarpukario Lietuvoje priklausė Kėdainių apskrčiai).

Žiemos žemės ūkio mokyklų paskirtis buvo profesinis kaimo jaunimo auklėjimas ir mokymas. Į jas buvo priimami jaunuoliai, ne jaunesni kaip 17 metų, baigę pradžios mokyklas, arba savamoksliai, mokantys skaityti ir skaičiuoti. Mokslas tęsdavosi 5 žiemos mėnesius (lapkričio–balandžio mėn.), kuomet ūkininkai yra laisvesni nuo žemės darbų. Žemės ūkio rūmų valdyba buvo numačiusi steigti bent po vieną žiemos žemės ūkio mokyklą keturiems ar penkiems valsčiams. Antroji valdybos nuostata – pirmiausia steigti mokyklas tose vietovėse, kur padėtis žemės ūkyje prasčiausia, trečioji – steigti ten, kur gyventojai to pageidavo ir kur tam buvo atitinkamos sąlygos (patalpos, pedagogai, prielaidos, kad į mokyklą susirinks pakankamai vaikų). Atrodo, antroji nuostata Grinkiškio mokyklos steigimui nebuvo svarbi, nes, peržvelgus tuometinius žemės ūkio produkcijos rezultatus, publikuotus tiek

Ūkininko patarėjuje, tiek *Žemės ūkyje*, matyti, kad Kėdainių apskritis dažnai būdavo tarp pirmaujančių. Lemiamo, be abejonės, buvo trečioji nuostata – gyventojų noras turėti mokyklą ir jų iniciatyva ją steigti, taip pat kai kurios mokyklos steigimą palengvinančios aplinkybės, apie kurias pirmąkart prabilisime.

Žiemos žemės ūkio mokyklų steigimu turėdavo rūpintis apskrities agronomas. Tuo metu Kėdainių apskr. agronomu dirbo Liudas Ragaišis. Grinkiškio apylinkėse buvo šviesių, veiklių žmonių, kurių iniciatyva tai pat buvo labai svarbi mokyklai atsirasti. Pirmiausia paminėtinas ūkininkas Antanas Jučas, turėjęs pavyzdinį ūkį Kubiliūnų k., Grinkiškio vlsč. (šį ūkį vietiniai žmonės vadino dvareliu), ir buvęs ilgametis Žemės ūkio rūmų valdybos narys, o 1929–1930 m. – ir valdybos pirmininkas. Įdomu, kad ir pirmasis Lietuvoje Jaunųjų ūkininkų ratelis (JŪR) buvo įsteigtas Grinkiškio vlsč., Kubiliūnų k. (netgi šiek tiek anksčiau, nei analogiškas ratelis įkurtas pačiame žemės ūkio mokslų centre – Dotnuvoje!), jo atsiradimui taip pat buvo labai reikšminga A. Jučo parodyta iniciatyva. Apie A. Jučo iniciatyvą steigiant pirmąjį Lietuvoje JŪR papasakojo Vaclovas Blėdis savo prisiminimuose, išspausdintuose *Ūkininko patarėjuje*, prasidėjus Atgimimui. Man pačiai renkant duomenis, teko bendrauti su daugeliu tarpukario agronomų vaikų; dažnas jų pasakė – štai tas ir tas, kai buvo Žemės ūkio rūmų valdybos pirmininkas, pasistengė savo krašte atidaryti žemės ūkio mokyklą.

Žemės ūkio mokykla buvo įsteigta Grinkiškyje, nes ten buvo ir rajono agronomo būstinė, o mokyklų vedėjais ir nuolatiniais mokytojais galėjo būti tik rajono agronomai. D. Vasarevičius tuo metu buvo Grinkiškio agronominio rajono agronomas, tad jis automatiškai tapo naujai įsteigtos žiemos žemės ūkio mokyklos vedėju. Akcentuoju – ne jo jurisdikcijoje buvo naujų mokyklų steigimas; kaip minėta, tai buvo apskrities agronomo pareigos. Iš visų buvusių mokyklos vedėjų ar apskrities agronomų D. Vasarevičius vienintelis liko gyvas iki Atgimimo laikotarpio, kuomet su entuziazmu prisiminta ir rašyta apie viską, kas buvo sukurta tarpukariu. Tad jis nelabai kuklindamasis sukūrė apie save legendą – apie didelius nuopelnus steigiant JŪR ir mokyklą. Deja, pradėti steigti JŪR Lietuvoje buvo Žemės ūkio rūmų sumanymas ir iniciatyva, ši idėja gimė ne atskiro rajoninio agronomo galvoje. Ir ne jo buvo įgyvendinta, o, kaip sakoma, „nuleista iš viršaus“ – iš Antano Jučo, tuometinio aukščiausio rango valdininko Žemės ūkio rūmuose. D. Vasarevičiaus nuopelnas – tik toks, kad jis tuo metu buvo Grinkiškio

3 mėn. namų ruošos kursų užbaigimas su rankdarbių parodėle prie Grinkiškio žemės ūkio mokyklos. Kairėje prie lango stovi kursų vedėjos – Kėdainių apskrities namų ūkio instruktorė agronomė Juzefa Katauskytė ir kursų mokytoja agronomė Genovaitė Kvedytė. Tarp kursančių antroje eilėje ketvirta iš kairės – Ona Aleknaitė. 1936 m.

agronominio rajono agronomas ir pagal Žemės ūkio rūmų numatytus nuostatus turėjo globoti visus savo rajono JŪR. Įdomu, kad D. Vasarevičiaus susikurtą legendą, kaip lengviausiai pasiekiamą šaltinį, atkartoję ir kiti autoriai, savo rašiniuose ar knygose prabėgomis minėję Grinkiškio žiemos žemės ūkio mokyklą. Tačiau istoriniai archyvai yra negailestingi ir daug ką sustato į savo vietas...

Ta proga norėčiau atitaisyti klaidas, kurios pateko ir į *Radviliškio kraštą* (2010 m. nr. 2, straipsnis „Pasakojimas apie draugą“). Autorius rašo: „... išleido vyresnįjį sūnų į Grinkiškio žiemos žemės ūkio mokyklą. Ši mokykla, kūrybingo ir veiklaus agronomo Domininko Vasarevičiaus organizuojama bei vadovaujama, turėjo tame krašte paskutiniaisiais tarpukario metais gerą vardą, per dvi žiemas, neatitraukdama jaunuolių nuo svarbiausių ūkio darbų namuose, dviejų agronomų pastangomis (antrasis – Kęstutis Veitas) duodavo sėkmingam ūkininkavimui pačių reikalingiausių teorinių, praktinių žinių.“ Apie mokyklos organizavimą jau minėta. D. Vasarevičius tekste aprašomu laikotarpiu šioje mokykloje jau nebedirbo. 1938–1940 m. mokyklai vadovavo Antanas Šidlauskas, antras

agronomas, kaip teisingai rašoma, buvo K. Veitas. Bet ne tik tie du mokytojai dirbo mokykloje, ne vien agronominės žinios buvo joje skleidžiamos (apie tai – kiek vėliau). Visose Lietuvos žiemos žemės ūkio mokyklose, taip pat ir Grinkiškio, mokslas tęsdavosi tik vieną žiemą; dvi žiemas buvo mokomasi žemesniosiose žemės ūkio mokyklose. Teisingai rašoma, kad paskutiniaisiais tarpukario metais Grinkiškio mokykla turėjo gerą vardą, ji labai išsiplėtė (žr. rašinyje toliau), mokytiis čia atkaldavo mokiniai ir iš toli. Bet tai jau buvo tuometinio mokyklos vedėjo A. Šidlausko nuopelnas, jo asmeninių ryšių dėka mokiniai atvykdavo mokytiis net iš kitų apskričių (žr. toliau). Prie savo publikacijos pridėsiu ir minimą straipsnį lydėjusią nuotrauką, tik, suprantama, su kiek kitokiu, patikslintu, priedašu.

Įdėmiam skaitytojui gal kartais užkliuvo aukščiau vartotas terminas „Grinkiškio rajonas“. Tokio administracinio vieneto, kaip rajonai, tarpukario Lietuvoje nebuvo, bet agronominiai rajonai egzistavo; į jų sudėtį įeidavo keletas valsčių (1940 m. duomenimis, Grinkiškio agronominiam rajonui priklausė Grinkiškio, Gudžiūnų ir Baisogalos valsčiai).

Talkos apsinant kelių Grinkiškis–Kubiliūnai (Kubiliūnų JŪR iniciatyva) dalyviai. Antros eilės centre iš dešinės – Grinkiškio rajono agronomas ir Grinkiškio žemės ūkio mokyklos mokytojas Antanas Šidlauskas, Kubiliūnų pradžios mokyklos mokytoja bei Kubiliūnų JŪR vadovė Uliūnienė, Kubiliūnų JŪR pirmininkas Jonas Alekna. Tiesiai virš J. Alekno – Kubiliūnų JŪR sekretorius Vaclovas Blėdis. Viršutinėje eilėje trečia iš dešinės – Gėnė Blėdytė. B. Kiršteino fotografija, Grinkiškis. Apie 1936 m.

Grinkiškio žiemos žemės ūkio mokykla įsikūrė naujame mediniame name, išnuomotame iš Petro Dumskio. Namas buvo 2 aukštų, antrame gyveno mokyklos sargas, pirmame buvo du kambariai ir virtuvė. Patalpos buvo numatytos ne vien mokyklai, bet ir mergaičių namų ruošos kursams, tad virtuvė buvo būtina. Prie mokyklos buvo 0,25 ha žemės sklypas daržui ir medelyniui.

Pirmasis Grinkiškio mokyklos vedėjas buvo Domas Vasarevičius (rečiau kai kuriuose dokumentuose vadinamas ir Dominyku), vadovavęs mokyklai 1930–1938 m., antrasis – Antanas Šidlauskas (1938–1940 m.), trečiasis – Kęstutis Veitas (1940–1941 m.). Vedėjai dėstė svarbiausius, su žemdirbyste ir gyvulininkyste susijusius dalykus. Be nuolatinių (etatinių) mokytojų, mokyklos galėjo samdytis įvairius specialistus, kurie vadinosi laisvai samdomais lektorais.

Nuolatiniai (etatiniai) Grinkiškio mokyklos mokytojai buvo: 1930–1931 m. m. – Aleksandras Laimus, 1931–34 m., t. y. trejus mokslo metus iš eilės, – Elchonas Veisas, 1934–1935 – Jonas Bumelis, 1935–1938 – Antanas Šidlauskas, 1938–1940 – Kęstutis Veitas. 1938 m. mokykla gerokai išsiplėtė, nes atsiradė taip vadinama mergaičių namų ūkio mokykla. Dabar skamba keistokai – mokykla mokykloje, bet tuomet taip buvo, ir kitose mokyklose atidaryti skyriai mergaitėms vadinti mokyklomis; dar kitaip šis skyrius buvo vadinamas namų ūkio skyriumi, o vyrų skyrius tuomet vadintas žemės ūkio skyriumi. Namų ūkio mokyklos vedėja paskirta Kėdainių apskr. namų

ūkio instruktorė Ona Urbonavičienė, nuolatine mokytoja – agronomė Vincė Šidlauskienė, kuri dirbo šioje mokykloje iki 1940 m.

Archyvuose pavyko rasti daugumos Grinkiškio mokykloje dirbusių laisvai samdomų mokytojų (lektorių) pavardes bei jų skaičių. Pastarasis įvairavo nuo 3 iki 6. Per visą mokyklos gyvavimo laikotarpį joje dirbo Kėdainių apskr. smulkių ūkio šakų instruktorius Vincas Basevičius, dėstęs paukštininkystę, sodininkystę–daržininkystę, bitininkystę. 1931–1932 m. m. dėstė agronomas Leonas Jasėnas. 1935–1936 m. m. zoohigieną dėstė Žemės ūkio ministerijos Veterinarijos departamento felčeris L. Vaičius, gyvenęs Grinkiškyje. Žemės ūkio statybą 1931–1932 m. m. dėstė Kėdainių apskr. žemės ūkio statybos technikas St. Degutis, vėliau (1935–1939) – tokias pat pareigas užimantis Juozas Liatukas, nors gali būti, kad abu šie specialistai dirbo ir ilgiau, nes 1933–1934 ir 1940 m. lektorių pavardžių nerasta. Lietuvių kalbą ir ūkininkams pritaikytą raštvedybą, žemės ūkio kooperaciją, žemės ūkio skaičiavimą dėstė agronomė Vincė Šidlauskienė 1935–1940 m., iš pradžių – kaip laisvai samdoma lektorė, vėliau, nuo 1939 m., – kaip etatinė mokytoja, žinoma, tuomet pagrindinis jos krūvis buvo namų ruošos dalykai. Be to, per visą minėtą laikotarpį, iki atidarant mergaičių mokyklą, ji dėstydavo namų ruošos kursuose Grinkiškio mokykloje bei rajone. Krašto bei visuomenės mokslą ir žemės ūkio teisę 1936–1937 m. m. dėstė teisininkas Jonas Labanauskas, gyvenęs Grinkiškyje. 1936–1941 m. m. higieną – Grinkiškio ambulatorijos vedėja gydytoja Teklė Bružaitė. 1938–1939 m. m. karinį parengimą – atsargos leitenantas, kultūrtechnikas Vilius Nastopka.

Paskutiniais mokyklos gyvavimo metais, 1940–1941, jau okupavus Lietuvą sovietams, iš lektorių veteranų liko dirbti tik V. Basevičius ir T. Bružaitė. Kiti samdomi lektoriai nuo mokslo metų pradžios, t. y. nuo 1940 m. rudens, buvo: Vincė Žukauskienė (jos specialybė archyvuose nenurodyta), pradžios mokyklos mokytojos Antanina Nastopkienė ir Veronika Sadauskaitė bei vargonininkas Jonas Narvidas. Nuo 1941 m. vasario mėn. 1 d. lektoriumi paskiriamas ir Grinkiškio teismo vykdytojas Julius Izraelis.

Kaip matyti, nepriklausomybės metais mokykla neapsiribojo vien Grinkiškyje gyvenusiais specialistais, laisvai samdomus lektorius kviesdavosi iš Kėdainių, o tai būdavo geriausi apskrities specialistai. 1935 m. visose žiemos žemės ūkio mokyklų egzaminuose dalyvavęs Žemės ūkio rūmų atstovas Vladas Tiškus savo ataskaitoje pažymi, kad ypač gerai paruošti mokiniai Grinkiškio (ją pamini pirmoje vietoje), Tauragės ir Jurbarko mokyklose. Dirbę Grinkiškio mokyklos mokytojais A. Laimus ir J. Bumelis vėliau visą laiką kilo karjeros laiptais iki apskrities agronomų, JŪR inspektorių, žemesniosios mokyklos vadovų, tad tikriausiai irgi buvo gerai vertinami specialistai. A. Šidlauskas buvo baigęs ne tik Žemės ūkio akademijoje agronomiją, bet ir Dotnuvos žemės ūkio technikumė miškininkystės specialybę. Besimokydamas technikumė, baigė dar ir žemės tyrėjų kursus, trejus metus dirbo žemės rūšiuotoju, taigi labai gerai, tiek praktiškai, tiek teoriškai buvo susipažinęs su dirvožemio mokslais, buvo plačios agronominės erudicijos mokytojas. Be to, turintis ir pedagoginės patirties – dirbęs privačioje Astravo žiemos žemės ūkio mokykloje bei Dotnuvos amatų mokykloje. Grinkiškio mokyklos 1937 m. laidos baigiamuose egzaminuose dalyvavęs Žemės ūkio rūmų atstovas, vyr. agronomas-instruktoriaus Stasys Gineitis savo atsiliepime apie Grinkiškio mokyklą rašo, kad mokiniai ypač gerai orientuojasi žemdirbystės srityje, o žemdirbystę tuomet jiems dėstė A. Šidlauskas. Ne veltui naujam žiemos žemės ūkio mokyklų vadovėliui, pradėtam ruošti 1939 m., jis buvo pakviestas parašyti skyrių apie dirvožemį, deja, knyga, keičiantis santvarkoms, nebuvo išleista. K. Veitas, dėstęs su gyvulininkyste susijusius dalykus, buvo garsiojo veterinario ir visuomenės veikėjo Mato Veito (1870–1937) sūnus, tad, be abejo, jau iš jaunumės gavęs gerą visapusišką išsilavinimą. Jo tėvo raštai neseniai (2008 m.) surinkti ir išleisti viena solidžia knyga; veterinarijos specialistai sako, kad netgi žiūrint iš dabartinių reiklų pozicijų M. Veito knygos yra parašytos labai gerai. Kas žino, jei ne tragiškas laikmetis, galbūt ir apie patį K. Veitą

kada nors būtų buvusi parašyta knyga, tačiau jis žuvo karo pradžioje nuo rusų kareivio, atsilikusio nuo savo pulko ir valkatavusio Grinkiškyje, kulkos. Higieną dėstė ir susirgusius mokinius nemokamai apžiūrėdavo gydytoja Teklė Bružaitė. Tai legendinė asmenybė, apie kurią dėkingi pacientai ir su ja bendravę žmonės vėliau rašė straipsnius ir knygas. Iš visos Lietuvos mamos veždavo savo vaikus į Kėdainingus parodyti gydytojai T. Bružaitėi (po karo ji apsigyveno Kėdaininguose), daugybę jų, nepagydomų, ji išgydydavo ir nustatydavo teisingą diagnozę. Ir apskritai buvo labai altruistiška, įdomi, spalvinga asmenybė, prilygintina Viktorui Ruokiui, Eugenijai Šimkūnaitei. Kai ji mirė 1996 m., laidotuvėse dalyvavo visi kėdainingiečiai ir ne tik jie. Palaidota garbingiausioje miesto kapinių vietoje, Kėdainingų krašto muziejuje jos atminimui skirtas atskiras kambarys. Reikia manyti, kad, ir būdama Grinkiškio mokyklos mokytoja, ji sugebėjo dėstyti įdomiai. V. Šidlauskienė dėstė tiek vyrų, tiek mergaičių mokykloje. Pradėdama dirbti Grinkiškio mokykloje, ji jau turėjo nemažą pedagoginę patirtį – vedė daugelį namų ruošos kursų įvairiose Lietuvos vietose, dirbo mokytoja privačioje Astravo žiemos žemės ūkio mokykloje, namų ruošos instruktore Kretingos apskrityje (tai buvo šios specialybės aukščiausia pareigybė apskrityje). Be agronominių ir namų ruošos dalykų, Grinkiškio mokykloje ji dėstė lietuvių kalbą. Manytume, kad ir pastarosios pamokos mokiniams būdavo įsimintinos, nes tai buvo rašytojo Juozo Paukštelio auklėtinė Kėdainingų gimnazijoje ir rašytojo vadovaujamo literatūros būrelio narė, rašė eilėraščius. O. Urbonavičienė (neoficialiai visų vadinta Leliūne) buvo kaip reta gyva, išradinga, linksmo charakterio asmenybė, su puikiu humoro jausmu, labai maloniai ir lengvai bendraujanti su aplinkiniais. Šios charakterio savybės – tikra Dievo dovana asmenims, dirbantiems pedagoginį darbą. Tikriausiai ir ilgametis mokyklos vedėjas D. Vasarevičius buvo geras pedagogas, nes jo vadovavimo laikais mokykla nusipelnė pripažinimo, pagyrų. Tačiau 1938 m. jis buvo pervestas į Papilės rajono agronomo, t. y. į žemesnes, pareigas su mažesne alga, nei gaudavo Grinkiškyje. Tikslių pervedimo priežasčių nepavyko išsiaiškinti, bet po jo išvykimo Papilėn vykęs daugkartinis susirašinėjimas su Žemės ūkio rūmais dėl D. Vasarevičiaus pereikvotų telefono pokalbių, dėl mokyklos inventorius trūkumų bei dėl mokyklos žemės, kurioje D. Vasarevičius buvo užsiveisęs savo medelyną, ginčų leidžia daryti kai kurias prielaidas apie priežastis.

Kaip minėta, 1938 m. Grinkiškio mokykloje buvo atidarytas namų ūkio skyrius mergaitėms. Iš visų iki

1938 m. veikusią Lietuvoje valdiškų mokyklų tik Jiezno ir Kupiškio mokyklos, kuriose susirinkdavo daugiau mergaičių, turėjo tokius skyrius, kitos mokyklos buvo labiau pritaikytos vyrams ūkininkams. 1938 m. Žemės ūkio rūmai nutarė steigti ir specialiai mergaitėms žemės ūkio mokslo skyrius; nutarta pradėti nuo Grinkiškio, Tauragės ir Žeimelio mokyklų. Tokiose „dvigubose“ mokyklose mergaitėms mokslas vykdavo vasarą, o berniukams – žiemą, todėl ir pavadinimas – žiemos žemės ūkio mokyklos – jau skambėjęs kiek keistokai, ateityje gal būtų pasikeitęs, deja, ateities bebuvo likę nedaug...

1930 m. buvo priimta laikinoji žiemos žemės ūkio mokyklų mokymo programa. Joje numatyta 550 teorinių ir 220 valandų praktikos darbų. Į programą buvo įtraukti šie dalykai: 1) žemdirbystė, 2) gyvulininkystė, 3) pieno ūkis, 4) paukščių ūkis, 5) bitininkystė, 6) sodininkystė–daržininkystė, 7) kooperacija bei sąskaityba, 8) žemės ūkio organizavimas ir vedimas, 9) visuomenės mokslas ir žemės ūkio teisė, 10) lietuvių k. ir ūkininkams pritaikyta raštvedyba. 1932 m. įvesti nauji dalykai: žemės ūkio skaičiavimas ir higiena. Bendras teorinių pamokų skaičius padidintas iki 580 valandų, bet praktikos darbų valandų sumažinta iki 150, nes žiemą nėra pakankamai sąlygų praktikos darbams. Grinkiškio mokyklos mokymo programos nedaug skyrėsi nuo visoms žiemos žemės ūkio mokykloms privalomų programų: teorinių pamokų skaičius buvo toks pat, kaip ir visuotinėje programoje, kai kurių dalykų praktinių valandų skaičius netgi didesnis, nei numatyta programoje, kai kurių – nedaug mažesnis.

Grinkiškio mokykloje 1938 m., atsidarius namų ūkio skyriui, kuriame mokėsi tik mergaitės ir joms dėstyti su namų ūkiu ir vaikų auklėjimu susiję dalykai, buvo labai daug praktinių užsiėmimų, mažiau teorinių pamokų. Tačiau, be grynai moteriškų disciplinų, mergaitėms dėstyta ir nemažai bendrųjų žemės ūkio mokslų dalykų. Bendras mokymo valandų skaičius (875) mergaitėms buvo didesnis nei vyrams (785).

Per visą šios mokyklos gyvavimo laikotarpį baigimo pažymėjimus gavo 245 mokiniai, bet ir tie, kurie negavo (dėl įvairių priežasčių nustojo lankyti mokyklą; tik labai retas kuris iš lankiusių neišlaikė egzaminų), matyt, nemažai naudingų žinių iš mokymosi pasisėmė. Dabartinėms feministėms būtų įdomu žinoti, kad mergaičių skaičius Grinkiškio mokykloje metams bėgant didėjo: nuo 2 pačiais pirmaisiais metais iki 32, kai atsidarė namų ūkio skyrius. Bendras mokinių skaičius nedidelis (nuo 16 iki 53 įvairiais metais), bet panašus buvo ir kitose Lietuvos mokyklose. Taigi mokinių paruošimas valstybei kainavo

daug, bet valstybė suprato švietimo reikalingumą, ir ši toliaregiška nuostata labai atsipirko – tai liudijo spartus tarpukario Lietuvos žemės ūkio kilimas.

Grinkiškio mokykloje besimokantys mokiniai dažniausiai būdavo 17–20 metų, kai kurie – šiek tiek vyresni: įvairiais metais vyresnių nei 20 metų skaičius svyravo nuo 0 iki 6 mokinių. Į mokyklą dažniausiai stodavo pradinį išsilavinimą turintys mokiniai, pasitaikydavo vienas kitas savamokslis. Daugiausia sa-

Grinkiškio žemės ūkio mokyklos mokiniai ir Grinkiškio agronominio rajono JŪR aktyvistai prie Grinkiškio žiemos žemės ūkio mokyklos. Pirmoje eilėje iš dešinės trečias – Grinkiškio žemės ūkio mokyklos mokytojas ir Grinkiškio rajono agronomas Kęstutis Veitas, ketvirtas – Grinkiškio žemės ūkio mokyklos vedėjas ir Grinkiškio rajono agronomas Antanas Šidlauskas. Antroje eilėje pirmas iš dešinės – Mečislovas Lizaitis (skaičiuojant, kad yra 3 eilės). B. Kiršteino fotografija, Grinkiškis. Apie 1938–1940 m.

vamokslių (beveik 30%) buvo pirmaisiais mokyklos gyvavimo metais, vėliau – nuo 0 iki 2, o nuo 1939 m. savamokslių visai nebeliko. Nuo 1936 m. atsirado ir aukštesnį išsilavinimą turinčių mokinių – baigusiu 1–3 gimnazijos klases. Suprantama, mokyklą lankė dažniausiai ūkininkų vaikai, bet kartais mokydavosi ir 1–3 darbininkų ar amatininkų vaikai. Analizuojant mokinių sudėtį pagal turtinę padėtį akivaizdu, kad mokyklą dažniausiai lankė smulkiųjų (iki 20 ha) ir vidutiniųjų (21–50 ha) ūkininkų vaikai. Besimokančiųjų nuolatinė gyvenamoji vieta, kuri būdavo maksimaliai nutolusi nuo mokyklos, dažniausiai siekdavo 20–30 km; nuo 1938–1939 m. m. lankančių šią mokyklą mokinių geografija labai išsiplėtė – atsirado atvykusių ir iš tolimesnių apskričių, daugiau nei 50

km (Vilkaviškio, Šiaulių, Ukmergės apskr.), o tai rodo, kad mokykla turėjo toli sklindantį gerą vardą.

Grinkiškio žemės ūkio mokykla buvo ne tik žemės ūkio mokslo skleidimo, bet ir kultūros židinys – mokytojai ir mokiniai organizuodavo įvairius kultūrinius vakarus, susitikimus, paskaitas, ekskursijas. Mokyklos mokytojai vadovaudavo ir agronominio rajono Jaunųjų ūkininkų rateliams. Mokykla turėjo biblioteką (tuomet vadintą knygynėliu), kuria naudojosi ne vien mokiniai, bet ir mokyklą baigusieji, taip pat apylinkės jaunieji ūkininkai. Bibliotekai knygas pirkdavo ir periodiką prenumeruodavo Žemės ūkio rūmai, bet mokyklos vedėjas pasirinkdavo, kokias pirkti grožinės literatūros knygas. Be ūkinio turinio knygų, bibliotekoje buvo labai daug grožinės literatūros, ji sudarė didesniąją dalį fondų; knygos parinktos labai sumaniai, iš pačių geriausių rašytojų kūrinių. Atrodo, mokiniai sugebėdavo savo bibliotekos lobius įvertinti – per 1938–1939 m. m. Grinkiškio vyrų skyriaus mokiniai perskaitė vidutiniškai 45 knygas. O juk ne būsiesiems literatams buvo skirta biblioteka.

Kiekvienais metais, po egzaminų, mokykla organizuodavo 2–3 dienų mokinių ekskursijas į pavyzdinius ūkius bei istorines Lietuvos vietas. Ekskursijų išlaidas 1930–1938 m. visiškai padengdavo, netgi nakvyne ap rūpindavo Žemės ūkio rūmai. Kasmet taip pat rengdavo baigusių mokyklą mokinių susitikimus, vadintus suvažiavimais. Kviesdamas į jubiliejinį, penktiesiems mokyklos gyvavimo metams skirtą suvažiavimą, kuris įvyko 1935 m. liepos 14 d., mokyklos vedėjas D. Vasarevičius ragino atvyksiančias mergaites pasipuošti tautiniais arba savo rankų darbo drabužiais. Iškilms prasidėjo pamaldomis bažnyčioje. Po oficialios dalies buvo kukli arbatėlė ir linksmoji dalis, griežiant samdytam orkestrui. Archyvuose yra išlikęs šios mokyklos mokinio Jono Alekno (būsimojo žymaus artisto) oficialiosios suvažiavimo dalies aprašymas. Jis rašo, kad, nepaisant labai blogo oro, suvažiavime dalyvavo apie 80 % mokyklą baigusių mokinių. Į suvažiavimą buvo atvykęs ir jį sveikino Kėdainių apskr. agronomas Antanas Barzda – Bradauskas, Žemės ūkio rūmų vardu sveikino apskrities valdybos atstovas P. Ptašinskas, Grinkiškio valsčiaus savivaldybės atstovas P. Poška, Grinkiškio JŪR valdybos pirmininkas P. Ančerys ir kt. Raštu pasveikino Antanas Jučas. Paskaitas skaitė ir savo patyrimu dalijosi mokyklą baigusieji mokiniai: M. Batkauskas, A. Petkus, J. Šimanskis. Po to mokyklos vedėjas D. Vasarevičius apibendrino mokyklos penkerių metų darbą.

Minėjome, kad žemės ūkio mokykla buvo ne tik mokslo židinys, bet ir kultūros centras. Nenuostabu, kad iš baigusių Grinkiškio mokyklą yra du žinomi

Lietuvos meno žmonės, du draugai, abu iš Kubiliūnų kaimo, abu buvę aktyvūs JŪR veikėjai, abu Panevėžio dramos teatro aktoriai, režisieriai, nusipelnę artistai, meno veikėjai – Jonas Alekna ir Vaclovas Blėdis. Abu per nuopelnus JŪR veikloje patekę į Kauną. Už veiklą JŪR jie gavo stipendijas iš Žemės ūkio rūmų ketverių metų mokslui Valstybės amatų mokykloje (keramikos skyriuje), nes Žemės ūkio rūmų strategijoje buvo ir įvairių amatų propagavimas tarp ūkininkų. Kaune besimokydami pradėjo lankyti Darbo rūmų dramos studiją, ten susipažino su Juozu Miltiniu. Tačiau pati pradžia, pirmieji deklamavimai, patys pirmieji rimti komplimentai buvo gauti Grinkiškio žemės ūkio mokykloje. Mokytoja V. Šidlauskienė yra keliskart sakiusi tiek pačiam jaunajam V. Blėdžiui, tiek jo tėvams ūkininkams, kad tokius puikius artistinius gabumus turinčio berniuko vieta yra teatre, ne ūkyje. Jos žodžiai išsipildė.

1941 m. pavasarį sovietai likvidavo visas Lietuvos žiemos žemės ūkio mokyklas. Kaip įprasta sovietams, sužaidžiamas pasiteisinamasis žaidimas – kažkas tos likvidacijos turi paprašyti. 1941 m. balandžio mėn. 9 d. LTSR Žemės ūkio liaudies komisariato kadru valdybos viršininkas rašo raštą LTSR Žemės ūkio liaudies komisarui (t. y. raštas beveik sau pačiam!), kuriame demagogiškai pareiškama, kad mokyklos neturi nuolatinių mokytojų, kadru neparuošia ir savo veiklos nepateisina, mokyklų išdėstymo tinklas netinkamas, jų perorganizavimas į kokias nors kitas mokyklas ir kursus neįmanomas. Kadru valdybos viršininkas prašo komisarą, pasibaigus mokslo metams, likviduoti visas mokyklas ir turtą perduoti artimiausiai žemės ūkio mokyklai. Komisaras užrašo rezoliuciją „Sutinku“, ir taip pabaigiama Grinkiškio mokyklos istorija.

Užėjus vokiečiams, visos 1940 m. veikusios žiemos žemės ūkio mokyklos vėl buvo atidarytos, nebeatidaryta tik Grinkiškio, nes mokyklos turtas jau išstamptas, mokyklos vedėjas nušautas, daugelis mokytojų išsilakstę po kitas Lietuvos vietas ar išvežti Stalino saulės keliais, tad Kėdainių apskr. agronomo rašte daroma liūdna išvada, kad netikslinga atkurti Grinkiškio mokyklą. Ir tai jau paskutiniai duomenys iš gana ilgos ir gražios mokyklos istorijos. Santykinai ilgos istorijos, kadangi daugelis žiemos žemės ūkio mokyklų, esančių mažuose miesteliuose, po kelerių darbo metų būdavo perkeliamos į kitą vietą, nes jau nebesurinkdavo reikiamas skaičius mokinių, o Grinkiškio mokykla gyvavo toje pačioje vietoje nuo įsisteigimo iki 1941 m.

Autorės archyvo nuotraukos

MOKSLININKO, VALSTYBININKO, TEISĖJO KELIAI (2)

EGIDIJUS JARAŠIŪNAS,
profesorius

Spausdiname antrąją, paskutinę, dalį apybraižos apie iškilų mūsų kraštiečių – Šeduvoje gimusį įžymų valstybininką, mokslininką, teisininką PRANAŲ KŪRĮ (pradžia – „Radviliškio kraštas“, 2012, nr. 2 (17)).

VALSTYBININKO KELIU: ATSITIKTINUMAS AR DĒSNINGUMAS?

P. Kūris – 1990 m. atkurtos nepriklausomos Lietuvos valstybės pirmosios Vyriausybės narys. Pagal Laikinojo Pagrindinio Įstatymo nuostatas Lietuvos vyriausybė įgyvendino vykdomąją valdžią Lietuvos Respublikoje. Teisingumo ministro pareigas joje ėjo prof. P. Kūris.

Kiek dėsningas mokslininko atsiradimas pirmojoje atsikūrusios Lietuvos Respublikos Vyriausybėje? Kas tą lėmė? Pirmiausia – teisės mokslininko ir padoraus žmogaus reputacija.

Kita vertus, buvo dar viena aplinkybė. Grįžkime į praeitį. 1977 m. P. Kūris, jaunas ir jau plačiau žinomas mokslininkas, gerbiamas ir vertinamas teisininkų bendruomenėje, buvo pasiūlytas LTSR teisingumo ministru. Tokį pasirinkimą lėmė kelios aplinkybės: nenorėdamas primesto žmogaus iš Maskvos, vietinės struktūros ieškojo kandidatūros, neturinčios silpnų pusių. Vilniaus universiteto rektorius J. Kubiliaus patarimu buvo pasirinktas P. Kūris – žinomas mokslininkas, pedagogas, gerbiamas teisininkų pasaulyje. Taip jis atsirado tuometinėje valdymo sistemoje.

Vargu ar galima tuometinius žmonių pasirinkimus matuoti iš dabartinio mūsų žinojimo aukštumų. Tų laikų tikrovė sudėtingesnė, tik dabar lengva dėlioti tuometinių sprendimų pliusų ir minusų balansus. Galima pasakyti viena: P. Kūrio tuometinei ministro veiklai

Pranas Kūris (centre) su monsijonu Jonu Juodeliu ir Vytautu Landsbergiu. 1998 m.

net norėdamas mažai ką gali prikišti. P. Kūris, lietuviškos teisinės terminijos kūrėjas, visai rūpinasi, kad iš teisinės veiklos sferos lietuvių kalba nebūtų išstumta. Lietuviškumo dvasios palaikymas ypač taps akivaizdus prasidėjus pertvarkai. Pirmai galimybei atsiradus, ministerijos partinė organizacija buvo paleista, priimtas sprendimas ministeriją ir teismus depolitizuoti.

P. Kūris kaip buvo, taip ir liko mokslo žmogus (mokslo neapleido, visą laiką puse etato dirbo Vil-

niaus universiteto Teisės fakultete), paprastas, prieinamas visiems, nesiekęs jokių privilegijų. Beje, jei ne šis postas, P. Kūris greičiausiai būtų likęs grynas mokslininkas. Administracinio darbo patirtis, mokėjimas tinkamai organizuoti bendrą darbą, sugebėjimas sprendimus projektuoti platesnio visuomenės gyvenimo kontekste vėliau pravers. Tų dalykų irgi reikia išmokti, todėl darbo ministerijoje nereikėtų laikyti tik „nurašytais“ gyvenimo metais. 1990 m. kūrusiai nepriklausomybę Lietuvai trūks teisinių ir valdymo žinių turinčių žmonių. Tiek teisinis, tiek administracinio darbo išmanymas bus reikalingas.

Neturėtume laikyti paradoksu to, kad pertvarkos metu susiformavusio Sąjūdžio, judėjimo už Lietuvos nepriklausomybę, atstovams P. Kūris buvo savas žmogus. Po 1988 m. Sąjūdžio aktyvistai į jį ne kartą kreipėsi pagalbos ar patarimų kaip į tarptautinės teisės specialistą. Jokiam tuometiniam ministrui toks pasitikėjimas nebuvo reiškiamas. Tai – pats tikriausias P. Kūrio žmogiškų savybių ir profesinės veiklos įvertinimas.

Tarptautinės teisės svarbą valstybių santykiams akivaizdžiai parodė ir Lietuvos nepriklausomybės atkūrimas. Tiek pats siekis atkurti Lietuvos Respublikos nepriklausomybę, tiek 1990 m. kovo 11 d. Aktas dėl Lietuvos nepriklausomos valstybės atstatymo buvo pagrįsti tarptautine teise. Su tarptautine teise teko sieti ir Lietuvos valstybingumo stiprinimo, nacionalinių interesų gynimo darbus.

Prof. P. Kūris prisidėjo ir rengiant galutinę 1990 m. kovo 11 d. Akto dėl nepriklausomos Lietuvos valstybės atstatymo redakciją. Dar prieš prasidedant Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos sesijai Sąjūdžio deputatų sudarytos grupės rengė dokumentų, susijusių su nepriklausomybės atkūrimu, paketus. Projektų rengėjai susidūrė su įvairiomis teisinėmis problemomis. Ypač daug diskutuota dėl teisės akto, kuriuo skelbiamas nepriklausomybės atkūrimas. Tarptautinės teisės specialistų Lietuvoje trūko, be to, reikėjo ir pasitikėjimo jais. Kaip tokiu atveju neprisiminti tarptautinės teisės mokslo didžiausiojo autoriteto Lietuvoje – prof. P. Kūrio? Buvo kreiptasi pagalbos į jį.

Po P. Kūrio redagavimo rengiamo dokumento projekto tekstas gerokai pakito. Jo siūlymu pakeista akto forma, iš nutarimo jis virto aktu, visai kitokio lygmens teisiniu sprendimu, pavadinime atsirado žodis „nepriklausomos“ (parodant, kad Lietuva atkuria nepriklausomybę). Dokumento tekstas papildytas sakiniu „<...> ir nuo šiol Lietuva vėl yra nepriklausoma valstybė“. P. Kūrio siūlymu atsirado toks sakinytis: „Lietuvos valstybė pabrėžia savo ištikimybę visuotinai

pripažintiems tarptautinės teisės principams.“ Žinoma, tai buvo neoficialūs siūlymai. Svarstant aktą Lietuvos Respublikos Aukščiausiojoje Taryboje buvo nutarta jį redaguoti, sudaryta redakcinė komisija, į ją buvo įtrauktas ir profesorius P. Kūris. Aktas priimtas su P. Kūrio pasiūlymais (apie tai žr: Čeplevičiūtė V. Kovo 11-osios akto užkulisiai. Žodžio „nepriklausoma“ nebuvo, *Respublika*, 2000 m. kovo 11 d., p. 6, Petrauskis K. Neišsigynęs savo praeities, *Veidas*, 1998 10 29. P. Kūris prisimena: „Atvežė jį [Kovo 11-osios aktą] man advokatas Gintaras Pūkas apie dešimtą valandą vakaro. Suredagavom pirmąjį variantą, štai net žodį „nepriklausomos“ įrašiau, jo nebuvo. Po kurio laiko Gintaras, mano buvęs mokinys, vėl sugrįžo ir iki trijų valandų nakties redagavom antrąjį variantą. Aktas išlaikė visus tarptautinės teisės išbandymus, rusai negalėjo prikibti nė prie vieno žodžio“; – neslėpdamas pasididžiavimo sako teisininkas, pabrėždamas, kad šis įvykis parodo, jog juo, buvusiu sovietiniu ministru, labai pasitikėta“ (Petrauskis K. Neišsigynęs savo praeities, *Veidas*, 1998 10 29).

Valstybės nepriklausomybės atkūrimo skelbimas, jos pripažinimas – tai pamatiniai tarptautinės teisės klausimai, kuriuos sprendžiant P. Kūriui lygių nebuvo ne tik Lietuvoje. Lakoniškos 1990 m. kovo 11 d. Akto dėl Lietuvos nepriklausomos valstybės atstatymo formuluotės apėmė daugybę tarptautinės teisės nuostatų: valstybės teritorinio vientisumo, suvereniškos lygybės, sienų neliečiamumo bei žmogaus teisių gerbimo principų išraišką.

Todėl nereikia stebėtis, kad diskutuojant dėl pirmosios Vyriausybės sudėties, P. Kūris buvo įvardytas kaip potencialus jos narys. Svarstant jo kandidatūrą Aukščiausiojoje Taryboje didesnių ginčų nekilo. 1990 m. kovo 23 d. jis buvo paskirtas Lietuvos Respublikos teisingumo ministru.

Apie darbą pirmojoje atkurtos Lietuvos valstybės Vyriausybėje P. Kūris kalba taip: „<...> pirmoji Vyriausybė pradėjo veiklą labai sudėtingu laiku. Reikėjo ne tik vaduotis iš sovietinės ekonomikos sistemos, bet ir garantuoti įvairių žaliavų, resursų tiekimą (apie pirkimą pradėjome kalbėti truputį vėliau), kurti savas ryšių ir komunikacijų, transporto sistemas, krašto apsaugos struktūras ir t. t. Kaip Vyriausybės nariui, man teko dalyvauti rengiant Vyriausybės programą, teisinius dokumentus, reglamentuojančius ministerijų bei departamentų veiklą. Daugelį problemų reikėjo iš naujo spręsti su sąjunginėmis žinybomis. Vyriausybė taip pat negalėjo likti nuošalyje nuo Aukščiausiosios Tarybos pradėto dialogo su kito-

mis valstybėmis dėl Lietuvos valstybės tarptautinio pripažinimo ar jo atnaujinimo“ (Kūris P. Pasitikėjimo ir įvertinimo ženklas, *Pirmoji Vyriausybė 1990–1991 m.*, Vilnius, 2000, p. 248).

Vyriausybės kompetenciją nustatė 1991 m. kovo 11 d. priimtas Laikinasis Pagrindinis Įstatymas (t. y. laikinoji Lietuvos konstitucija). Nors Vyriausybė turėjo atsiskaityti parlamentui, tačiau ji turėjo pakankamai galimybių savarankiškai veikti. Kita vertus, nepaisant gana plačių ministrų įgaliojimų, ypatingos Lietuvos ūkio ir gyvenimo sąlygos bei teisinė situacija reikalavo suderintų veiksmų. P. Kūriui, kaip teisingumo ministrui, buvo patikėtas įstatymų rengimas ir teisėsauga, taip pat daug laiko buvo skiriama deryboms su Sovietų Sąjunga.

Pertvarkant visuomenės gyvenimą teko skubiai rengti daugybę teisės aktų. Tuometinis Lietuvos parlamentas buvo ypač aktyvus – Aukščiausioji Taryba, jos Prezidiumas, komisijos, taip pat deputatai. Teisingumo ministerijai tekdavo skubiai parengti išvadas dėl jau teikiamų projektų. Teisingumo ministerijos nuomonė buvo vertinama, į jos siūlymus dažniausiai būdavo atsižvelgiama. Pastebėtina, kad svarstant strateginius teisinės reformos klausimus, rengiamų įstatymų projektus, Teisingumo ministerija labai lengvai rasdavo bendrą kalbą su parlamentarais. Tai lėmė ir teisingumo ministro P. Kūrio mokėjimas įtikinti reikiamų sprendimų tikslingumu ir teisingumu.

Kita vertus, neturime pamiršti tam metui būdingos nepaprastos teisinio reguliavimo dinamikos. Kartais nuolat besikeičiančios sąlygos versdavo ką tik priimtą įstatymą greitai taisyti, koreguoti siūlomus teisinės problemos sprendimus. Neretai paaiškėdavo, kad Teisingumo ministerija iš pat pradžių siūlydavo sprendimą, kuris galiausiai būdavo įtvirtinamas.

P. Kūriui, kaip teisingumo ministrui, teko užsiimti ir vadinamaisiais „einamaisiais“ teismų funkcionavimo užtikrinimo reikalais – kadrais, materialiniu ir finansiniu aprūpinimu, teismų sprendimų vykdymo organizavimu ir pan. Tai buvo permainių metas, kai teisinis reguliavimas neretai atsilikdavo nuo gyvenimo. Tokiais atvejais reikėdavo ieškoti sprendimo žvelgiant plačiau, vadovaujantis teisės principais. Antai sovietų valdžios primestos ekonominės blokados sąlygomis į Lietuvą „privачios struktūros“ pradėjo įvežti žaliavas ir kurą ir jas pardavinėti kainomis, aukštesnėmis negu valstybės nustatytosios. Kai kurie tardytojai, prokurorai, net teisėjai iš inercijos buvo linkę šią veiklą vertinti kaip Baudžiamajame kodekse numatytą spekuliacijos nusikaltimą. Akivaizdu, jog gyvenimas

buvo aplenkęs teisinės sistemos pertvarkymą. P. Kūrio iniciatyva toks nukrypimas buvo taisomas. Užgrobus Lietuvos generalinės prokuratūros pastatą sovietų kariškiams, buvo įsteigta ir Maskvos paskirto „LTSR generalinio prokuroro“ komanda. Ji bandė tirti bylas ir jas baigus perduoti teismams. Teisingumo ministras nedelsdamas priminė teismams „neimti jokių bylų iš neteisėtai Lietuvoje esančių sovietinių prokurorų bei jų nenagrinėti“ (Kūris P. Ten pat, p. 25).

P. Kūris, kaip tarptautinės teisės autoritetas, buvo įtrauktas į valstybinės delegacijos derėtis su Sovietų Sąjunga sudėtį. Ši delegacija pariteto pagrindais buvo sudaryta iš Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos deputatų (Vytauto Landsbergio, Česlovo Stankevičiaus, Aleksandro Abišalos, Emanuelio Zingerio) ir Vyriausybės narių (Kazimieros Prunskienės, Romualdo Ozolo, Prano Kūrio, Algirdo Saudargo). Delegacijos vadovas buvo Aukščiausiosios Tarybos pirmininkas V. Landsbergis. Lietuvos atstovų laukė sunkios kelionė į Maskvą. Vyko įtempti „konsultaciniai susitikimai“. Tai buvo tarsi derybų proceso įžanga, „derybos dėl derybų“. P. Kūriui net septynis kartus su delegacija teko vykti į Maskvą. Sovietų Sąjunga aiškiai vengė derybų, jai netiko net Lietuvos siūloma įprastinė tarptautinės praktikos terminija, ji vengė vartoti žodžius „derybos“, „Lietuva“ bei „šalis“, vietoj jų primygtinai siūlė sąvokas „susitikimo komunikatas“ bei „Lietuvos TSR“. Susitikimai buvo įtempti. „P. Kūrio teisinė kvalifikacija, žinios tarptautinės teisės klausimais buvo nepaprastai didelė paspirtis sudėtingais, kartais kritiškais derybų momentais“ (Zemlickas G. Teisininkų ir diplomatų mokytojas – Lietuvos teisės universiteto garbės daktaras, *Langas*. „Mokslo Lietuvos“ priedas, 2002 m. sausio 24 d., Nr. 2 (248).

Tačiau greitai Maskva nutarė klausimus su Lietuva spręsti jėga, ir prasidėjusios derybos įstrigo. Vis dėlto vykę konsultaciniai susitikimai politiškai buvo svarbūs, pasauliui buvo parodyta, jog savarankiškos Lietuvos egzistavimas faktiškai jau pripažįstamas.

Dar vienas darbo baras – būsimos nuolatinės Lietuvos Konstitucijos rengimas. Ir čia buvo reikalingas teisininkas tarptautininkas. Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo nutarimu 1990 m. lapkričio 7 d. teisingumo ministras P. Kūris patvirtintas Lietuvos Respublikos Konstitucijos rengimo grupės nariu. Darbo grupės parengti Lietuvos Respublikos Konstitucijos metmenys tapo tolesnių konstitucijos rengimo darbų pagrindu.

1991 m. sausio 13 d. įvykiai buvo naujas didžiulis išbandymas siekusiai savo nepriklausomybę įtvirtinti Lietuvai. Lietuvos valdžios struktūros turėjo rasti

tinkamus atsakymus, nesutrikti esant nepaprastai sudėtingai situacijai. Premjerės K. Prunskienės atsistatydinimas, A. Šimėno paskyrimas premjeru, sovietų ginkluotųjų pajėgų puolimas... Tai iššūkiai, su kuriais susidūrė mūsų atgimusios valstybės institucijos. Prano Kūrio apsisprendimas aiškus – kad ir kas būtų, iki galo eiti savo pareigas. Lietuvos valdžia turi veikti, Vyriausybė ir kiekvienas ministras turi eiti pavestas pareigas... Rizika didžiulė, padėtis neaiški, Vyriausybės rūmai menkai saugomi („Vyriausybės rūmai buvo prastai saugomi. Tiesa, kai kur prie langų buvo smėlio maišai, bet labai nedaug apsaugos prie durų. Ministrai susirūpinę, bet nepamirbę. Prisimenu, paklausiau kolegos R. Sikorskio, ar jis nebijęs. Jis man atsakė, kad ne, o po to pridūrė, kad būtų labai nemalonu, jei koks „rusų kareivėlis“ pirma pertrauktų automato serija per pilvą, o po to, patikrinęs kišenėje dokumentus, suprastų, kad nušovė ministrą... Prisi pažinsiu, nuo tų jo žodžių pasidarė dar neįtikėčiau“ (Kūris P. Pasitikėjimo ir įvertinimo ženklas, *Pirmoji Vyriausybė 1990–1991 m.*, Vilnius, 2000, p. 253). Pavojaus ir realios grėsmės gyvybei atveju matome valstybinio mąstymo ir valstybiškai atsakingo veikimo pavyzdį. Tai – tikras, o ne parodomasis patriotizmas (paskui pasirodys, kad buvo „patriotų“, „pramiegojusių“ Sausio 13-ąją), tikros meilės ir ištikimybės Lietuvai patvirtinimas, tikrasis žmogiškasis pasirinkimas. Būtent tokiais lūžių, sukrėtimų metais galiausiai ir paaiškėja, ko žmogus vertas, kokia jo tikroji pozicija. Išryškėja žmogaus esmė, tikrosios jo gyvenimo dominantės. Visa kita – tik antriniai dalykai.

Po poros dienų, 1991 m. sausio 15 d., kartu su premjeru Gediminu Vagnoriumi ir keliais ministrais Vyriausybės svečių namuose P. Kūris susitiko su SSRS liaudies deputatais, įvykių išvakarėse „pavėlavusiais“ atvykti į Vilnių. Susitikime dalyvavo ir keli sovietų kariškiai, taip pat ir sovietinės Vilniaus įgulos vadas generolas V. Uschopčikas. Pokalbis buvo itin sunkus. Teisingumo ministras P. Kūris norėjo išsiaiškinti, kieno įsakymu pasiūsta kariuomenė. Jis siūlė generolui V. Uschopčikui sakyti tiesą, kas liepė prieš beginklius žmones panaudoti ginklą, kitaip jis pats taps atpirkimo ožiu (generolas Uschopčikas neatsakė į ministro P. Kūrio klausimą. Po kelerių metų P. Kūris, skaitydamas Prancūzijos užsienio reikalų ministro Rolando Dumas atsiminimus, atras puslapius, kuriuose aprašoma, kad Michailas Gorbačiovas aiškinęs, jog įsakymą panaudoti karinę jėgą davęs Vilniaus karinės įgulos vadas – apie tai žr.: Kūris P. Pasitikėjimo ir įvertinimo ženklas, *Pirmoji Vyriausybė 1990–1991 m.*, Vilnius, 2000, p. 254. Žinantys sovietinę sistemą tokiu aiški-

nimu nepatikėtų, be aukščiausių sovietinės valdžios sprendimų tokių veiksmų nebūtų buvę imtasi. Tačiau Vakarams tokie aiškinimai tiko).

1991 m. birželio mėn. P. Kūris pakeitė veiklos barą. Diplomatinį santykių ir derybų problemoms spręsti trūko specialistų, todėl Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo įsaku jis paskirtas Valstybės patarėju tarptautinės teisės klausimais.

1991 m. rugpjūčio pučo Maskvoje žlugimas, tarptautinis Lietuvos pripažinimas, Sovietų Sąjungos griūtis – valstybės patarėjo tarptautinės teisės klausimais dėmesio sritys. Iškilusias problemas reikėjo spręsti tuoj pat, laukti nebuvo galima. Pranui Kūriui tas laikotarpis – įvairių tarptautinės teisės žinių panaudojimo ir pritaikymo Lietuvos naudai metas.

Matyt, šie mėnesiai nulėmė ir dar vieną P. Kūrio pasirinkimą – diplomatinę tarnybą, Lietuvos atstovavimą užsienyje. P. Kūris tuo metu buvo kone vienintelis tarptautinės ir diplomatinės teisės specialistas, todėl jis su užsidegimu ėmėsi diplomato veiklos. 1992 m. sausio 8 d. P. Kūriui buvo suteiktas nepaprastojo ir įgaliotojo ambasadoriaus rangas. Jis paskirtas ambasadoriumi Belgijos Karalystėje, Nyderlandų Karalystėje ir Liuksemburgo Didžiojoje Hercogystėje. Briuselis daugeliu požiūrių Lietuvai buvo vartai į Europą, todėl naujam ambasadoriui teko kibtį į darbą. Briuselyje jis įkūrė ambasadą ir surinko personalą. Buvę bendradarbiai iki šiol gražiais žodžiais mena bendrą darbą: kvalifikuotas atstovavimas šaliai, žmogiško bendravimo pavyzdys, mokėjimas užmegzti santykius, diplomatiškai, bet kartu ir tvirtai, ginti nepriklausomybę atkūrusios šalies interesus. „Jis dalyvavo daugelyje tarptautinių forumų Briuselyje, informuodamas apie Lietuvos ekonominę ir politinę padėtį, teisinę sistemą ir užsienio politiką, formuodamas Lietuvos įvaizdį“ (Daunoraitė V. Didžiausios vertybės – tiesa ir teisingumas, *Respublika*, 2001 m. gruodžio 29 d.).

P. Kūrio veikla laikytina ir modernios diplomatinio atstovavimo šaliai tradicijos formavimo pavyzdžiu.

TRIJŲ AUKŠČIAUSIŲJŲ TEISMŲ TEISĖJAS

Diplomatinei tarnybai skirti metai buvo itin sėkmingi. Įkurta ambasada Briuselyje, užmegztas būtinų ryšių tinklas, Lietuva tinkamai atstovaujama Europoje. Tiesa, P. Kūrio diplomatinis ekskursas pernelyg neužsitęsė. Pirmųjų metų kūrimosi įtampą ėmė keisti diplomatinio darbo rutina („Kas yra ambasadorius Europos centre? Jis sutikinėja, palydi delegacijas, svečius,

valstybės vadovus. Daugiausia laiko tik tam ir skiria. Be to, ambasadorius tampa „belaisviu“. Atvyksta verslininkai, bankininkai, ministrai, susitikinėja su kitos šalies pareigūnais, kuria grandiozinius planus. Išvykę pažadus, įsipareigojimus dažnai pamiršta. Nejauku pasidaro, kai šalies, kurioje esi, pareigūnai klausinėja, ar bus laikomasi duoto žodžio. Kai pats pradėdi spausti, klausinėti, kodėl pamirštami pažadai, gauni atsakymą, kad to ar kito pareigūno jau nebėra poste, kažkas pasikeitė, kažkas kažką pamiršo; – taip nelinksmai savo darbą Briuselyje prisimena P. Kūris (Petrauskis K. Neišsigynęs savo praeities, *Veidas*, 1998 10 02). P. Kūris suprato: atėjo metas vėl grįžti prie teisės.

Tiesą sakant, teisės jis niekad ir nebuvo palikęs. Tiek Lietuvos Respublikos teisingumo ministro, tiek valstybės patarėjo tarptautinės teisės klausimais, tiek ambasatoriaus veikla jam pirmiausia rūpi sprendžiamų problemų teisiniais aspektais. Teisinis mąstymas tapo neatskiriama jo asmenybės dalimi, todėl, gavęs pasiūlymą kandidatuoti į Europos Žmogaus Teisių Teismą, jis sutiko.

Taigi į „grynąją“ teisę P. Kūris sugrįžo kaip teisėjas. Tiesa, ambasadorius tikrai nemanė, kad jo laukia ne viena, o trys aukščiausios teisminės institucijos: Europos Žmogaus Teisių Teismas, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, Europos Sąjungos Teisingumo Teismas – trys teisinio darbo viršūnės.

1994 m. balandžio mėn. P. Kūris buvo išrinktas Europos Žmogaus Teisių Teismo teisėju. Šis teismas, įsikūręs Strasbūre, tuo metu dirbo sesijomis. Į sesijas Strasbūre teisėjas iš pradžių vykdavo iš Briuselio, o nuo 1995 m., tapęs Lietuvos Aukščiausiojo Teismo pirmininku, – iš Vilniaus.

Paskutiniame XX a. dešimtmetyje sparčiai daugėjo valstybių, ratifikavusių Europos Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvenciją. Teko reformuoti ir Europos Žmogaus Teisių Teismo darbą. 1998 m. lapkričio 1 d. P. Kūris vėl buvo išrinktas Europos Žmogaus Teisių Teismo teisėju ir išvyko į Strasbūrą. Šio teismo teisėjo pareigas Pranas Kūris ėjo iki 2004 m. gegužės 10 d.

Europos Žmogaus Teisių Teismas yra įsteigtas pagal Europos Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvenciją. Jo jurisdikcija apima visas Europos Tarybai priklausančias šalis, ratifikavusias minėtą konvenciją. Šis teismas sprendžia visus klausimus, susijusius su konvencijos aiškinimu ir taikymu, taip pat nagrinėja bylas tarp valstybių bei asmenų skundus dėl konvencijos normų pažeidimo. Pažymėtina, kad Europos Žmogaus Teisių Teismo teisėjai veikia savo, o

ne juos pasiūliusios valstybės vardu, kad jie negali atstovauti savo ar kokios nors kitos valstybės interesams.

P. Kūris dalyvavo Europos Žmogaus Teisių Teismui sprendžiant daugiau kaip 500 bylų. Šios bylos buvo nagrinėjamos įvairių kolegijų (taip pat didžiosios ar viso teismo). P. Kūris dirbo daugelio sprendimų redakciniuose komitetuose. Rengiant sprendimus reikėjo galvoti ne vien apie konkretaus asmens teisių apsaugą, bet ir apie tai, kaip išaiškinti Konvencijos nuostatas, kaip padėti valstybėms laikytis pagal Konvenciją prisiimtų įsipareigojimų. Tai – be galo vertinga teisinio darbo patirtis.

Teisėjas P. Kūris yra pastebėjęs, kad pagrindinė daugumos žmogaus teisių pažeidimų priežastis Europoje yra valstybės institucijų funkcionavimo klaidos ir aplaidumas, biurokratizmas, neįautrumas, siauri žynybų interesai. Neretai ir politikai, ir valstybės institucijų pareigūnai, dažnai kartojantys skambius šūkius „demokratija“, „žmogaus teisės“, „teisinė valstybė“, nesišstengia, gal ir neįstengia suvokti tikrosios šių žodžių reikšmės ir turinio. Tada šie žodžiai tėra priedanga, jie neturi prasmės, nieko neišreiškia. O žodis turi ne maskuoti, bet įvardyti tai, kas yra, jis turi kurti (Zemlickas G. Teisininkų ir diplomatų mokytojas – Lietuvos teisės universiteto garbės daktaras, *Langas*. „Mokslo Lietuvos“ priedas, 2002 m. sausio 24 d., Nr. 2 (248).

Dar 1994 m. pabaigoje P. Kūriui buvo pasiūlyta tapti Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėju. 1994 m. gruodžio 13 d. jis buvo išrinktas Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėju, o tą pačių metų gruodžio 20 d. tapo šio teismo pirmininku.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas – bendros kompetencijos teismų, nagrinėjančių civilines ir baudžiamąsias bylas, sistemos viršūnė. Jis yra vienintelis kasacinės instancijos teismas įsiteisėjusiems bendros kompetencijos teismų sprendimams, nuosprendžiams, nutartims, nutarimams ar įsakymams. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas formuoja vienodą bendros kompetencijos teisminių instancijų praktiką aiškinant ir taikant įstatymus ir kitus teisės aktus, taip pat atlieka kitas jam įstatymu priskirtas funkcijas.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo pirmininkas P. Kūris prisidėjo prie teismų pertvarkymo pagal 1994 m. gegužės 31 d. Teismų įstatymą. Jis buvo Teisėjų senato pirmininkas, o nuo 1995 m. – Lietuvos teisėjų tarybos pirmininkas.

P. Kūrio nuomone, teisminės sistemos efektyvumas yra neišvairduojamas neužtikrinus teismų savarankiškumo. Tik savarankiška teisminė valdžia

gali sėkmingai įgyvendinti jai pavestą teisingumo vykdymo misiją. Todėl 1995 m. P. Kūris paskelbė atvirą laišką Respublikos Prezidentui, Seimo pirmininkui, kuriame ragino reformuoti teisinę sistemą, garantuoti teismų nepriklausomumą, užtikrinti, kad jie nepriklaustų nuo politinės valdžios įtakos. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo pirmininkas žinojo tikrąją teisminės sistemos padėtį, teismų darbo problemas, jų mastą. P. Kūrio manymu, tik veiksmingai užtikrinanti teisingumą teismų sistema gali tikėtis visuomenės pasitikėjimo. Gaila, kad daugelis pasiūlytų idėjų taip ir liko neįgyvendintos.

P. Kūris su žmona Vanda priėmime pas Belgijos karalių Albertą II ir karalienę Paolą. 1994 m.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo pirmininko pareigas P. Kūris ėjo iki 1998 m. spalio 31 d. P. Kūrį pakartotinai išrinkus į reformuotą Europos Žmogaus Teisių Teismą, jis turėjo palikti teisėjo pareigas Lietuvoje.

Apie savo darbą Aukščiausiojo Teismo pirmininku P. Kūris sako: „Teisminės valdžios vadovas gali būti tik partneris kitoms valdžioms, bet jis neturi būti paklusnus. Jei Aukščiausiojo Teismo pirmininkas bus „klausantis“, vieną dieną iš kitų institucijų jis sulauks prašymo, kitą dieną – paliepimo, o galų gale gaus įsakymą. O kad būtų sukurti ne pavaldumo, bet partnerystės ryšiai, reikia didelės stiprybės. Tie dalykai neatsiejami nuo moralės. Jei reikšmingame poste bus žmogus, bijantis, kad kas nors gali apie jį paskleisti kompromituojančią informaciją, jis bus labai valdomas“ (Petrauskis K. Ministras, diplomatas, teisėjas, *Veidas*, 1999 01 07, p. 25).

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo pirmininkas P. Kūris, kaip Teisėjų senato pirmininkas, dalyvavo rengiant įstatymų išaiškinimus, padedančius formuoti vienodą teismų praktiką. Per šį laikotarpį buvo išleista dešimt Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenio tomų.

Narystė Europos Sąjungoje žymi naują Lietuvos raidos etapą. Lietuvos atstovai ima darbuotis įvairiose Europos Sąjungos institucijose. Viena iš jų – Europos Sąjungos Teisingumo Teismas (iki 2009 m. gruodžio 1 d. vadinosi Europos Bendrijų Teisingumo Teismu). 2004 m. gegužės mėn. P. Kūris, Vyriausybei pasiūlius ir Respublikos Prezidentui bei Seimui pritarus, Europos Sąjungos valstybių narių vyriausybių bendru sutarimu skiriamas Teisingumo Teismo teisėju. Tai – dar vienas P. Kūrio įvertinimas. Kaip teisininko, kaip žmogaus.

Europos Sąjungos Teisingumo Teismas yra Europos Sąjungos teisminė institucija. Jį sudaro trys teismai: Teisingumo Teismas, Bendrasis Teismas ir Tarnautojų teismas. Šis teisminis ansamblis užtikrina, kad aiškinant ir taikant Europos Sąjungos sutartis būtų laikomasi teisės.

Teisingumo Teismas, kurio teisėju tapo P. Kūris, yra šios institucinės sistemos viršūnė. Jis vykdo kelias funkcijas: a) užtikrina, kad Europos Sąjungos institucijos laikytųsi teisėtumo principo (šią funkciją vykdo nagrinėdamas ieškinius dėl panaikinimo, dėl neveikimo ir ieškinius dėl žalos atlyginimo); b) užtikrina, kad Europos Sąjungos valstybės narės vykdytų ES sutartyse numatytas pareigas, nagrinėdamas ieškinius dėl įsipareigojimų nevykdymo; c) užtikrina vienodą ES teisės taikymą, nagrinėdamas nacionalinių teismų prašymus priimti prejudicinius sprendimus dėl Europos Sąjungos teisės aiškinimo ir teisės aktų galiojimo.

Teisingumo Teismo veiklos specifiką lemia tiek pačios Europos Sąjungos, tiek jos institucinės sistemos, tiek Europos Sąjungos teisės specifika. Šis teismas savitai jungia įvairių teismų bruožus (tarp-tautinio, konstitucinio, aukščiausiojo), jis iškyla kaip Europos Sąjungos teisės saugotojas. Teisingumo Teismas neapsiriboja vien tik „teisės taikymu“, jis taip pat aktyviai dalyvauja plėtojant pačią teisę.

2006 m. spalio mėn. P. Kūris buvo paskirtas antrai kadencijai. Teisingumo Teisme jis dirbo iki 2010 m. spalio 6 d. P. Kūris buvo pirmasis šio teismo teisėjas iš Lietuvos.

Jaučiamas Teisingumo Teismo sprendimų povei-

Pas Lietuvos Respublikos Prezidentą Valdą Adamkų su Europos teisingumo teismo Prezidentu V. Skouriu (pirmas iš dešinės), teisininkais – V. Nekrošiumi (pirmas iš kairės), V. Greičiumi (antras). 2004 m. Dž. Barysaitės nuotr.

kis daugeliui visuomenės gyvenimo sričių. Nacionaliniai teismai, taikydami Europos Sąjungos teisę nagrinėjamosiose bylose, glaudžiai bendradarbiauja su Teisingumo Teismu.

Teisėjas P. Kūris dalyvavo nagrinėjant sudėtingas Europos Sąjungos teisės aiškinimo ir taikymo problemas daugelyje bylų. Didžiulis ir bylų, kuriose jis buvo teisėjas pranešėjas, skaičius. Tiek Teisingumo Teismo jurisprudencijoje, tiek moksliniuose straipsniuose įvairiomis Europos Sąjungos kalbomis dažnai cituojami P. Kūrio rengtų *Telefonica O2 Czech Republic*, *TeliaSonera Finland Oyj*, *Alpe Adria Energija*, *Schröder*, *SPCM*, *Fallimento Traghetti del Mediterraneo*, *Afton Chemical* bei kitų bylų sprendimų teiginiai. Teisingumo Teisme pagarbiai minimas teisėjo iš Lietuvos įdirbis plėtojant teisminę doktriną elektroninių ryšių ir telekomunikacijų, mokesčių ir valstybės pagalbos, aplinkos apsaugos srityse.

Įsidėmėtinas ir paskutinis P. Kūrio, kaip Teisingumo Teismo teisėjo pranešėjo, parengtas bylos sprendimas. 2010 m. spalio 5 d. *Elchinov prieš Natsionalna zdravnoosiguritelna kasa* sprendimu Teisingumo Teismas esmingai sustiprino asmens sveikatos apsaugos pagrindus Europos Sąjungoje. Bulgarijos pilietis G. I. Elchinov, būdamas apdraustas, susirgo sunkia liga, dėl kurios kreipėsi į nacionalinę sveikatos draudimo kasą su prašymu išduoti leidimą pažangiausiam gydymui specialioje Berlyno akių klinikoje, nes toks gydymas Bulgarijoje neteikiamas. Pablogėjus sveikatai, negavęs draudimo kasos atsakymo, G. I. Elchinov

išvyko į Vokietijos kliniką, kur jam buvo suteiktas gydymas. Tačiau grįžus į Bulgariją paaiškėjo, kad jam prašomas leidimas gydytis nebus suteiktas, nes toks gydymas neįtrauktas į Bulgarijos teisės aktuose numatytas paslaugas, kurias apmoka sveikatos draudimo kasa. G. I. Elchinov neliko nieko kita, kaip pradėti teisminį maratoną. Byla keliavo iš vienos teisminės instancijos į kitą. G. I. Elchinov ieškinys buvo atmestas remiantis Bulgarijos teise, kol iš naujo bylą nagrinėjančiam administraciniam teismui kilo abejonė, ar toks reguliavimas neprieštaruja Europos Sąjungos teisei. Šis teismas kreipėsi į Teisingumo Teismą. 2010 m. spalio 5 d. sprendime Teisingumo Teismas išaiškino, kad nurodytos nacionalinės teisės nuostatos prieštaruja Europos Sąjungos teisei, pagal ją tais atvejais, kai gydymas negali būti suteiktas apdraustojo asmens gyvenamosios vietos valstybėje, negalima atsakyti išduoti leidimo gydytis kitoje valstybėje narėje, išsaugant teisę gauti kompensaciją už gydymo išlaidas kitoje valstybėje. Teisingumo Teismas prioritetą suteikė kuo platesniam asmens teisės į sveikatos apsaugą įgyvendinimui. Teisingumo Teismo didžiosios kolegijos sprendimo, kurį parengė teisėjas P. Kūris, nuostatoje suformuluota išsami asmens sveikatos apsaugos doktrina tapo svarbia gaire plėtojant europinę asmens sveikatos apsaugos sampratą.

Iškilingame Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2010 m. spalio 6 d. posėdyje, atsisveikindamas su P. Kūriu, Teisingumo Teismo pirmininkas Vasilious Skouris tokiais žodžiais apibūdino P. Kūrio

darbą Teisingumo Teisme: „Žinant Jūsų patirtį, visiškai nestebina, kad Teisme su didžiausiu užsidegimu nagrinėjote bylas, kuriose buvo persipynę tarptautinės ir Europos Sąjungos teisės klausimai, taip pat bylas, kuriose buvo sprendžiami klausimai, susiję su pagrindinėmis žmogaus teisėmis. Didelė Jūsų kaip tarptautinės teisės specialisto patirtis mums buvo ypač brangi sprendžiant su šia sritimi susijusius klausimus, net ir tose bylose, kuriose Jūs nebuvote teisėjas pranešėjas.

Mūsų Teismo nagrinėjamų bylų įvairovė lėmė tai, kad Jūs buvote teisėjas pranešėjas daugiau nei šimto bylų, kuriose buvo nagrinėjami patys įvairiausi klausimai, pavyzdžiui, žuvininkystės išteklių išsaugojimas, augalų veislės, asmeniui, turinčiam teisę į augalų veislių Bendrijos teisinę apsaugą, mokėtino teisingo atlygio dydis, cheminių medžiagų registracija, valstybės pagalba, taip pat mokesčių teisė, apimanti skirtingą apmokestinimą vyno ir alaus Švedijoje ir apmokestinimą pajamų, atskaitytų pagal pensijų planą, sumokėtas įmokas Danijoje. Mes esame Jums ypač dėkingi už detalią analizę Europos Sąjungos teisės aktų, reglamentuojančių elektroninius ryšius ir telekomunikacijų paslaugų teikimą, tai klausimai, iš pirmo žvilgsnio atrodantys labai susiję su technika, tačiau iš tiesų apimantys asmenų teises. Jūs buvote teisėjas pranešėjas, vertinantis kompromisą ir įsiklausantis į kitų pastabas“ (Europos Sąjungos Teisingumo Teismo pirmininko Vasilio Skouris kalba, *Jurisprudencija*, 2010, Nr. 4 (122), p. 389).

Tame pačiame posėdyje P. Kūris, atsisveikindamas su Teisingumo Teismu, išdėstė savo požiūrį į teisingumo vykdymą Europoje: „Jei aš gerai supratau garsųjį *Alexis de Tocqueville* kūrinį „Apie demokratiją Amerikoje“, šis autorius gina svarbią idėją, kad „teismai yra vienintelė aristokratija, kurią demokratija gali toleruoti“. Mano giliu įsitikinimu, Europos unifikavimas būtų neįmanomas be Europos teismų ir be Teisingumo Teismo. Atsižvelgiant į tai, Europos Sąjungos teismų funkcijos taip pat yra ir politinės funkcijos, prisidedančios prie vieningos Europos idėjos, pagrįstos politine tautų valia, realizavimo, ir leidžiančios pasiekti minėto tikslo, laikantis Sutarčių nuostatų ir bendrųjų, visuotinai pripažįstamų, teisės principų.“

Teisėjas P. Kūris sakė: „Europos teisėjų nepriklausomumas ir nešališkumas yra didelė vertybė ir tam tikra prasme tai yra principas, kurio laikymasis turi būti užtikrinamas ir tobulinamas. Stebėdamas sunkumus, kurie iškilę visai neseniai, – skiriant naujus

Bendrojo Teismo narius, – prisiminiau tai, kas buvo sakoma dar XIX a.: „Kai politika įeina į teismo posėdžių salę, teisingumas ją palieka.“

KELI PAPILDOMI PORTRETO POTĖPIAI

Pažvelkime į prof. P. Kūrį kolegų ir mokinių akimis. Kas jiems pirmiausia krito į akis?

Prof. Juozas Žilys teigia: „Prof. P. Kūrį teisininkai pažįsta kaip energingą ir nepailstantį žmogų, įdomią ir tiesią asmenybę. Paskaitose studentams teisininkams jis nuolat skleidė demokratines, humanistines geresnio pasaulio sutvarkymo idėjas, kurios kirtosi su to meto ideologija. Ir po daugelio metų prisimenu profesoriaus pasakojimus apie maištingą Sorbonos universiteto studentų proveržį 1968-aisiais.“

„Jis jau ir Europoje spėjo pagarsėti kaip reformatorius. Kiek susiduriu su užsienio teisininkais, visi žino apie Praną Kūrį“, – pastebi Vilniaus universiteto docentas Zenonas Petrauskas, prisimindamas, kad „dar Sovietų Sąjungoje šis lietuvių teisininkas garsėjo kaip vienas geriausių tarptautinės teisės specialistų.“

Jam pritaria ir pirmasis P. Kūrio aspirantas prof. Saulius Katuoka: „Kai Europos Žmogaus Teisių Teismas buvo reorganizuojamas ir tapo nuolatine institucija, pasikeitė teisėjai iš Latvijos, Estijos, o P. Kūris liko. Jis sukūrė tarptautinės teisės mokyklą Lietuvoje, atvėrė kelią jaunimui. Juo mes labai pasitikėjome, nes tai – labai aštraus mąstymo žmogus, puikus organizatorius.“ Kad ir su kuo iš teisininkų kalbėsi, išgirsti vis tuos pačius apibūdinimus: „Kolegų atžvilgiu buvo labai rūpestingas, pats darbštus ir mėgo žmones, sąžiningai vykdančius savo pareigas.“ Tik kai kas prisitaria: „P. Kūris turėjęs vieną silpnybę – nemėgęs vidutinybių ir to nemokėjęs slėpti.“

P. Kūris – ir teisininkų dinastijos pradininkas. Teisininkų šeimos (P. Kūrio žmona Vanda Kūrienė – žinoma advokatė) pavyzdys lėmė vaikų ir kai kurių anūkų pasirinkimus. Tokios teisininkų dinastijos būdingos brandžios teisinės kultūros visuomenėms. Tai – tam tikras ir Lietuvos visuomenės „teisiškėjimo“, tapimo modernia visuomene ženklas.

P. Kūris nepamiršo ir pagalbos studentams lavinti: jis padovanojo šimtais tomų skaičiuojamus Europos Žmogaus Teisių Teismo ir Europos Teisingumo Teismo jurisprudencijos rinkinius Vilniaus universiteto ir Mykolo Romerio universiteto bibliotekoms.

Europos Sąjungos Teisingumo teismo teisėjai. P. Kūris – antroje eilėje penktas iš kairės. 2010 m.

Akademiką P. Kūrį, tvirtą ir įvairiapusę asmenybę, visoje Europoje pripažintą autoritetinę tarptautinės teisės mokslininką, savo mokytoju laiko daugelis Lietuvos teisininkų. Lietuva įvertino P. Kūrio veiklą. 1998 m., minint Lietuvos valstybės atkūrimo 80-ąsias metines, P. Kūris apdovanotas Gedimino ordino Komandoro didžiuoju kryžiumi už indėlį atkuriant Lietuvos valstybingumą, formuojant Lietuvoje europietišką teisėkūrą, nuoširdų rūpestį žmogaus teisėmis, pastangas ugdant jaunąją teisininkų kartą. Be to, ir užsienio šalyse jautė pareigą pažymėti jo veiklą. 1998 m. jis taip pat apdovanotas Norvegijos Karalystės Didžiojo kryžiaus ordinu, 2008 m. – Nyderlandų Karalystės Oranje-Nassau ordino Riterio didžiuoju kryžiumi. Dar vienas pažymėjimo ženklas – 2004 m. „Medalis už nuopelnus siekiant Lietuvos narystės ES ir NATO“.

Už didelį indėlį atkuriant Lietuvos valstybingumą, puoselėjant Lietuvos valstybės teisėkūrą, kuriant Lietuvos įvaizdį Europoje ir pasaulyje, už nuoširdų rūpinimąsi žmogaus teisėmis ir jaunosios teisininkų kartos ugdymu Mykolo Romerio universiteto Senato 2001 m. vasario 12 d. nutarimu P. Kūriui suteiktas garbės daktaro vardas.

P. Kūris savo žinias ir patirtį šiuo metu realizuoja veikla Lietuvos mokslų akademijoje. Nuo 1996 m. gegužės 16 d. jis yra Lietuvos mokslų akademijos tikrasis narys. Jis atstovauja teisės kryptį ir yra humanitarinių ir socialinių mokslų skyriaus narys.

Lietuvos mokslų akademija – savarankiška vals-

tybės remiama mokslo įstaiga, jungianti žymiausius Lietuvos ir savo veikla su Lietuva susijusius mokslininkus. Ji veikia pagal savo statutą, kurį priima ir keičia Lietuvos mokslų akademijos visuotinis susirinkimas, o tvirtina Seimas. Lietuvos mokslų akademijos veiklos sritis lemia jos, kaip nepriklausomo eksperto ir patarėjo mokslo bei studijų, kultūros, socialinės raidos, ūkio, aplinkosaugos, technikos ir technologijos, sveikatos apsaugos ir kitais klausimais, statusas.

Dar vienas P. Kūrio veiklos baras – darbas mokslų leidinių redaktorių kolegijose. Nuo 2000 m. jis yra Mykolo Romerio universiteto mokslinio leidinio „Jurisprudencija“ redaktorių kolegijos narys. Prieš kelerius metus jis tapo Ukrainoje leidžiamo daugiatomo tęstinio leidinio „Teismų praktika. Europos Žmogaus Teisių Teismas“ redakcinės tarybos nariu.

Neabejoju, kad su akademiku P. Kūriu susitiksime konferencijose, skaitysime jo straipsnius ar pranešimus. Pagaliau, kas žino, gal daug patyrusio žmogaus apmąstymai įgaus memuarų ar kitokių rašinių formą. Akademikas P. Kūris ir toliau ištikimas teisės idealų įtvirtinimo visuomenėje siekiui. Jis buvo ir yra įsitikinęs, kad „Lietuva turi visas galimybes tapti teisine valstybe, galinčia užtikrinti ne tik savo piliečių teises, bet ir padedančia kurti ir stiprinti Europos teisinę erdvę“.

(Ši publikacija bus spausdinama rengiamoje monografijoje „Šėduva“)

APIE ŠIAULĖNŲ KRAŠTĄ

MARIJONA BIRUTĖ KUDULYTĖ-NAVAKAUSKIENĖ,
pedagogė, muziejininkė, kraštotyrininkė

Kiekviena tauta per ilgus amžius sukūrė savo papročius, tradicijas, legendas, vietovardžius. Daug jų turi ir Šiaulėnų kraštas. Dalis pasakų, legendų yra panašios į kitas lietuvių liaudies pasakas, legendas, nes veikėjai – tie patys milžinai, sugebantys kurti, formuoti žemės paviršių, kadangi žmogus jautėsi esąs per menkas nudirbti tuos sunkius darbus.

Ši medžiaga parengta pagal Povilo Jovaišos (Acokavų k.), Juozo ir Arūno Miselių (Birietiškių k.), Prano Kusevičiaus (Acokavų k.), Jono Mikniaus (Dirvonų k.), Onos Šimkevičienės (Pamėrų k.), Vitalijos Žinevičienės (Šiaulėnai) pasakojimus.

VERDENĖ ANT KALNO

Ant aukšto Šiaulės kalno, Kudinų kaime, atsivėrė verdinė. Prieš tai kalne kažkas dunksėjo, o akmuo didelis ant to kalno šokinėjo. Kraipė žmonės galvas – kas čia gali būti? Išgirdę bildesį kalne, drąsesnieji puolė prie kalno, glaudė ausis prie žemės. Gal ką išgirs?

O vieną rytą ištryško vanduo, nugriuvo akmuo. Stebuklas – švytintis vanduo! Nušvito nuo jo visa pa-

dangė. Žmonės puolė prie langų: kas, kur taip švyti? Nieko nelaukdami, visi, metę darbus, patraukė prie Šiaulės kalno. Kai priėjo artyn prie jo, pastebėjo bėgantį vandenį nuo viršaus. Kliokia vandenėlis nuo kalno. Sako, pratrūko motinėls Žemės vena. Praėjus valandai, kitai, jau nebesimatė kliokiančio vandens, nes išbėgęs jis supuolė į daubą ir pavirto upele Švyte. Kartais upelėje vanduo šviečia, kartais ne. Ir dar šiandien žmonės kraipo galvas, kaip čia yra, nuo ko

Šetkaimio kalva

šviečia vanduo. Vieni aiškina vienaip, o kiti kitaip.

Žemė – švytinti, graži. Daug spalvų ji turi. Kalnai kelia baltas sniego kepures, nuo jų garma kriokliai, kurių purluose žaidžia vaivorykštės spalvos. Miškai, pievos žaliuoja, o vandenynai, ežerai spindi melsvai. Smėlis – gelsvas. Deimantai, safyrai blyksi įvairiausiomis spalvomis. O kaip atrodo vanduo prieš saulutę! Kiek ten švytinčių žvaigždučių, plaukiojančių valtelių... Tai todėl ir tas kalno vanduo toks švytintis.

Pekla už Acokovų kaimo.

Kiti porina savaip. Po žeme deimantinis ar auksinis miestas besąs. Kaip jis ten atsidūrė? Ėjo Trijūnas, vyrukas, to gražaus miesto gatve. Pamatęs karžygę Birutę užsižiopsojo, koja užkliuvo už akmens. Bernužėlis pargriuvo ir sušuko: „Kad tu prasmegtum!“ Prasmego tas gražus miestas su stebuklingais vandenimis. Tie vandenys ir prasiveržė dabar į žemės viršų. O bernužėlis stovi ant kalnelio, kurį žmonės vadina Birutės vardu, ir vis laukia garsiosios karžygės. Nežino, kaip paskendusį miestą išvaduoti. Trijūnas bandė kasti, bet viskas veltui. Kartą jis rado spindintį kaspiną, kurio kraštėlis draikėsi žemės paviršiuje. Vyrukas čiupt už jo, traukia, traukia... Jau matosi spindintis miestas, jau, rodos, tuoj jį ištrauks, bet ne, neištraukė. Kodėl? Ogi keli kipšiukai žaidė netoliese ant Velnių kalno, tiesiog po to bernelio kojom. Kipšiukai pasipainiojo vyrukui, tas, juos pamatęs, iš netikėtumo amo neteko, juostą paleido. Plept miestas vėl atgal po žeme! O pro tą plyšį ir vandenys nuslūgo, tik dabar vėl išsiveržė į žemės paviršų. Bet liko atvira skylė į aną pasaulį. Rado ją Trijūno sūnūs Trijūnaitėlis su Pasaulyčiu. Išdykėliai puolė prie skylės, ėmė klausytis. Girdi – važiuoja grindiniu kariatės, joja raiteliai ant arklių, skamba varpai Varpny-

čios kalne. Gyvas miestas po žeme! Surado jie kelis akmenukus, ėmetė į skylę. Tik bumpt bumpt žemyn! Vienas akmenukas pataikė į stebuklingą verdenę, tai ji po kelių dienų ir atsivėrė ant Šiaulės kalno, nustumdama akmenį šalin. Aplinkiniai žmonės eina prie almančio šaltinio, prausiasi, prašo pagalbos nuo visokių ligų. Ir dabar sruvena amžinas šaltinis Trijūnaitėlio pievoje. Prie jo dažnai žaidžia Trijūnaitėlis su Pasaulyčiu. Geria vandenį iš to šaltinio, todėl abu yra amžinai jauni. O pievoje vinguriuoja jų vardais vadinami upeliai – Trijūnaitėlis ir Pasaulytis.

GURGENA

Gyveno sykį skandintoja Gurgena, permatoma, pailga, melsva. Ji Šušvėje tupėdavo, gulėdavo ant dugno ir laukdavo aukos. Kartais prie Minautuvos sodo arba prie Šiaulaičių salų ji traukdavo ilgesingas dainas. Kai apsemdavo vanduo vietą, vadinamą Salomis, ta gražuolė jau ir čia! Salose gyvenę žmonės girdėdavo Gurgenos, kitų traukučių, skandintojų dainas. O kai mėnesienos spinduliai apglėbdavo žemę, kai pievų aromatas pasklisdavo po senąją Minautuvos sodžių, pasirodydavo ir pati Gurgena, ir visi kiti traukučiai, skandintojai. Šviečiantys, pailgi kaip žuvys! Sustos ir trauks chorų dainas – taip jie viliodavo žmones į Šušvę, į gelmes.

Kartais Gurgena pasirodydavo ir Gelažių kaime. Vieną šaltinį vadino jos vardu. Kai žmonės eidavo, tai ji vis sakydavo: „Gurkt! Gurkt!“ Dažnai ji ir jos draugužės skandintojos, draugužiai traukučiai nu-plaukdavo į Šušvę prie Anieliškės, Aukštkalnio, Šėtos upelio. Girdėdavosi jų daina:

Gurkt, gurkt! Gurgena!

Ji – skandintoja žavi, jauna!

Atkeliaukite prie Šušvės plačios,

Gurgena jus pabučiuos.

Patirsit vėsq vandenų

Ir apkabinimą mūsų visų.

Gurkt! Gurkt! Gurgena!

Dėl jūsų skamba ši daina!

DIEVIJO KALNAS

Ten, kur Viliošai, Kudinai,

Dievijo kalną matai.

(Iš girdėtos dainos)

Aukštas, status kalnas dunkso tarp žalių laukų,

tarp pievų žydinčių, kvapnių. Žmonės jį labai garbino. Seniau, sakė, dievino – *dievijo – tą kalną*. Taip atsirado ir pavadinimas – Dievijo kalnas. Vadindavo jį ir Dievų kalnu, nes tikėdavo, jog ant jo gyveno senieji mūsų dievai: Perkūnas, Praamžis, Žemyna... Jiems žmonės nešdavo aukų, traukdavo giesmes net tris dienas iš eilės. Pašėrę savo gyvulėlius, eidavo trobon. Čia atsisėsdavo prie stalo ir sočiai pavalgydavo. Vėliau, susirinkę kaimo kryžkelėje, eidavo giedodami link Dievijo kalno. Ant to kalno traukdavo giesmes net po tris, keturias valandas. Ir taip tris dienas iš eilės.

Velnio duobė

Kodėl taip *dievijo* kalną? Kalbama, kad ant vieno kalno stovėjo šventykla. Joje meldėsi dievai, tad paprastam mirtingam žmogui nevalia ten būti. Sklido gandai, jog šventykloje yra šventosios ambrozijos, dieviško gėrimo. Sugalvojo kaimo bernelis Kudinas nueiti į Dievų bažnyčią ir atsigerti iš dieviškos taurės. Gal nemirtingas pasidarys? Niekam savo sumanymo nesakė, kad nesugalvotų jo perkalbėti. Nutarė vienas ten nueiti. Bet kažkaip vis tiek sužinojo apie jo norą seserys Lena ir Tuva. Ir pusbroliis Viliošis apie tai prakalbo, nes netyčia jam apie planuojamą kelionę prasitarė pats Kudinas. Seserys visaip bandė brolių peršnekėti, liepė neskubėti, palaukti... Kudinas joms prižadėjo niekur neiti, palaukti mėnulio pilnaties. Mergaitės nurimo, o jų broliis laukan išėjo. Tą naktį dar tik priešpilis patekėjo. Niekam nieko nesakęs, bernužėlis ir patraukė link kalno. Juk priešpilis, ne pilnatis!

Eina, nors širdis dreba. Štai Dievijo kalnas, o štai ir Dievų šventovė. Klausos – jokio garso viduje. Praveria duris. Prietema. Dvylika laiptų į viršų. Ant kiekvieno laiptelio – vaškiniai senovės pagonių

dievai, gėlės. Pačiam viršuje matyti žmogaus dydžio medinė figūra – Perkūnas. Žmogus suprato, kad tai – Dievas, čia, tad suklupo nejučia. Klupdamas nuvertė vaškinę vieno Dievo figūrėlę, kuri stovėjo ant pirmojo laiptelio. Figūra suskilo į dvylika dalelių. Persigandęs žmogus leptelėjo: „Kad tave kur!“

Sudrebėjo, sutreškėjo bažnyčios sienos! Varpinėje ėmė skambėti varpai, tilindžiuoti varpeliai! Žmogus puolė lauk pro duris. Spėjo tik plyšį pamatyti, kai tuo metu žemė prasivėrė. Joje dingo visa šventovė, dingo ir varpinė.

Dabar pasakojama, kad kartą per metus, per Jonines, atsiveria žemė, iškyla dievai, šventykla, varpinė. Ima skambėti varpai Varpinės, kiti sako – Varpų, Varpnyčios, Varpnyčios kalne. Tada dievai Dievijo, arba Dievų, kalne eina į šventyklą ir meldžiasi. Šalia esantį kalną kai kas dar vadina Bažnyčios kalneliu. Ant tų kalnų pakimba varpeliai – gražūs geltoni žiedai – ir ima tilindžiuoti. Vos tik pasirodo saulė, trumpam iškyla dievai, vaidilutės ant Dievijo kalno ir akimirksniu viskas vėl išnyksta iki kitų metų.

Bandė žmonės atkasti varpinę, bažnyčią. Kur tau... Nebandyk! Pakyla smarkus vėjas ir viską smiltim užpusto. Kartais iš Baublių ar nuo Toleikiškių kalnų atlekia juodi jaučiai – viesulai. Jie su šnervėmis ima pūsti žemes, tad pasidaro tamsu net dieną. Todėl niekas ir nebando toliau kasti.

KIENO ČIA KUPRA?

Susiginčijo vyrai, kieno netoli Mūrų dvaro kupra esanti. Vienas įrodinėja savo tiesą, kitas – savo.

– Pažiūrėk! Iš tolo matomas pakilimas, nedidelė aukštumėlė, pailga, tikra kupra. Ten – milžino Mūro kupra. Tai jis šį kalnelį supylė. Prisipylė plačias kelnes žemės nu Sulinkių a nu Šušvės, prakirpo skylutę i aina. Ain ain, u žemės tik byr, byr... Taip ir išbyrėjo ant Mūrų. Kai milžinas mirė, tai jį pu tom žemėm užpylė, gul čia nabags. Žemės nuslinko, o jo kupra matos.

– Ne, ne ir ne! – tvirtina kitas. – Tai velnio kupra! Velnių kalniukas čia, velnių veisykla netoli. Žmonės toj vietoj klaidžiodavo, namų nerasdavo. Arkliai tik ratu suk suk! O velniai čia gyveno, akmenis sodino, nes galvojo, jog iš akmenų kiti velniai išaugs. Ale neišaugo. Vienas velnias tiek daug dirbo, kad pats į žemę sulindo, tik jo kupra kyšo.

Pro šalį tuo metu ėjo mažas vaikas. Jis pasakė: „*Tai Žemės kupra.*“

Ir žinok, žmogau, kieno gi čia kupra...

SUSIRINKO MILŽINAI

Ant Kalnų galo susitiko milžinai: Kalnugalis, Zansaitis, Repšys, Sulinkis, Bakanas, Bakanėlis, Daktariškis... Linksminosi, valgė, gėrė, uliavojo, o kitą dieną prie darbo stojo. Daktariškis – labai jau diktas vyras – nešiojo medžius. Juos rovė iš žemės, darė kelius. Kalnugalis čiupt klumpes, prisipila žemės ir beria juos į krūvas. Jam padėjo kiti milžinai. Vieni žemes tempė su karukais, kiti pripylė į maišus ar gūnias, tretė nešiojo batuose. Taip atsirado kalneliai ir kalnai ne vien prie Šiaulėnų, Šaukoto, bet ir kitur.

Milžinai, prakaitą braukdami, atsisėdo. Mato, ateina nuo darbo sulinkęs, pavargęs vienas jų brolis.

– Ei, Sulinki, pavargai? Eikš arčiau! Žmonos valgyt padarė, iškepė kelis jaučius, eikš! – šaukia Šiaulėnis.

– Ateinu! Daug nešu, tai žemė po kojom man sulinko. Padėkit, gaudykit labai sunkų kirvį! Su juo medžius kirtau, – mesteli kirvį.

Šiaulėnis jį pagavo. O kai atėjo Sulinkis, kai prisėdo valgyti, šaukšto neranda. Šaukia garsiai:

– Ei, Repšy! Atmesk man didelį šaukštą. Mesk per Sulinkių pelkę, mesk per ežerą ant Kalnų galo!

Sulinkis vos spėjo sumirksėti, mato – atskrenda didelis didelis šaukštas per pelkes, vos spėjo jį pačiupti. Jei ne Šiaulėnis, būtų gavęs per pakaušį.

Dabar Repšys šaukia:

– Pietų aš nenoriu, einu kirsti medžių. Atmeskit medžiams kirsti kirvį.

Čiuo Kalnugalis kirvį, ir tas jau skrieja per pelkes. Plept kirvis tarp Acokavų ir Repšių! Čiupt Repšys kirvį ir nuėjo į mišką medžių kirst.

O milžinai ant Kalnų galo pavalgė, pailsėjo ir pogulio nuėjo. Reikia ir jiems pailsėti.

PAGALVĖS PŪKŲ

Žaidė vaikai prie Šiaulėnų tilto, po to bėgo į Šiaulėnų dvaro sodą palakstyti. O sode augo aukšti medžiai. Sugalvojo įlipti į patį aukščiausią medį, tad puolė prie jo ir įlipo. Gerai įsitaisė ant šakų ir ėmė dairytis. Žvilgt į pietų pusę ir iš nuostabos vos neiškrito iš medžio: keliu ritasi pagalvės nuo Šaukoto pusės! Viena truputėlį praplyšus, iš jos kyla į orą pūkai. Stabtelėjo pagalvės trumpam prie taip vadinamo Mūro kryžiaus, vėliau prie dvaro vartų ir nukurnėjo keliu ant Šušvės tilto. Pasklido plačiai ore pūkai iš jų.

Kai tie pūkai nusileido, pagalvės nužingsniavo gatve per Šiaulėnų miestelį link Radviliškio.

O vaikai vis medyje tupėjo ir vienas kito klausinėjo: kur keliavo pagalvės pūkų?

VILIORBOS ŽUVIS

Sulinkių pelkėje gyvena nepaprasta žuvis. Ji vandenį valdo. Ilga, blizganti, tviskanti. Kai ims plaukioti po Sulinkių jūrežerį, tai vandenys pasiekia aukštus Radvilų kalnus, Lekius ar Sodkalnį. Ilgai nenuslūgsta jūrežerio vandenys, oi, ilgai!

Kai išnyra ta žuvis, nuo uodegos stulpu eina vienokios, nuo pelekų blyksi kitokios šviesos, nuo galvos pasirodo vaivorykštė. Apakt gali nuo jos spindėjimo.

Sulinkių ežeras

LOBIO SAUGOTOJAI

Pu kelmu paslėpė lobį būktai per mūšius senų čėsu. Kelmas patenkintas tup pri Sulinkių pelkės pakraščio, pri pat Nirtaičių galo. Nustojo ir šviesti, bu razbainykai ras, pagrobs lobį. Saugojo kelms turtus. Iš nerimo ėmė vaikščioti su tais turtais. Ein i ein nu Mantviliške link Mirtaiče, vėl atgal. Pu šiai dienai, sako, vaikšto. Tup kelms pri Sulinkių pelkės i saugo turtus. U kai ima perskaičiuot lobį ties Vapšeliais, tada jau švieč, oi, kaip švieč! Juk patamsy pinigų neskaičiuosi, apyrankių, sudėtų žiedų nematysi. Tą darbą dirb naktimis, bu dieną gali kas nors pastebiet. U nakties metu kas jau lįs in pelkę? Baugu! Kelms irgi pruoto tur, tai naktimis veizi savo lobį. Kartais jis tup ant Žiemkele, ain pri sulinkusio ežero. Ten i daugiau panašių kelmų y. Jie tup ant akmeninių aikščių, paded saugoti lobius.

„TAI ĮVYKSTA TARSI KOKS STEBUKLAS...“

Žurnalo skaitytojams pateikiame pokalbį su kraštiečiu, originaliu jaunosios kartos menininku Martynu Gaubu – Lietuvos dailininkų sąjungos nariu, skulptoriumi, tapytoju, grafiku, daugelio šalies ir tarptautinių parodų, plenerų, projektų dalyviu, pelniusiu pripažinimą, įvairių apdovanojimų. Net ir labai užimtas, jis ištaikė šiam pokalbiui laiko, tikindamas, kad bet koks ryšys su gimtine jam esąs malonus ir svarbus.

– **Radviliškis didžiuojasi dvi kartas atstovaujančiais kūrėjais Gaubais – tėvu Edmundu ir sūnumi Martynu. Ėjote tėvo, žinomo medžio drožėjo, pėdomis?**

– Niekad nemaniau, kad esu kažkuo išskirtinis ar turintis kokį nors talentą. Tai įvyksta tarsi koks stebuklas... Tiesiog atsiranda noras pabandyti. O tada ir užkimbi arba ne. Žinoma, matant, kaip dirba tėtis, kilo noras kažką ir pačiam pamėginti padrožinėti. Bet tas noras atsirado tik paauglystėje – ne taip jau anksti. Tiesą sakant, niekada ir nepatyrčiau jokio noro būti menininku. Bet kai viskas prasidėjo, tai iki šių dienų ir tęsiasi. Pradžioje – pabandymai, vėliau – entuziazmas, žmonių palaikymas, hobis, kol galiausiai – pragyvenimo šaltinis ir gyvenimo būdas.

– **Studijavote dizainą, įvaldėte medžio drožybą, tapybą, grafiką, netgi juvelyrriką, neseniai ėmėte kurti šaržus... Kaip tokia įvairovė sugyvena Jūsų kūryboje, kaip viena veikia kita?**

– Esi tas, ką darai. Jei pieši – esi piešėjas, jei tapai – tapytojas. Troškau būti skulptoriumi, darančiu keistas, bet aukštos klasės ir prabangias skulptūras. Šiandien aš tai ir darau. Savo darbą galėčiau sulyginti su ikrų pardavėju. Jis parduoda aukštos klasės produktą, kurį vertina tik gurmanai. Mano tikslas – pagaminti ir parduoti gurmaniškus darbus, tinkančius įmantriam skoniui.

Į tai kelias nebuvo labai lengvas, juo labiau trumpas. Kokybės ir vardo siekiau keturiolika metų. Visada domėjausi įvairiomis technikomis. Jas įvaldydamas, lavinau savo gebėjimus. Pavyzdžiui, studijų metais įgytos dizaino žinios man leidžia pajausti stilių ir kūrinių suvesti į visumą. Piešdamas karikatū-

Du kūrėjai – sūnus Martynas Gaubas (kairėje) ir jo tėvas Edmundas Gaubas

ras „Respublikos“ dienraščiui, tobulinau pastabumą emocinėms išraiškoms. Kaligrafijos išmanymas leidžia sukurti greičio ir lengvumo įspūdį. Spalvinės klausos jautrumas padeda tapyti. Medžiagų technologijų išmanymas praplečia darbo galimybes, leidžia pasirinkti daryti tai, ką nori. Dirbdamas ne tik perimu naujas kitų išbandytas technologijas, bet ir gausiai eksperimentuodamas atrandu savų, niekur netaikytų dalykų. Visa tai suvedu į vieną darbą ir dažnai gaunasi net pačiam sau netikėtas sprendimas.

– **Šventieji, įvairūs gyvūnai, žmonės... Kaip susirandate tiek personažų, kieno bruožus perkeliate į juos ir kas Jus apskritai įkvepia kūrybai?**

„Greitis“. Bronza, granitas, 2009 m.

– Jei esi pastabus, tos kūrybos mažai ir bereikia. Viskas yra aplink mus – visi reiškiniai, santykiai, daiktai. Bereikia savaip sudėlioti, pritaikyti mimikas, nuotaikas, spalvas. Visa tai sudaro paveikslą ar skulptūros esmę, toliau lieka tik technologijos. Skirtingi žmonės pastebi skirtingus dalykus: pavyzdžiui, slaugytoja mato autobuse važiuojančių žmonių venas, automobilių pardavėjai – automobilius, menininkai – apšvietimus, šešėlius, spalvų derinius, siluetus, formas ir taip toliau. Visi tie mano personažai ir yra iš gyvenimo. Rodau tai, kas supa mane patį. Darbuose nėra melavimo, tik nuoširdus tikrovės atspindėjimas. Žmonės tai atpažįsta, jiems tai atrodo kažkur matyta, artima. Aš net ir save kuriu kaip personažą.

– **Dažnai apie Jus ir Jūsų darbus sakoma: „kitoks“ kūrėjas. Ryškus originalumas, už kurį šalies mastu buvote apdovanotas dar studijų metais ir tebesate vertinamas dabar, Jums būdingas subtilus humoras – tai „išspausta“ ar savaime išplaukia iš Jūsų asmenybės?**

– Manau, humorą būtų sunku sumeluoti, juo labiau, kad man svarbu nuoširdumas.

Meluodamas ar besimaivydamas toli nekeliausi. Geriau yra suprasti, kas pats toks esi, ir savo privatumais bei trūkumais pasinaudoti. „Kitoks“ menininkas atsirado, matyt, dėl to, jog aš bėgu nuo lietuviškajai skulptūrai būdingo monumentalumo arba šiuolaikinio meno conceptualumo. Turbūt todėl ir atsirandu nei vienu, nei kitu gretose.

„Du zuikiai“. Bronza 2011 m.

– **Jūsų darbams būdingos įvairios technikos, naudojate kartais gana netikėtas, neįprastas medžiagas. Pagal ką tai pasirenkate?**

– Medžiagas ar techniką pasirenku pagal idėją, kainą, vietą, kur tas darbas bus statomas.

Pagalvoju, kokios priemonės atrodytų įdomiau. Pavyzdžiui, turiu idėją pavaizduoti rūkantį vyriškį. Šiuo atveju dėkingiausia pasirinkti tapybą, nes norisi pavaizduoti besisukančius dūmus. Skulptūriškai tai įgyvendinti būtų sunku. Kurdamas skulptūrą kičo parodai, pasirinkau gipsą, kuris dar labiau „papigino“ pačią skulptūrą.

– **Ar dar suskaičiuojate visą savo sukurtą „kraitį“? Koks įvertinimas už jį Jums brangiausias?**

– Šiuo metu priskaičiuoju per 500 savo skulptūrų, panašiai tiek ir tapybos darbų.

Žinoma, man labai svarbūs visi vertinimai ir įvertinimai. Tik skirtingai juos priimu – dažniausiai atsižvelgdamas į tai, kas vertina. Vienaip priimi profesionalų, kitaip mėgėjų, dar kitaip šeimos narių, draugų, pažįstamų ar savo mokinių nuomonę. Man pats aukščiausias įvertinimas – kai žmogus nori mano darbą turėti savo namuose ir jį įsigyja. Jaučiuosi pamalonintas ir įvertintas, kai žmonės, išeidami iš mano parodos, išsineša gerą nuotaiką ir energiją.

– **Esate žurnalistams sakęs, kad Jūsų darbams**

Martyno Gaubo miniatiūros, sukurtos Vokietijoje. Drobė, aliejus, 2007 m.

tenka plačiau pakeliauti negu Jums pačiam. Kokie tie Jūsų kūrinių ir Jūsų paties maršrutai?

– Nors ir man pačiam tenka nemažai keliauti, tačiau tikra tiesa, kad darbai keliauja po pasaulį plačiau negu aš. Kiekvienais metais aplankau tris ar keturias šalis. Kelionių tikslu tampa plenerai, kur įvairių kraštų menininkai suvažiuoja pasidalyti savo patirtimis,

pailsėti ir susipažinti su tos šalies kultūra. Praėjusiais metais teko pabūti Paryžiuje, Gruzijos Tbilisio ir Batumio miestuose. O darbai buvo eksponuojami penkiuose didžiausiuose Kinijos miestuose, Dubajuje, Paryžiuje, Kopenhagoje, Skives miestelyje, gal ir dar kur nors. Aš pats ne visada žinau, kur kuriuo metu keliauja mano kūriniai.

Kraštiečio projektas „Apie emigraciją“ pristatytas Radviliškyje ir Londono centre 2012 m.

– Užsiminėte apie Kiniją. Papasakokite apie ten vykusią parodą plačiau. Juk abejotina, ar pastaruoju metu dar kurio kito kraštiečio kūriniai buvo pasiekę šią mums kol kas nelabai pažįstamą šalį.

– Viskas prasidėjo nuo skambučio iš Austrijos Vienos galerijos M (galerija turi filialus Bratislavoje, Niujorke, o dabar atsidarinėja ir Kinijos sostinėje Pekine). Galerija pristato ir dirba su šešiais menininkais iš įvairių šalių, tarp kurių – ir pats Salvadoras Dali. Pasirašęs ketverių metų bendradarbiavimo kontraktą, tapau vienu iš jų. Tuo metu Briuselio Europos ir Azijos meno centras kartu su Šanchajaus šiuolaikinio meno muziejumi rengė didelę parodą. Jos tikslas – Europos ir Azijos kultūrinio bendradarbiavimo gerinimas. Geriausi Europos Sąjungos šalių skulptoriai turėjo sukurti po taikos karį. Vėliau visi tie europiečių pateikti taikdariai buvo eksponuojami šalia pirmojo Kinijos imperatoriaus Čin Ši Huangio terakotinės armijos. Paroda vyksta ir dabar, visi sukurtieji kariai keliauja po didžiuosius Kinijos muziejus, o netrukus paroda bus atvežta ir į Europą. Darbai bus eksponuojami Taline, Paryžiuje, Barselonoje, Varšuvoje, Milane, Vienoje ir kituose Europos miestuose.

Man didelė garbė atstovauti Lietuvai tokio lygio projekte. Todėl jau vien tai, kad mano darbas padeda reprezentuoti savo šalį, man yra didelis įvertinimas.

– Praėjusius metus užbaigėte, dalyvaudamas sniego skulptūrų parodoje Italijoje. Iki tol nebuvo tekę girdėti, kad kuriate ir iš sniego. O ten iš karto – toks įvertinimas: atraktyviai

Lietuvos atstovų sukurtą skulptūrą dalyvavę skulptoriai pripažino geriausia.

– Taip, pernai teko dalyvauti sniego skulptūrų plenere Italijoje. Ir tai galima laikyti savotišku debiutu, nes iš tikrųjų skulptūrą iš sniego tuomet kūriau pirmą kartą. Į Šiaurės Italijoje vykusį plenerą-konkursą organizacija „Art in ice“ pakvietė mus tris lietuvius: Daną Aleksą, Kazį Venclovą ir mane. Konkurse sulaukta 86 skulptūrų idėjų iš viso pasaulio. Organizatoriai iš jų atrinko dešimt, tarp kurių autorių patekome ir mes. Ten sukūrėme „megztą“ slidininko kaukę, vaizduojančią mūsų tautinius raštus.

Šiomet dalyvavau panašiam sniego skulptūrų plenere Prancūzijoje. Tai laikau įdomia patirtimi. Jei gausiu kvietimą, dalyvausiu ir kitą kartą.

– Labai džiugu, kad tarp tokių išpūdingų Jūsų kūrybos maršrutų vis atsiranda ir gimtasis Radviliškis. Pernai prie mūsų miesto Kultūros centro eksponuotas Jūsų darbas „Visiems išvykusiems, grįžusiems ir besiruošiantiems išvykti“, kuris yra apkeliavęs jau daug kitų erdvių. Jį radviliškiečiai iki šiol prisimena, įvairiose auditorijose aptarinėja. Kas Jus paskatino šiai temai ir ar galime tikėtis ateityje Jūsų kūrybos pristatymų gimtajame mieste?

– Tuomet darbas susilaukė didelio dėmesio. Pastebėjau, kad ši tema aktuali šiandien lygiai taip pat kaip ir prieš metus. Gavęs valstybinę stipendiją, nutariau sukurti visą kolekciją darbų apie emigraciją. Jei bus galimybė, savo darbų, aišku, pristatysiu ir gimtajame mieste. Mano skulptūrų galima rasti

Tarptautiniame sniego skulptūrų simpoziume

Martynas Gaubas su dukra Vėja prie jo skulptūros „Kelionė“ (bronzos, akmuo, 2012 m.) Birštono skulptūrų parke

Šiaulių bulvare, Klaipėdos senamiestyje bei Birštono kurorto skulptūrų parke. Būčiau laimingas, jei mano skulptūrų reikėtų ir Radviliškio miestui.

– Ar Jums pririekia pailsėti nuo kūrybos? Kokiais būdais tai darote?

– Nuo kūrybos tikrai nepavargstu, greičiau pailsiu. Kūrybinis procesas man yra tarsi kažkokia meditacijos forma. O jeigu apie laisvalaikį... Mano darbas ir laisvalaikis glaudžiai persipynę. Kartais sunku atskirti, kur poilsis, o kur darbas. Vaikščiodamas pušyne, stebiu medžių šešėlius, spalvų derinius ir panašiai. Stebiu gyvenimą. Tai mano darbas – pastebėti, o vėliau įkūnyti. Šiaip dar traukia nardymas šiltosiose jūrose. Po vandeniui jautiesi tarsi kitame pasaulyje, su kitokiais potyriais, kitomis spalvomis ir kitokiu gyvenimu.

– Spaudoje save įvardijate jaunu menininku. Bet Jūs jau mokote kitus kūrėjus?..

– Taip jau priimta, kad jaunuoju menininku laikomas kūrėjas iki 35 metų. O man dabar 33-eji, taigi dar dvejus metukus pabūsiu jaunas. Šis terminas vartojamas pagrįstai, nes menininku būti tikrai nėra taip paprasta. Menas yra tam tikra kalba, ir jei nori ja kalbėti, turi turėti ką pasakyti. Norėdamas teigti, sakyti, prieštarauti, negali būti paprastas ar banalus. Priešingai – privalai būti ir geras psichologas, ir filosofas, ir jautrus aplinkai, daug matęs. Kad ir jaunuolis galėtų pasakyti tai, ko dar nežinotų ar nebūtų patyręs brandus žmogus.

Aš turiu pedagoginio darbo patirties. Kelerius metus dalyvavau meniniuose edukaciniuose projektuose, skirtuose vaikų, jaunimo, netgi teistųjų kūrybiškumo ugdymui Lietuvoje ir užsienyje. Kurį laiką dirbau Šiaulių dailės mokykloje skulptūros bei tapybos dėstytoju. Radviliškyje veikia mano dailės studija, kurioje pamokas lankė suaugusieji, jaunimas, norintis pasiruošti dailinėms studijoms aukštesiose mokyklose. Šiuo metu dirbu „Kūrybinių partnerystių“ programoje, kurioje savo patirtimi dalinuosi su šalies mokytojais bei mokiniais.

Jau turėdamas šiek tiek patirties, galiu ja dalytis, nes man tai malonu. Tuo pačiu toliau mokausi iš kitų, ieškau ir kaupiu naują patirtį.

– Yra tekę būti Jūsų tėčio, pripažinto tautodailininko Edmundo Gaubo ir Jūsų, tada dar studento, kūrybinėse dirbtuvėse, kuriomis buvo paversta Jūsų buto Radviliškyje virtuvė (garbė Jūsų mamai už nežemišką kantrybę!), klausytis dviejų medžių drožėjų gana aktyvios diskusijos kūrybos temomis. Kas pasikeitė nuo

Skulptorius su savo „Taikos kariu“, eksponuotu Kinijoje ir kitur

ano laiko jūsų, abiejų kūrėjų, santykiuose, pozicijose, ar turite įtakos vienas kito kūrybai ir ar ją apskritai veikia gimtinė?

– Santykiai su tėvuku, kaip ir anksčiau, išlieka puikūs. Tikriausiai aš panašėju į jį. Vis mažiau lieka pasipūtimo, daugiau nuolankumo, nuoširdumo ir paprastumo. Vienas kito kūrybos nekritikuojam, tik džiaugiamės kiekvieno sukurtu darbu.

O gimtasis Radviliškis man visada liks svarbus. Ten susiformavau kaip asmenybė, į mano atmintį įsirežė tenykščiai žmonės, vaizdai. Jie atsispindi mano darbuose. Manau, taip bus ir ateityje.

– Nors jau nebe Radviliškio gyventojas, ko palinkėtumėte šio krašto žmonėms?

– Šiuo metu gyvenu Birštone. Tai nauja erdvė mano kūrybai. Čia viskas nauja, jaučiuosi lyg prie baltos drobės. Vis dar svarstau, kokiomis spalvomis pradėti tapyti savo gyvenimą čia. Patirtis ir drąsa sako, kad gausis kažkas įdomaus. Gavau valstybinę stipendiją, turiu parengti darbų kolekciją. Tad maloniai kankinuosi. O kraštiečiams norėčiau palinkėti prisiminti tai, ko jau seniai norėjo, ir pasiryžti savo svajonę įgyvendinti. Tikrai viskas pildosi.

Kalbėjosi Gražina Dunauskienė

Martyno Gaubo archyvo nuotraukos

PIRMŪJŲ LIETUVOS KALENDORIŲ SUDARYTOJAS

PETRAS JUKNEVIČIUS,
istorikas

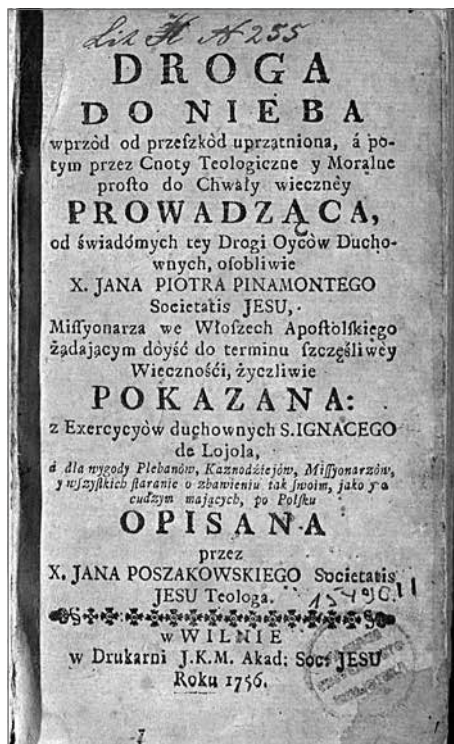
Pernai vykusioje Radviliškio rajono kraštotyrininkų konferencijoje gamtos mokslų daktaras, istorikas, etnologas Libertas Klimka priminė, kad prieš 255 metus mirė Jonas Pašakauskis – garsi, įdomi, bet, deja, jau primirštama praeities asmenybė, kuri buvo gimusi Radviliškio krašte. Viešosios bibliotekos pastangomis pavyko surasti autorių žurnalo straipsniui apie šį iškilų veikėją.

Šis mokslinėje literatūroje žinomas jėzuitų istorikas, literatas, kalendorių leidėjas vadinamas įvairiai: baltarusių ir lenkų – *Pośakowskiu*, lietuvių – *Pośaka-Pośakowskiu*, *Paśakauskiu*, netgi *Paśakiniu*. Nežinome, ar tai tikroji pavardė, ar taip jis pasivadino dėl savo gimtinėje tekančio Šakos upelio. Tiesa, tikslesnė jo gimimo vieta kol kas nėra aiški. Lenkų istorikas Br. Natonskis nurodo J. Pašakauskį kilus iš Trakų vaivadijos, Upytės pavieto, Šeduvos parapijos. Baltarusis A. Biralas nesismulkindamas pažymi, kad garsusis jėzuitas kilęs iš Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės. A. Vanagas teigia, kad J. Pašakausko gimtinė buvusi prie Šakos upės, Šeduvos apylinkėse. Lietuvių išėivijos enciklopedijoje rašoma, kad kalendorių leidėjas gimė „*ūkyje ant Šakos krantų Šeduvos par. Panevėžio apskr.*“ Tad aišku, kad Jono Pašakausko gimtinės reikėtų ieškoti buvusiam Upytės (Panevėžio) paviete.

1556 m. vykdant Valakų reformą Upytės valsčiuje buvo sudaryta Šakių (Šakos) vaitystė, kuriai priskirti 5 kaimai, buvę prie Šakos upės. Šaka – kairysis Daugyvenės intakas, 16 km ilgio, baseino plotas – 51 kv. m.

Prasidėjusi Radvilonių apylinkėse, 8 km į šiaurę nuo Šeduvos, ji į Daugyvenę įteka ties Plaučiškiais. Inventoriuje aprašyti šie kaimai: Radvilovičių (Radviloniai), Avbovpio (Nemaniūnai), Biriakgolos (Birjagalos), Šileikovičių (Šileikoniai), Olkšoupio (Alksnupiai). Prie Šakos galėjo būti ir dvarelis, o jame – vaitystės centras. Dabar prie Šakos yra Šileikonų, Sliekių, Litkūnų kaimai (pirmieji du – Radviliškio rajone, paskutinysis – Pakruojo rajone).

Istorikė O. Maksimaitienė paskelbė 1789 m. liustraciją. Joje minima Pašakių akalica (bajorkaimis), buvusi Smilgių parapijoje. Pašakinskių pavardė sutinkama Tirkšlionių akalicoje, Smilgių parapijoje: XIX a. pabaigoje čia buvo bajoro Juozapo Pašakinskio, Igno sūnaus, smulki valda (10 dešimtinių dirbamos ir 10 dešimtinių nedirbamos žemės). 1959 m. Lietuvos administracinio teritorinio suskirstymo žinyne yra du Pašakių kaimai: netoli Pociūnėlių, tuometiniame Šeduvos rajone, ir Klovainių apylinkėse, Pakruojo rajone. Pastarasis minimas ir 1974 m. analogiškame žinyne. Šiuo metu turimais duomenimis,

Jono Pašakauskio plačią veikalą įrodančios knygos, kurios saugomos Vilniaus universiteto bibliotekoje. Spausdinama šiai bibliotekai leidus

J. Pašakauskio gimtinė galėjo būti kažkur minėtų pirmųjų kaimų apylinkėse.

Jonas Pašakauskis gimė 1684 m. kovo 1-ąją bajorų šeimoje. Tėvai jį išsiuntė mokytis į Kauno jėzuitų gimnaziją, kurioje baigęs retorikos klasę, 1700 m. liepos 21 d. įstojo į Šv. Ignoto jėzuitų naujokyną Vilniuje. 1702–1703 mokslo metais J. Pašakauskis retorikos studijas jau tęsė Nesvyžiaus kolegijoje (kitur nurodoma – pedagoginėje seminarijoje, bet tai – klaida, nes šios mokyklos glaudėsi po vienu stogu). Iš ten jis vėl grįžo į Vilnių, kur 1703–1706 m. studijavo filosofiją Vilniaus universitete (toliau – VU). Pedagoginę praktiką J. Pašakauskis atliko 1706–1709 m. VU žemiausioje gramatikos ir sintaksės klasėje. Tada išryškėjo jo pedagoginis talentas.

Maro metu, 1709–1710 m., jis su teologijos profesoriais buvo apsistojęs Lukiškių priemiestyje, po to Dvaryščiūje (gal Dvarčionyse). Ten jis ir pradėjo teologijos studijas, kurias tęsė 1711 m., grįžęs į Vilnių. Kunigu Jonas Pašakauskis išventintas 1713 m. gegužės 21 d. (kitur nurodoma birželio 1-ąją). Baigęs teologijos studijas, jis dalyvavo viešuose disputuose, gindamas scholastiką, sakė lietuviškai pamokslus.

Iš Vilniaus J. Pašakauskis išvyko į Kauną, kur 1714–1715 m. mokytojavo jėzuitų kolegijos poetikos ir retorikos klasėje, o nuo 1716 m. iškalbos mokė Kražių kolegijos auklėtinius. 1716–1717 m. jis atliko tercijatą Nesvyžiuje. Grįžęs į Kauną, 1717-ųjų rugpjūčio 15-ąją jėzuitų Šv. Pranciškaus Ksaveriečio bažnyčioje padarė 4 iškilmingus įžadus ir įstojo į Ordiną. Jis buvo paskirtas Kauno gimnazijos direktoriumi bei lietuvių pamokslininku. 1718 m. liepos mėnesį J. Pašakauskis paskirtas profesoriauti į VU, o rugpjūčio 30-ąją gavo filosofijos daktaro laipsnį. Trejus metus jis dėstė VU, o 1720-aisiais išvyko į Nesvyžius, kur tapo kolegijos prefektu (kitur nurodyta, kad studijų direktoriumi ir ekonominių reikalų vedėju).

Bet jau 1722 m. Ona Kotryna Sanguškaitė-Radvilienė, LDK kanclerio Karolio Stanislovo našlė, išsirinko jį savo septynmečio sūnaus Jeronimo Florijono mokytoju ir auklėtoju. Nuo tada J. Pašakauskis 13 metų išbuvo Radvilienės dvare. Čia jis galėjo naudotis turtinga Radvilų biblioteka, čia prasidėjo jo, kaip rašytojo, veikla. Naujaisi tyrinėjimai paneigia teiginį, kad jis 1728–1730 m. lydėjo savo auklėtinį kelionėje po užsienį. J. Pašakauskis tuo metu daugiausia laiko praleido Bialoje (Podliesėje) ir rašė, rašė... Daugiausia veikalų jis parašė gyvendamas pas Radvilas, bet išleido jau būdamas Slucko ir Nesvyžiaus kolegijų rektoriumi: Slucke buvo 1735–1738 m., Nesvyžiuje 1738–1742 m. Dirbant Slucke, jam priklausė rezidencija Bobruiske.

Nuo 1742 m. balandžio 18 d. J. Pašakauskis tapo Nesvyžiaus Šv. Mykolo bažnyčios pamokslininku, Ordino brolių katechetu ir dvasiniu tėvu. Vėl labai daug rašė. Kaip ir anksčiau, jis galėjo naudotis Radvilų biblioteka, gaudavo knygų ir iš Zaluskių. 1756-aisiais savarankiškai gyventi persikėlė į Nesvyžiaus kolegiją. Čia J. Pašakauskis mokė istorijos ir prancūzų kalbos filosofiją studijavusius klierikus. Pakirstas staigios ligos (atrodo, paralyžiaus) po 6 mėnesių kančių, 1757 m. birželio 3 d. mirė Nesvyžiuje.

Kūrybinis J. Pašakauskio palikimas didžiulis. Be lietuvių kalba išleistų 8 pamokslių, jis daug rašė lenkiškai. Nemažai jo darbų susilaukė pakartotinių leidimų. Jo knygos spausdintos Varšuvoje, Vilniuje, Krokuvoje, Sandomire, Kališe. Remdamasis Ž. B. Bosiuje, E. Rychteno ir M. Sandero darbais, parašė kompiliacines knygeles apie protestantizmo plitimą Vakarų Europoje. Istorikė I. Lukšaitė pastebi, kad Jonas Pašakauskis ir Stanislovas Rostovskis pradėjo kurti požiūrį į reformaciją kaip į laikiną dalies visuomenės paklydimą, kurį paskatinusios svetimos iš užsienio perimtos idėjos, o reformacijos silpimą laikė gerai organizuotos katalikų bažnyčios veiklos rezultatu. Šis požiūris dalyje istorijos tyrinėjimų įsitvirtino keliems šimtmečiams.

Svarbiausias J. Pašakauskio veikalas yra „Krikščioniškojo mokslo išdėstymas“, 5 tomai (iš viso 1403 puslapiai), ypač kreipiant dėmesį į protestantų ginčijamas arba kitaip suprantamas tikėjimo tiesas. Kitoje religinėje knygoje „Ganytojo Jėzaus Kristaus balsas“ jis stengėsi paneigti protestantizmo idėjas filosofiniais bei teologiniais argumentais. Savo darbuose („Liuteronizmo istorija“, „Schizmos istorija“) J. Pašakauskis griebėsi ir istorinės bei politinės argumentacijos. Jėzuitų istorikas ateistus laikė savavališkais ir ištvirkusiais žmonėmis, kurie, nujausdami neišvengiamą Dievo teismą, save nuramindami teigia, jog nėra jokio Teismo ir Dievo. Beje, jiems J. Pašakauskis priskyrė ir antikos filosofą Epikūrą su pasekėjais. J. Pašakauskį labai jaudino tai, kad reformacijos veikėjai išvertė Bibliją į nacionalines kalbas ir padarė ją prieinamą platiesiems skaitytojų sluoksniams. Anot jo, teisę skaityti Biblijos tekstus gali turėti tik dvasininkai. Martyną Liuterį jis laikė choleriku, kerštingu žmogumi. Savo knygoje J. Pašakauskis skyrė dėmesio ir protestantizmo plitimui Pabaltijyje, kitoms temoms.

Pasauliečiams labiau įdomūs J. Pašakauskio kalendoriai, kurie buvo populiarūs tarp bajorijos. Jis kalendorius leido 1735–1749 m. Tie kalendoriai buvo spausdinami Varšuvoje, Vilniuje ir turėjo pasaulietinį atspalvį. Beje, mūsų mokslinėje literatūroje Jonas Pašakauskis pirmiausia ir apibūdinamas kaip pirmųjų Lietuvos kalendorių sudarytojas. Pirmasis žinomas kalendorius „Kalendarz polityczny na Rok Pański 1737“ pasirodė 1737 metais. Iš viso išleista 19 kalendorių. J. Pašakauskio kalendoriuose atspindimas supratimas apie pasaulio kraštus, apie žemės apvalumą bei dydį, vangiai minimas ir M. Kopernikas, kurio sistema santūriai nepritariama. Nors „*Dievo paslaptį*“, anot leidėjo, *žmogui sunku suprasti*“, tačiau stengtasi religinius mokymus sumegzti su mokslo duomenimis. Kalendoriuose bandyta atspindėti nuoseklią pasaulio chronologiją, datuoti pasaulio sukūrimą, pasaulinį vanaž, darniai pereiti prie Romos istorijos ir t. t. Kai kuriuose kalendoriuose pateiktos žinios sukeldavo fanatikų pyktį ir jie būdavo naikinami.

Iš J. Pašakauskio vertimų bene įdomiausias yra satyrinis lotyniškų ir prancūziškų kūrinių rinkinys „Absurda Jansenistica“ (1755). Be to, jis išvertė R. Belermino, J. Lamberto, J. Pinamonto ir kitų autorių kūrinių.

Gyvenimo pabaigoje Jonas Pašakauskis dirbo prie plačios Lietuvos ir Lenkijos respublikos katalikų bažnyčios istorijos. Rankraštyje liko atsiliepiamas į G. Burneto paskvilį „Izidoriaus Oračo gyvenimas...“ Pagaliau reikėtų paminėti ir Krokuvoje saugomą 1200 lapų rankraštį „Słownyk biograficzny wybitniejszych jezuitów prowincji zakoniej litewskiej“, dar žinomą ir šiais pavadinimais: „Societes Iesu Lithuania“ arba „De viris illustribus Provinciae Lithuaniae S. J.“. Šiame jėzuitų biografiniame žinyne aptarti beveik 1400 jėzuitų, dirbę toje provincijoje. Tai labai svarbus šaltinis Lietuvos mokyklų istorijai nuo pirmosios kolegijos įsteigimo iki XVIII a. vidurio.

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

- BUKAUSKAS, A. *Trumpa Šeduvos miesto istorija*. Utena, 1992, p.18.
- Daugyvenės kraštas*. Parengė V. Šernas. Kaunas, 1998, p.8.
- JUKNEVIČIUS, Petras. Garsus jėzuitas Jonas Pašakauskis. *Jais garsus Daugyvenės kraštas*. Panevėžys, 2008, p. 4–9.
- Jėzuitas Jonas Pašakauskis. Tarnavę Dievui ir žmonėms: Konferencijų pranešimai*. Sudarytojas ir redaktorius P. Juknevičius. Panevėžys, 2010, p.31–37.
- JUKNEVIČIUS, Petras. *Jonas Pašakauskis. Krašto dvasininkai: sielovada ir visuomeninė veikla: Konferencijos, įvykusios 2003 m. gruodžio 12 d., pranešimų tezės*. Panevėžys, 2003, p. 3–5.
- JUKNEVIČIUS, Petras. *Jonas Pašakauskis. Tėvynė*. 2004, sausio 14.
- Lietuvos TSR administracinio teritorinio suskirstymo žinynas*. Vilnius. 1959, p. 868.
- Lietuvos TSR administracinio teritorinio suskirstymo žinynas*. D.1. Vilnius, 1974, p. 158.
- LUKŠAITĖ, I. *Reformacija Lietuvos Didžiojoje kunigaikštystėje ir Mažojoje Lietuvoje. XVI a. trečias dešimtmetis – XVI a. pirmas dešimtmetis*. Vilnius, 1999, p. 32.
- MAKSIMAITIENĖ, O. *Panevėžio miesto istorija*. Panevėžys, 2003, p. 35.
- MATULAITYTĖ, S. Pašakovskis, Pašakinis. *Tarybų Lietuvos enciklopedija* (toliau – TLE). T.3. Vilnius, 1987, p. 418.
- NATONSKI, B. Poszakowski Jan. *Polski słownik biograficzny*. T.XXVII / 4. Zecz.115. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdansk – Łódz, 1983, p. 704–707.
- Pašakauskis Jonas. *Lietuvių enciklopedija*. T.22. Boston, 1960, p. 124–125.
- PRASCEVIČIUS, E. Upytės valsčiaus Šakių ir Žibartonių vaitystės 1556 metais. *Mūsų kraštas*. 1996, balandžio 13.
- ŠIDLAUSKAS, A. *Istorija Vilniaus universitete XVI a. pabaigoje – XIX a. pradžioje*. Vilnius, 1989, p. 62–64, 124.
- ŠILEIKYTĖ, F. ir kt. Kalendoriai. *TLE*. T.2. Vilnius, 1986, p. 183.
- 1556 metų Upytės valsčiaus inventorius*. Vilnius, 2011, p. 44–49.
- VANAGAS, V. *Lietuvių rašytojų sąvadas*. Vilnius, 1987, p. 36, 396, 411.
- VENSLOVAS, A., VENGRIENĖ, G. *Alksniupių kraštas. Istorijos fragmentai (1554–2008 m.)*. Kaunas, 2009, p. 16–34.
- Vilniaus akademijos vizitatorių memorialai ir vyresniųjų nutarimai*. Vilnius, 1987, p. 14, 290.
- Vilniaus universiteto istorija 1579–1803*. Vilnius, 1976, p. 190, 198, 199, 218, 219.
- Алфавитный список землевладельцев Ковеской губернии*. Издание 2-е. Ковно, 1882, с. 381.
- БИРАЛО, А. *Философская и общественная мысль в Белоруссии и Литве в конце XVII – середине XVIII в.* Минск, 1971, с. 45–47, 52, 55–60, 118, 172.

GYVENĘ VERDULIUOSE

LAIMA BURKŠAITIENĖ,
etnomuzikologė

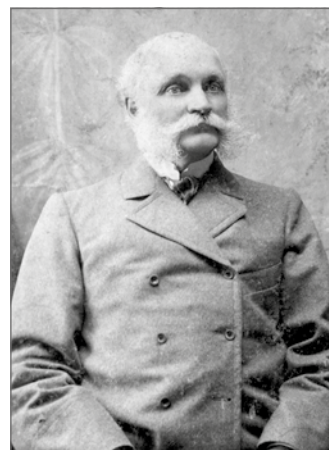
Verduliai Radviliškio kaimynystėje, jų senbuviai, ten buvęs dvaras, malūnas... Laikas negailestingai gramzdina praeitin šios vietovės istoriją, kuri vien kai kuriuose pasakojimuose, išsaugotose senose nuotraukose, prisiminimuose pasilikusi...

Kiekvienos šeimos archyve visados rasis nemažai nuotraukų, vaizduojančių visų šeimos kartų atstovus, pradedant nūdienos jaunimu, jų tėvais ir baigiant seneliais, neretai ir proseneliais. Tos nuotraukos yra saugomos, branginamos ir į jas pasižiūrima tik ypatingomis progomis. Tokiomis progomis retkarčiais ir aš pavartau gausias savo šeimos bei giminės fotografijas, kurios man kelia nemažą susidomėjimą. Jos verčia pamąstyti apie kadaise užfiksuotų asmenų praeitį, jų gyvenimus ir ypač apie jų socialinę kilmę. Kodėl kyla tokios mintys? Gal dėl to, kad nusifotografavę žmonės atrodo kitokie, nei įprasta matyti kaimiečių nuotraukose, nors jie visi, kiek žinau, kilę iš gilios provincijos. Fotografijos įvairių laikotarpių, daugiausia tarpukario, bet ypač pastaruju klausimu domina XX a. pradžios ir net XIX a. pabaigą siekiančios nuotraukos, kurios mūsų dienomis turi išliekamąją ir meninę vertę. Jose įsiamžinusių giminės narių laikysena ori, apranga nepanaši į žemdirbių išėiginus rūbus ir rodo miestietiškos mados tendencijas. Kas jie, kur jie gyveno, kuo užsiėmė ir kokios jų kilmės šaknys?

Tarp Radviliškio ir Šeduvos, nuo Arimaičių ežero iki Karčemų ir Linkaičių, plytėjo Verdulių dvaro žemės. Netoli ežero, miškingame dvaro plote, iš žemės veržėsi legendomis apipintas garsusis Verdulių šaltinis („verdantis“ vanduo, kaip liudija seni žmonės, davė kaimui pavadinimą). Versmių buvę ir daugiau. Jos, matyt, ir maitino nedidelį Prūdelių vadintą ežerėlį, iš kurio upeliu vanduo nutekėdavo į Arimaičių ežerą. Ant sraunaus to upeliuko kranto nuo seno stovėjo vandeninis malūnas, kurio korpusas buvo sujungtas su nemaža gyvenamąja patalpa. Malūnas priklausė dvarui. Čia XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje gyveno

Barbora Šaulinskienė

Aleksandras Šaulinskas

gausi malūnininko Aleksandro Šaulinsko šeima (jis buvo atsikėlęs iš Palėvenės, kur prie Lėvens taip pat turėjo malūną). Šeima žemės neturėjo – tik tiek, kiek reikėjo ūkio reikmėms. Pagrindinis pragyvenimo šaltinis buvo malūnas, į kurį aplinkiniai valstiečiai atveždavo malti grūdus. Gimtoji šeimos kalba buvo lenkų ir iš dalies vokiečių (Aleksandras Šaulinskas, gimęs 1845 m., buvo lietuvių ir vokiečių kilmės motinos sūnus, jo žmona Barbora Dranickaitė-Šaulinskienė, gimusi 1862 m., – lietuvių šeimos duktė, kilusi nuo Pušaloto). Aplinkos veikiami jie kalbėjo ir lietuviškai, t. y. šeduvių tarme, nes reikėjo bendrauti su aplinkiniais gyventojais, tačiau jų kalba buvo pilna polonizmo. Jie, be abejonės, aplenkėję lietuviai, tai būdavo būdinga daugumai to meto lietuvių, ypač labiau pasiturinčių,

arba, kaip bandomė spėti, bajorų ainiams. Socialinė šeimos kilmė nėra tiksliai žinoma, nors kažkada Barbora Šaulinskienė giminėms yra prasitarusi, kad jos „popieriai“ – bajoriški. Tai nebuvo dvarininkai. Šaulinsko tėvas – kalvis, Šaulinskienės – siuvėjas.

Tai, ką apie Šaulinskus žinau, yra mano mamos, tos šeimos narės, kadaise su nostalgija pasakojusios apie vaikystės ir jaunystės metus, atsiminimai. Ji ir paliko man didelį pluoštą senų savo šeimos ir giminaičių nuotraukų, kurias tebesaugau iki šiol. Jos atsiminimai man tebėra gyvi, nors gal ir su paklaidomis, nes tada dar buvau per jauna, kad apie viską būčiau išklausinėjusi. Iš tų atsiminimų aš ir susidariau apytikrą vaizdą apie Verdulių aplinką, gražią gamtą, „verdančias“ versmes, mišką, pilną grybų ir uogų, žavų visais metų laikais. Netoliese telkšantis Arimaičių ežeras šiltomis vasaros dienomis traukdavo jaunimą maudytis, žvejoti, tačiau nevalia būdavo eiti prie jo, kai maudydavosi dvaro jaunimas (mergaičių ir berniukų maudymasis taip pat būdavo griežtai atskiras).

A. Šaulinsko bitynas. Apie 1920 m.

Kai kas paliko atmintyje ir apie šeimos buitį. Jos gyvenimo būdas buvo gana panašus į vietinių valstiečių: turėjo šienaujimą pievą, vertėsi daržininkyste, bitininkyste, iš dalies gyvulininkyste. Vaikams užaugus dirbdavo visi šeimos nariai – aštuonios dukterys ir du sūnūs. Dar buvo samdomi ir keli darbininkai. Šeimininkei tekdavo prigaminti valgio visai šeimynai, ji keldavosi anksti ir paruošdavo pusryčius einantiems į darbą. Prie stalo sėsdavo visa gausi šeima. Ypač per šienapjūtę, kai į pievas išeidavo su dalgiais broliai, su grėbliais – seserys. Broliai padėdavo tėvui prižiūrėti bites, dukterys per žiemą daug siūdavo ir siuvinėdavo, taigi turėjo nemažus kraičius (kelis meniškai išsiuvinėtus rankšluosčius ir pagalvių užvalkalus tebesaugau savo spintoje).

Nors šeima gyveno gana pasiturinčiai pagal to meto požiūrį, dukterų mokyti neleido. Jos lavinosi dvare, drauge su dvaro mergaitėmis, kurioms buvo samdoma guvernantė (daugiau pasakojimų apie dvaro aplinką ir jo šeiminius negirdėjau). Čia buvo ir biblioteka, taip pat užsakomi žurnalai lenkų ir rusų kalbomis. Lietuviškai rašyti išmoko vėliau. Dukterims banke buvo laikoma „pasoga“ ateičiai, po 100 tuometinių rublių, kai ištekės, bet per Pirmąjį pasaulinį karą šie indėliai dingo (jau vėliau dukterys labai sielodavosi dėl to, kad motina neleido joms lavintis, nes polinkį mokyti ne viena jų turėjo). Radviliškio progimnaziją baigė tik sūnūs ir, seserims ir broliams motinos primygtinai prašant, jauniausioji duktė Ona. Ji, baigusi progimnaziją, mokytojavo Noriūnuose, netoli Kupiškio. Vyresnysis sūnus Edvardas turėjo menininko gabumą, mėgėjiškai tapė paveikslus. Be to, jis buvo įdomus pasakotojas ir atvažiavęs į svečius mums, seserėnėms, susisodinęs vakarais aplink stalą, sekdamas pasakas, baisius nuotykius, kurių klausydama aš pariesdavau po savim kojas, kad kas nepagriebtų. Taip pat dėdė mėgo fotografuoti. Kada susidomėjo šiuo menu, neteko sužinoti. Gal jam įtakos darė svainis Eugenijus Savickis, turėjęs to meto fotoaparatus, pastatomą ant trikojo, kuris fotografuodavo ir automatiškai, tad buvo galima pačiam prie grupės prisijungti. Tai buvo plokštelinis aparatas, nuotraukas tetėnas gamindavo pats, tačiau kurios iš likusių nuotraukų jam priklauso, nežinau. Sklaidantis šeimai Edvardas įsigijo Šeduvoje fotoateljė. Senų šeduvių pasakojimu, šiame miestelyje Edvardas Šaulinskas buvo pirmas ir vienintelis fotografas. Tai turėjo būti tarpukario metais. Jo brolis Aleksandras vietoje vyresniojo Edvardo tarnavo savanoriu Lietuvos kariuomenėje ir už tai gavo žemės Linkaičiuose, kur su šeima ir gyveno iki Antrojo pasaulinio karo. Abu broliai karo metu evakavosi į užsienį ir visą ilgametį gyvenimą su šeimomis gyveno Čikagoje.

Paminėsiu ir seserų likimus. Vyriausioji Vilhelmina tarnavo guvernante Baku mieste (kodėl ir kaip ji ten pateko, nežinau). Ji, ištekėjusi už mokytojo, gyveno Tbilisyje (tada Tiflisas). Mirus vyrui, kaip mokytojo žmona, sovietiniais metais buvo ištremta į Kazachstano stepes. Nežinau, po kiek laiko ji iš ten pabėgo, be dokumentų ir jau be sveikatos slapstėsi Tbilisyje iki mirties. Jaunesnės seserys Polina ir Adelė ištekėjusios išvažiavo pas savo vyrus, kurių vienas turėjo savo verslą tuometiniame Petrograde, kitas – Maskvoje. Jauniausioji Ona dar mokytojau-dama pamilo jauną stalių, kuris išvyko į Argentiną geresnio gyvenimo ieškoti. Jis Onai atsiuntė „šipkar-

tę“ ir ji taip pat išvažiavo į Argentiną visam gyvenimui. Likusioms malūnininko dukterims taip pat nebuvo lemta leisti dienas tik Verduliuose. Jaunesnės važiuodavo padėti prižiūrėti vyresniųjų vaikus ir iki Pirmojo pasaulinio karo pabaigos gyveno įvairiuose Ukrainos miestuose (vienos šeima vėliau išvažiavo visam gyvenimui į Lenkiją). Trys, nesukūrusios savo šeimų, – Marija, Amelija ir Jadvyga – gyveno drauge Radviliškyje, bet už neslepiamas „netinkamas“ pažiūras 1951 m. buvo ištremtos į Tomsko sritį. Grįžusios 1958 m. su kita tokio pat likimo šeima turėjo teisę apsigyventi tik Kaliningrado srityje. Jos, kaip ir broliai, išgyveno per 90 metų. Taip šeima išsibarstė po svetimą pasaulį.

Aleksandro ir Barboros Šaulinskų šeima prie namo-malūno (XX a. pradžia). Eugenijaus Savickio (?) nuotrauka (iš dešinės pirmas)

Negaliu pasakyti, kaip ilgai Šaulinskų šeima gyveno Verduliuose. Mirties metrikuose pažymėta, kad tėvas Aleksandras mirė 1927 m. Šeduvoje. Turbūt tada šeima ir išsiskirstė. Motina Barbora Šaulinskienė apsigyveno Radviliškyje pas dukteris. Mirė 1948 m. Malūne kurį laiką gyveno kiti žmonės, o dabar likę tik malūno pamatai.

Bet grįžkime į ano meto Verdulius. Ne tik dėdė Edvardas, bet ir kiti šeimos nariai mėgo pasakoti nebūtus atsitikimus. Malūne kaip visada vaidendavosi. Kartą šventadienį visos šeimos moterys girdėjo, kaip malūne nuo laiptų nudardėjo maišams vežioti rateliai. Skeptiškai nusiteikęs šeimnininkas nuėjo pasižiūrėti. Ratai stovėjo savo vietoje.

Malūno patalpoje buvo kamara, kurioje laikytos maisto atsargos. Motina, mūsų vadinama babūne,

kubile sūdė mėsą. Staiga kažkas švystelėjo pro jos rankas. Ji pavarė nematomą katiną „škac“ ir sūdė toliau. Bet tai pasikartojo kelis kartus. Babūnė išsigandusi parbėgo į kambarį ir, atsisėdusi ant suolo, vos nenualpo.

Babūnė jau gilioje senatvėje, gyvendama Radviliškyje, man pasakodavo įvairių atsitikimų. Sėdėdavo ji lovoje su „čepčiuku“ (tokia balta kepuraitė su mezginėliais) ir gražiai aukštaitiškai sekdamas pasakas.

Malūnininko šeima buvusi labai darni, tvarkinga, joje vyravo pagarbūs tarpusavio santykiai, meilė, kuri išliko visam gyvenimui. Šeimos nariai, kur begyventų, kol buvo gyvi, susirašinėdavo. Šeima pasižymėjo darbštumu ir polinkiu į meną. Seserys, kaip minėjau, ruošdamos kraitį daug siuvinėdavo ir siūdavo (Marija lankė vyriškų marškinių siuvimo kursus Rygoje; ši profesija padėjo išgyventi tremtyje). Muzikavimas taip pat šiai šeimai buvo būdingas, mėgo dainas (populiarias liaudies ir romansus) ir sudarė šiokių tokių ansamblį: smuiku griežė dvi seserys, kitos – mandolinomis, gitara. Tėvas Šaulinskas griežė armonika. Lankydamos Radviliškio bažnyčią, dvi iš seserų dainavo bažnyčios chore, kuriam tuo metu vadovavo Vladas Dutkevičius. Jis rengdavo harmonizuotų liaudies dainų vakarus, režisuodavo spektaklius. Viena iš seserų, Elena, vėliau už jo ištekėjo. Tai – mano tėvai, kurių pasakojimus, ypač motinos, išlaikė mano atmintis.

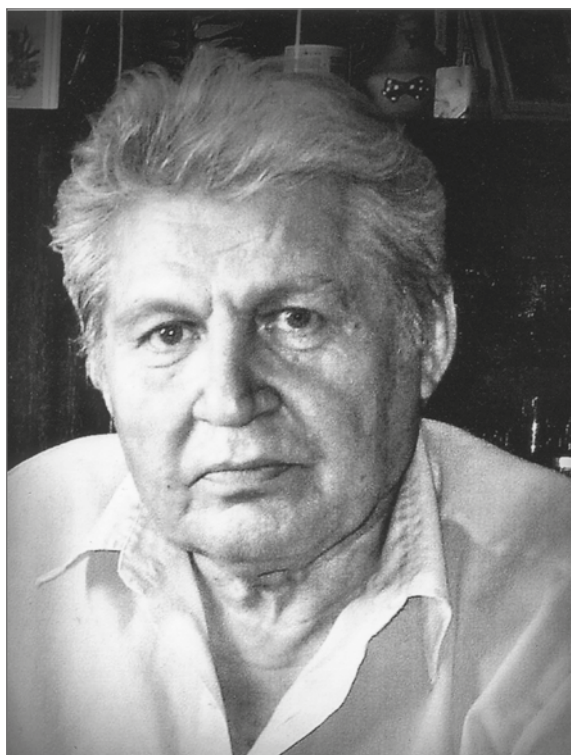
Šiandien mažai kas gali papasakoti apie Verdulius. Tokio kaimo pavadinimo internete nėra. Kiti Verduliai yra prie Šiaulių ir dabar priklauso miestui. Apie Verdulių dvarą man neteko daugiau sužinoti. Manoma, kad dvaras priklausė Račkovskiui, apie ką užsimena ir Jonas Banionis (gimęs 1910 m.), papasakojęs apie Verdulių praeitį (užrašė Diana Daunoraitė-Martinaitienė 1995 m.). Dvaras turėjęs didžiulius žemės plotus. Ten stovėjusi karčema, su kuria siejosi būti ir nebūti įvykiai.

Banionio papasakota legenda aiškina Verdulių šaltinio atsiradimą. Verdulių dvaro ponas buvęs mergišius. Sekmadieniais bažnyčioje jis nužiūrėdavo gražias mergaites ir jas pasiimdavo į savo dvarą. Kartą jam patiko gražuolė Prudytė ir jis panorė ją turėti. Tai pamatęs jos mylimasis Jonelis iš didelio sielvarto pavirto akmenėliu. Mergelė taip verkusi, kad virto šaltinėliu. Tas akmenėlis tebeguli miškelyje, o iš šaltinėlio teka ir teka vanduo – tai Prudytės ašaros.

Autorės archyvo nuotraukos

KAIMO BERNIOKO AUKŠTUMOS AUKŠTUMĖLĖS

JONAS LINKEVIČIUS,
kraštiečių, humanitarinių mokslų daktaras, rašytojas

Pažįstame jį – Vėriškių kaimo šaunuolį – seniai, kaip ir daugelis šeduviečių, su kuriais jis kartu mokėsi, kuriems pokario metais demonstravo kino filmus, vienas iš pirmųjų saviveiklininkams ir šokėjams Šeduvoje akordeonu griežė iš gaidų. Nuėjo jis netrumpą, kilniais siekiais, šviesiomis svajonėmis, iškiliais darbais paženklintą kelią.

Aleksandras Steponas Digimas

Pastaraisiais metais Aleksandras Digimas baigia didžiulį darbą – rašo savo autobiografinę apysaką, kurią užbaigęs, gražiai įrišęs ketina palikti anūkams. Leido su dar nebaigtu kūrinium susipažinti ir šio straipsnelio raštininkui. Ne kartą, kaip rašo prisiminimuose, jis sunkesniais gyvenimo momentais save drąsindavo primindamas, kad kilęs iš kaip reta šviesaus kaimo, kuris jau tarpukario metais garsėjo ne tik stambiais ūkiais ir ūkininkais, bet ir supratiniais, darbščiais, talentingais, grynos sąžinės kaimynais. Ne kartą jis, kaip ir jo tėvai, brolis, nenuleido rankų, nepasiduodamas kolūkinio kaimo negandoms, stengdamasis iš vaikystės užsidirbti duoną

ir kartu mokytis, nes jis – užgrūdintas berniokas iš vidurio kaimo, kalvio vaikas. O išankstinės savo siekių aukštumos neturėjo,ėjo savarankiškai, vis pasitikrindamas.

Kad būtų aiškiau, kaip formavosi ir brendo į savito braižo menininkus išėjęs iš vidurio kaimo kilęs jaunuolis, dera iš arčiau pažvelgti į A. Digimo gimtinę, amatininkų šeimą žemdirbių kaime. *Toje vietoje, kur kelias, atėjęs iš Šeduvos, šakojasi į Gimbogkelį ir Liaudiškelį, pačiame Vėriškių kaimo centre ir dabar tebestovi gryčia, kurią pasistatė kalvis Juozas Digimas. Kalvė neišliko. Dabar šioje vietoje apleistos žemės tri-*

kampis, – taip pradeda pasakojimą apie savo gimtinę jos patriotas ir vienas iš tų, kuriais garsus tas kaimas buvusiam Šeduvos valsčiuje.

Oficialiame dokumente parašyta, kad antrasis Digimų sūnus Aleksandras Steponas gimė 1934 m. birželio 4 d. Jo tėvas buvo gerbiamas amatininkas ir plačioje apylinkėje. Jis sugebėjo daugiau negu daugelis tarpukario metų kalvių (taisė žemės ūkio padargus, kuliamašias mašinas, reguliavo dyzelinius variklius ir kt.). Vyresnėlis kalvio sūnus Juozas, baigęs Vėriškių pradinę, dirbo kartu su tėvu ir daug kuo jį lenkė (geriau už tėvą išmanė apie benzininius variklius, lempinius radijo aparatus, įrengė elektrinį apšvietimą, darė mažų sklandytuvų modelius ir kt.). Motina Elžbieta 1920 m. Šeduvoje baigė siuvimo kursus ir, kol leido sveikata, apsiūdavo kaimo moterų bendruomenę. Auginti Aleksiuką jai padėjo senelės sesuo Salomėja, sekusi mažyliui pasakas, dainuodavusi jam dainas ir giedodavusi giesmes.

Digimų Aleksiukas augo brandžių artimųjų aplinkoje. Jis mielai padėdavo motinai. Ūgtelėjęs, grįžęs iš Vėriškių pradinės mokyklos, paruošęs pamokas, nuo aštuonerių ravėdavo daržą, lesindavo paukščius, kraudavo malkas, ganydavo kelio grioviuose karvę. Jau pradinukas suprato variklių veikimo principus, padėdavo broliui pervynioti sugadintas indukcinės rites, galėjo paaiškinti, kaip veikia elektromagnetas ir kt. Jį žavėjo dainingų tėvų mėgstamos liaudies dainos, retkarčiais nubėgdavo pas kaimynus Valantinus ir ten seilę varvindavo žiūrėdamas, kaip gimnazistas Kazys iš natūros tapydavo apylinkės vaizdus. Paaugęs dirbo visus žemės ūkio darbus.

Šeduvoje Aleksui (tuo vardu jį vadino namiškiai) teko mokytis sunkiais pokario metais. Mokėsi patenkiamai, buvo jautrus įvairioms nepelnytoms nuoskaudoms, neišvengė konfliktų su kai kuriais mokytojais, apie kuriuos parašė ir savo atsiminimuose. Ne iš gero šeimos gyvenimo kolūkyje penkiolikmečiui prisijėjo dirbti ir kolūkio laiškininku. Po pietų, išnešiojęs „Nemuno“ kolūkiečiams laikraščius ir laiškus, ruošdavo pamokas. Sujungus kolūkius, darbo pagausėjo, teko atsisakyti laiškininko pareigų. Pasiligojus motinai, tėvas nusprendė jaunėlį perkelti mokytis į Šeduvos suaugusiųjų vakarinę mokyklą, – kad dienomis galėtų pripuolamai plūsti grūdų sandėliuose darbininku.

Aleksas dirbo ir mokėsi. Savarankiškai išmokęs iš gaidų griežti akordeonu, 1951 m. pradėjo dirbti akordeonininku Šeduvos kultūros namuose. Jį žavėjo kultūros namų dailininko Viliaus Vingėlio darbai, noriai padėdavo jam piešti dekoracijas saviveiklinin-

kų vaidinimams. Ir prie technikos linkusį meninių gabumų turintį jaunuolį patraukė kino demonstravimo aparatūra. Labai greitai išmokęs demonstruoti kino filmus, Vilniuje sėkmingai išlaikė antros kategorijos mechaniko teisių egzaminus. Kadangi kino mechaniko darbas buvo geriau apmokamas, perėjo į neakivaizdinę mokyklą, kurioje buvo galima savarankiškai pasiruošti, iš anksto susitarus su mokytoju, laikyti egzaminus ir baigti vidurinę mokyklą eksterneu. Iš to mokymosi atmintin įstrigo pirmas ir vienintelis susitikimas su matematikos mokytoju Kęstučiu Žilėnu. Giliai sąmonėn įstrigo mokytojo, nustebinto geru savarankišku pasiruošimu trigonometrijos egzaminui, žodžiai: *Vaikeli, tau būtina reikia mokytis...*

Kilnojamo kino mechanikas Aleksas, anksčiau atvažiavęs į tašką (kaimą), laisvesnių valandų neleisdavo tuščiai. Jis sprendavo matematikos ar fizikos uždavinius, skaitydavo knygas, kartais piešdavo, o kartais vakarop, prieš seansą, imdavo į rankas akordeoniuką, muzika pritraukdamas daugiau žiūrovų ir į neįdomų filmą, nesunkiai įvykdydavo finansinį planą.

Buvo jau devyniolikmetis, ir vis kuteno gerbiamo mokytojo raginimas: *Vaikeli, tau reikia mokytis...* Vis dažniau susimąstydavo dėl prasmingesnės ateities, tikros svajonių aukštumos. Technikos mokslai netraukė, nors įvairius mechanizmus greitai perprasidavo, visuomeniniai – irgi. Kažkokia jėga, iš atminties nedilę K. Valantino piešiniai, V. Vingėlio dekoracijos kreipė į dailę. Norėjo išmokti piešti, tapyti, kurti. Suprato, kad su turimomis žiniomis iš vidurinės mokyklos įstoti į Dailės institutą bus sunku. Iš laikraščio sužinojus, kad Kauno taikomosios dailės mokykla (toliau – KTDM) priima ir septynias klases baigusius, Aleksą tiesiog užvaldė mintis mokytis tos mokyklos Dekoratyvinio dažymo skyriuje.

1953 m. Vėriškiuose klajojo skurdo šmėkla. Kaimiečiai, ieškodami geresnio gyvenimo, užuovėjos nuo grėsmingos tremties, bėgo į miestus. Palikti gimtąjį kaimą Aleksą vertė ne tvaresnio gyvenimo paieškos, o didelis noras mokytis išsvajotos specialybės. Tėvas ir brolis pritarė jo pasirinkimui, o motina prieštaravo apgailėstaudama, kad, būdama silpnos sveikatos, negalės padėti materialiai. Kaip tik tuo metu pas Digimus svečiavosi Kaune gyvenanti dukterėčia. Pusseserė, peržiūrėjusi paskutinius Aleksa piešinius, pažadėjo priimti kartu gyventi ir surasti jam pripuolamo darbo pragyvenimui. Taip tolimesniam mokymuisi užsidegė žalia šviesa.

Birželio pradžioje Aleksandras atsisakė darbo ir visą liepą skyrė pasiruošimui stojamiesiems egzaminams.

Pirmiausia surinkęs reikalingus dokumentus, juos ir pareiškimą vežė į Kauną. Pataikė tiesiai į KTDM mokinių darbų parodą. Jaunesniųjų darbai nepadarė įspūdžio, o vyresniųjų antikinių skulptūrų piešiniai, portretai, kilimai jį žavėjo. Labiausiai domino Dekoratyvinio dažymo skyriaus mokinių darbai. Apžiūrėjęs parodą, Aleksas patikėjo įstojimo į šį skyrių sėkme ir beveik visą mėnesį namuose piešė puodynes, ąsočius, dubenėlius, akvarele tapė naturmortus.

Egzaminus laikė būdamas nei sveikas, nei ligonis (kankino ant dešinės rankos dilbio iškilusi šunvotė). O jų slenkstis buvo aukštas: į vieną vietą – penki pretendentai. Labai pasitikėjo savo jėgomis. Piešimo darbas, naturmortas, įvertintas „gerai“; kompozicijos – „labai gerai“. Džiaugėsi priimtas į Dekoratyvinio dažymo skyrių ir tuo, kad gaus kas mėnesį 140 rublių stipendiją, kai tėvas, kolchozo kalvis, už 449 darbdienius tegavo tik 50.

Įstojęs į KTDM, nuo pirmos mokslo dienos turėjo užsidirbti pragyvenimui. Po pamokų dirbo įvairius „juodus“ darbus. Pusseserės vyras netrukus parūpino sunkų, bet gerai apmokamą darbą – įtaisė darbininku sekmdieniais iškrauti vagonus su statybinėmis medžiagomis. Kartais tekdavo padirbėti ir naktimis. Priprato vežti dvigubą krūvį – mokytis ir dirbti. Mokslas sekėsi gerai. Sėkmingai baigė pirmąjį kursą. Sužinojo įvairiausių dekoratoriaus amato paslapčių. Tik jam buvo per maža piešimo ir tapybos savaitinių valandų. Nusprendė keisti specialybę.

Antrame, jau Pedagoginio skyriaus, kurse per savaitę piešė ir tapė po šešiolika valandų, dar mokėsi plastinės anatomijos, psichologijos. Svarbiausia – plenero vadovas buvo docentas Liudas Truikys, daugumos moksleivių siela. Jo dėka *bernelis iš vidurio Vėriškių kaimo suprato, kas yra tapyba ir kuo ji skiriasi nuo nuspalvinto piešinio*. Jis užsimanė tapti tapytoju.

Baigęs trečią Pedagoginio skyriaus kursą, Aleksas vasarą Vėriškiuose. Laiko neleido veltui: darbavosi sodybiniame sklype, šienavo, šėrė ir melžė karvę, o vakarais su skaityklos vedėju J. Pakutinsku pastatė B. Laucevičiaus-Vargšo keturių veiksmų dramą „Gadynės žaizdos“. Tuo metu kaime dar buvo daug gabaus jaunimo, jaunuolis tikėjosi po dvejų metų, baigęs mokyklą ir turėdamas dailininko diplomą, mokytojaudamas gimtajame kaime sukurti vietos teatrą. Bet išėjo visai kitaip.

Prasidėjo reformos. KTDM pavadinta S. Žuko vardu. 1956 m. rudenį Pedagoginis skyrius be mokinių sutikimo pakeistas į Poligrafinį. Tai reiškė, kad vietoje piešimo mokytojo specialybės – plataus profilio spaus-

*Digimų šeima.
1942 m.*

tuvės retušuotojas. Vėl piešimui ir tapybai sugrąžinta po aštuonias valandas per savaitę, vietoj aliejinės tapybos – guašas, vietoj figūrinės kompozicijos – pramoninių prekių dėžučių etikečių komponavimas. Brukama nauja specialybė Aleksui buvo svetima. Tokia reforma sujaukė jo planus. Vienintelė atgaiva – kompozicija. Labiausiai sekėsi kurti plakatus neutraliomis temomis. Dėstytojas Zenonas Varnauskas, kurį Aleksas laikė Mokytoju iš didžiosios raidės, nevaržė fantazijos, tik mokė kūrybos paslapčių, aiškino, patardavo.

1957 m. pavasarį Aleksui nusišypsojo sėkmė: jis įsidarbino *Fredos* karinės aviacijos klubo kino mechaniku su 550 rublių mėnesine alga. Dirbti nuolatinį darbą ir mokytis nebuvo lengva, bet Aleksas jautėsi laimingas.

Visai netikėtai dramatiškai susiklostė penktakursio Alekso mokslai. Diplominiam darbui jis pasirinko temą „Kauno botanikos sodas“. Iš pradžių jo ir vadovo docento R. Kalpoko santykiai buvo normalūs, bet netrukus, kai „Kauno tiesa“ ta pačia tema išspausdino ne vadovo, o mokinio piešinį, viskas, ką darė Aleksas, buvo blogai ir blogai. Priėjo iki to, kad R. Kalpokas viešai pareiškė, jog Digimui reikės išduoti vidurinės mokyklos baigimo pažymėjimą be diplomo. Dėstytojų L. Truikio ir Z. Varanausko patarimas *nepasiduoti, susikaupti, būti savim*, diplominių darbų eskizų peržiū-

ros išvakarėse A. Digimas visus eskizus, darytus pagal R. Kalpoko užgaidą, sudegino. Anksti atsikėlęs, savo nuožiūra dideliu teptuku padarė natūralaus dydžio šešių plakatų eskizus. Mokykloje R. Kalpokas, pamatęs prisegtus darbus, iš pykčio perplėšė vieną plakata. Alekso kantrybė trūko, čiupo vadovą už pakarpos ir išstūmė iš auditorijos. Prie durų stovėjo iki tol, kol atėjo komisija, kuri Alekso darbus įvertino geriausiai.

Praktiškai jau buvo sukomponuotas diplominis darbas. Liko tik padaryti švarraštį ir taisyklingai užrašyti pavadinimą. Nors iki diplominių darbų gynimo buvo likę trys mėnesiai, Aleksas, 1958 m. balandžio 1-ąją priimtas į Kauno respublikinę biblioteką vyr. bibliotekininko-fotografo pareigoms, iš tikrųjų dirbo dailininku, komponavo bibliografinių rodyklių viršelius, apipavidalino knygų parodas. Sumontavęs UDM-1 aparatą, sukūręs mikrofilmų juostos ryškinimo technologiją, tapo mikrofilmavimo pradininku Lietuvoje. Sėkmingai apgynęs diplominį darbą, gavo poligrafijos dailininko-vykdytojo diplomą. Rodos, viskas ėjosi gerai: mokslai išėiti, darbas įdomus, bendravimas su įvairiais kultūros žmonėmis natūraliai kėlė Alekso erudiciją. Komandiruotėse jis stengėsi daug fotografuoti. Jam buvo įdomios apleistos pilyys, griūvantys dvarų pastatai, traktorių aparti piliakalnių šlaitai. Rinko medžiagą spalvotų lino raizinių ciklui „Užmirštos Lietuvos vietos“. Tik gadino nuotaiką buvęs diplominio darbo vadovas, ir toliau bandęs reikšti nepagrįstų pretenzijų dėl išdarbinimo bibliotekoje, kaip vėliau paaiškėjo, mėginęs užkirsti kelią į Dailės institutą.

Bibliotekos palėpėse sukabinėtos Alekso nuotraukos nulėmė jo ateitį. Tas nuotraukas atsitiktinai pastebėję kinematografininkai išgyrė, paakino jį studijuoti Sąjunginio valstybinio kinematografijos instituto (toliau – SVKI) Kino operatorių fakultete, paaiškino, kad į šį institutą kasmet kandidatus atrenka Kultūros ministerija. Antrą impulsą kinematografijos link davė ir KTDM pedagogė Danutė Eidukaitė. 1959 m. pavasarį Aleksas laimėjo LTSR kultūros ministerijos paskelbtą konkursą, gavo siuntimą ir vasarą įstojo į SVKI Kino operatorių fakultetą.

Pirmasis kursas išeitas neakivaizdžiai, kiti – stacionare. Susitaukę pinigų išvažiavo į Maskvą. Po dvejų metų, baigęs trečiąjį kursą, atvyko į Lietuvos kino studiją (toliau – LKS) atlikti gamybinės praktikos. Aleksui pasiūlė savarankiškai filmuoti siužetus kino žurnalui. Per du mėnesius nufilmavo šešiolika siužetų. Straipsnyje „Mąstantis vaikas“, išspausdintame „Komjaunimo tiesoje“, studento A. Digimo pavar-

Akordeonistas

dė, ypač šio jaunuolio, kaip perspektyvaus kinematografininko pristatymas, labai nepatiko seniems LKS kino operatoriams. Tokius jie sugebėdavo eliminuoti, bet A. Digimo neįveikė.

1963 m. pavasarį A. Digimas, baigęs Operatorių fakulteto teorinį kursą, atvyko filmuoti režisierių Algirdo Dausos ir Algirdo Tumino (irgi SVKI absolventų) dokumentinio filmo „Naktis prieš parodos atidarymą“. Scenarijų parašė patys režisieriai. Visi trys filmo kūrėjai *tvirtai sutarė filmuoti naujoviškai, nenaudoti senų, nuvalkiotų štamų*. Reikėjo susipažinti su pokario laikų drožėjų darbais, kurie buvo išmėtyti po visą Lietuvą. Iš daugiau negu tūkstančio muziejuose apžiūrėtų skulptūrėlių A. Digimas sugebėjo atrinkti filmui pačias vertingiausias. Jis panaudojo visas reportažines filmavimo technines galimybes, filmo kadrus tiesiog piešė piešė, vietoj anglies, sangvinos ar pieštuko naudojo prožektorius.

Anksčiau, negu numatė gamybos planas, buvo sumontuotas pirmasis filmo „Naktis prieš parodos atidarymą“ variantas. Į filmo peržiūrą susirinko apie trisdešimt įvairiausių meno šakų autoritetų ir beveik visi pareiškė, kad filmas neatspindi socialistinio gyvenimo tikrovės. LKS direkcija ir scenariinė kolegija nurodė, kaip pataisyti, ir liepė dar filmuoti. Meno taryba nepriėmė ir antro filmo varianto. Reikalavo iš naujo permontuoti visą medžiagą, diktorius tekstu apibūdinti politines aktualijas. Trečiasis filmo variantas irgi nebuvo priimtas – tiesmukas ir informatyvus komentaras nesiderino su vaizdu. Dėl to buvo apkalintas operatorius A. Digimas.

Artėjo 1963-ųjų pabaiga. Jauniesiems filmo kūrėjams grėšė siaubingos pasekmės: dėl jų kaltės LKS neįvykdys plano, administracija negaus ketvirtinio atlyginimo! Skandalas! Išėitį surado filmo redaktorius, rašytojas Vytautas Rimkevičius. Jam šovė į galvą vietoj nubrokuoto diktoriaus teksto panaudoti Justino Marcinkevičiaus poemos „Kraujas ir pelenai“ ištraukas. Į talką pakviestas J. Marcinkevičius parašė reikalingus naujus posmus. Kompozitorius Algimantas Apanavičius nepaprastai kruopščiai parinko ir pritaikė muziką. Galutinis filmo „Naktį prieš parodos atidarymą“ variantas buvo įvertintas ketvirta kategorija (be honoraro), priimtas tik į vietinį (respublikinį) ekraną. Režisieriai A. Dausa ir A. Tumas liko be darbo, A. Digimui leido filmuoti siužetus žurnalui „Tarybų Lietuva“.

Atsitiko taip, kad LKS penktajam Pabaltijo, Baltarusijos ir Moldavijos kino festivaliui 1964 m. balandžio pradžioje nelabai turėjo ką nuvežti į Minską ir pristatė pačiu blogiausiu pripažintą darbą „Naktį prieš parodos atidarymą“, pavadinę jį eksperimentiniu. Tas SVKI absolventų filmas sukėlė daugiausia kalbų ir ginčų. Ir ką gi – operatorius A. Digimas už *kūrybines paieškas ir drąsų eksperimentą* apdovano-tas Garbės raštu. O tarptautiniame trumpametražių filmų festivalyje Airijoje tas filmas, pirmas ištrūkęs iš po „geležinės uždangos“, pelnė antrąją premiją. Šturmuojant šią aukštumėlę, A. Digimas pasirodė kaip darbštus ir talentingas kūrėjas-kovotojas, turintis stiprų maksimalisto-patrioto nusistatymą.

Sėkmė lydėjo ir operatoriaus A. Digimo filmuotą juostą „Saulės pasakos“ (režisierius A. Grikevičius), kurio tekstas – iš Eduardo Mieželaičio poemos „Žmogus“. Šis filmas 1965 m. sąjunginiame festivalyje Taline pelnė A. Digimui diplomą už *geriausių operatoriaus darbą*, o tais pačiais metais tarptautiniame trumpametražių filmų festivalyje vėl pelnė antrąją premiją. Tie SVKI absolventų sukurti filmai išgarsino LKS dokumentiką.

Ankstyvą A. Digimo kaip talentingo kino operatoriaus brandą rodo pasitikėjimas juo, pakvietus į pilnametražio meninio filmo „Eglė žalčių karalienė“ pastatymą vyriausiojo operatoriaus pareigoms.

Filmo pagrindu buvo paimta puiki E. Balsio muzika bei Nacionalinio operos ir baleto teatro spektaklis. Visus ekranizavimo darbus pasiūvė atlikti V. Krivickas ir A. Mockus. Tačiau jų pirmasis filmavimo mėnuo nuėjo per nieką. Kai A. Digimui buvo pasiūlyta perimti pareigas iš A. Mockaus, jis sutiko ne iš karto: buvo praėjęs daugiau negu pusmetis, o tūpčiojama vietoje, nesutarimams, ginčams ir paskaloms tarp suinteresuotojų nebuvo ribų. Reikėjo ryžtis ir auko-

tis bendram darbui. A. Digimas ryžosi ir operatyviai ėmėsi darbo. Po sėkmingai nufilmuotų epizodų grupėje įsivyravo normalus darbas. Kino filmas „Eglė žalčių karalienė“ buvo A. Digimo diplominis darbas. Jo gynimas vyko gana sklandžiai. Valstybinės egzaminų komisijos pirmininkas A. V. Šelenkovas pabrėžė, kad labai gerai įvertinto A. Digimo diplominio darbo teorinėje dalyje surasta stambaus filmo-baleto definicija, kuri bus įrašyta į kinematografiškų terminų rejestrą. 1966 01 15 Aleksandras Digimas baigė Maskvos SVKI ir gavo vaidybinių filmų kino operatoriaus diplomą.

Šliselburge filmuojant filmą „Kalinys Nr. 26“. 1970 m.

Pripažinto kino režisieriaus Arūno Žebriūno pasiūlymą ekranizuoti Antuano de Sent-Egziuperi „Mažąjį prinčą“ A. Digimas priėmė be išlygų. Jaunam operatoriumi buvo didelė garbė dirbti su režisieriumi, tarptautinių kino festivalių laureatu. Jo negąsdino tai, kad LKS scenarinė kolegija nerėmė šio sumanymo, įrodinėjo režisieriui, kad pasirinkta pasaka – *neekranizuojamos literatūros etalonas*. A. Žebriūnas buvo neperkalbamas. Filmo kūrybinę grupę sudarė garsėję tuo metu menininkai (aktorius D. Bannionis, dailininkai L. Gutauskas ir A. Ničius, kompozitorius T. Makačinas ir kt.). Vyriausiasis filmo operatorius A. Digimas, galima sakyti, – antras tarp išrinktųjų! Darbas pradėtas 1966 m. sausio pradžioje. Buvo nuspręsta visus epizodus filmuoti smėlynuose tarp Kaspijos jūros pietinio kranto ir Turkmėnijos naftininkų miesto Nebit Dago. Mieste įkurdinta visa 40 kūrybinių ir techninių darbuotojų grupė, nuvykusi 1966 05 03. Termometras dažnai šėšelyje rodydavo plius 35°. Iki filmavimo aikštelės – 65 km per dykumą. Filmavimas vyko neįprastose gamtos ir

*Su danų karikatūristu
Herlufu Bidstrufu Dainų
šventės metu. 1975 m.*

gyvenimo sąlygose. Pasitaikė daugybė darbui trukdžiusių netikėtumų, kuriuos įveikti pirmiausia tekdavo vyriausiajam operatoriui. Dėl gamtos išdaigų ne kartą teko nutraukti darbą. Aktoriai didelius karščius teištė tik du mėnesius, per juos visų kadro neįstengta nufilmuoti, filmavimą teko nutraukti. Filmo kūrėjams prireikė ypač daug triūsti, siekiant poetiškai perteikti vaikystės pasaulio grožį ir trapumą, operatoriui – filme įkūnyti dailininko L. Gutausko įdomius dekoracijų eskizus. Jaunų idealistų sukurtas filmas, kaip parašė atsiminimuose A. Digimas, *LKS istorijoje liko kaip drąsus bandymas ekranizuoti nekinogenišką literatūros kūrinių*.

1966 m. A. Digimas buvo pakviestas vaidybinio filmo „Birželis, vasaros pradžia“ operatoriumi. Kadangi GOSKINO redaktoriai patvirtino tik ketvirtą to filmo scenarijaus variantą, tai jo kūrimas buvo nukeltas į 1968 m., ir A. Digimui teko filmuoti antrąją vaidybinio filmo „Suaugusių žmonių žaidimai“ novelę. Kai 1968 m. sugrįžta prie filmo „Birželis, vasaros pradžia“, jam A. Digimas sugalvojo daug originalių, kino praktikoje dar nenaudotų filmavimo būdų, į filmą sudėjo *daugiausia širdies, proto ir darbo*, bet to filmo jis nenufilmavo. Dėl nesutarimų su režisieriumi R. Vabalu buvo priverstas šio darbo atsisakyti. Prastovos metu A. Digimą kvietė dirbti Maskvos, Leningrado, Minsko kino studijos, tačiau jis nesusigundė pasiūlymais, *intuicija kuždėjo: lik Lietuvos kino studijoje*.

Po pusmečio bedarbystės A. Digimas sutiko sukurti dvidešimt minučių trukmės mokslo populiarinimo filmą apie Vilniaus universiteto (VU) biblioteką, besiruošiančią keturių amžių įkūrimo jubiliejui. Tuometinės bibliotekos vaizdas buvo slegiantis, biblioteka dar dvokė po pavasario gaisro. Baisiausia – apie šią knygų šventovę

stigo literatūros lietuvių ir rusų kalbomis. O bibliografų duomenimis, vien pavardžių ir datų išskaičiavimui neužtektų filmui skiriamų minučių. Nepavykus surasti scenaristo, pats A. Digimas ėmėsi šio darbo. Iš knygų jis sužinojo daug istorinių faktų, kurių nepopuliarino tarybiniai istorikai ir mokslininkai. Būsimo filmo ekspoziciją padiktavo posakis „Knygos turi savo likimus“:

LKS scenariinė kolegija priėmė A. Digimo scenarijų, bet jam kategoriškai nepritarė bibliotekos direktorius J. Tornau. Koku būdu scenaristui pavyko įtikinti, kad būtent toks filmas reikalingas, – nežinia. Vėliau J. Tornau A. Digimą pavadins VU rūmų kinematografininku.

Filmavimas prasidėjo vėlyvą rudenį ir per pusantro mėnesio filmo gamyba buvo baigta. Jis pristatytas GOSKINO dokumentinių ir mokslo populiarinimo sektoriaus redakcijai. Filmą padarė didžiulį įspūdį ne kinematografija, bet istoriniais įvykiais. Redaktoriams toks filmas buvo naujiena. Jie negalėjo patikėti, kad pirmasis rusų spaustuvininkas Ivanas Fiodorovas Vilniuje spausdino rusiškas knygas. Kodėl Pranciškaus Skorinos Vilniuje įrengta spaustuvė seniausia SSRS teritorijoje? Kodėl Vilniaus universitetas, įkurtas 1579 m., o ne Maskvos Lomonosovo universitetas pirmoji aukštoji mokykla? Kodėl Lietuvos bajoras Kazimieras Semenavičius 1650 m. išrado daugiapakopę raketą, o ne XIX a. pabaigoje Konstantinas Ciolkovskis? Filmą buvo priimtas rodyti tik specialiai auditorijai. Negatyvas ir kopijos padėtos į specialųjį fondą.

Gal tas filmas būtų ir pražuvęs, jeigu ne Justas Paleckis, tuometinis SSRS tautybių tarybos pirmininkas. 1969 m. pavasarį atsitiktinai Čiurlonio gatvėje sutikęs įžymų politiką ir kultūros veikėją, A. Digimas pasidra-

sinę jam papasakojo filmo apie VU biblioteką likimą. Po kelių dienų vakare atsitiko taip, kad tą filmą, užsidarę LKS salėje, net dukart žiūrėjo LKP CK pirmasis sekretorius Antanas Sniečkus ir J. Paleckis. Po šios peržiūros filmas „Knygos turi savo likimus“ buvo įgarsintas lietuviškai ir plačiai rodomas. Tai buvo pirmas filmas, kai jo žiūrovai pamatė, kas buvo slepiama sovietinės okupacijos metais. Kovingas jo kūrėjas pasiekė naują aukštumą.

Patį A. Digimą VU istorija tiesiog užbūrė. Pabendraavęs su šio universiteto žmonėmis, jis jau nebenerėjo filmuoti vaidybinių filmų. Kūrėją traukė turtinga LDK istorija, kuri jo akyse kai kurių istorikų darbuose buvo dorkoma ir falsifikuojama. Artėjo 1979-ieji – Vilniaus universiteto įkūrimo 400 metų jubiliejus. Istorikas Vytautas Bogušis ir A. Digimas „Dokumentikos“ redakcijai įteikė paraišką-programą, kurioje prašė įtraukti į LKS planus kasmet bent po vieną dokumentinį filmą apie VU dirbusius pasaulinio garso mokslininkus. Naujasis „Dokumentikos“ vadovas Povilas Pukys tą ir kelias kitas paraiškas būsimiems filmams atmeta: „NEPRAEINA!“ Vietoj jų siūlo sukurti filmą apie moksleivių dainų šventę. A. Digimas sutinka. Laimei, toks tuščias laikotarpis truko neilgai.

1969 m. rudenį V. Bogušio iniciatyva buvo įtrauktas į kitų metų planą filmas apie seniai užmirštą profesorių Juozą Lukoševičių, 1920 m. VU įkūrusį Fizinės geologijos katedrą. Buvo suminėti jo moksliniai darbai ir apdovanojimai, paraiškos pabaigoje keliais sakiniais paminėta, kad J. Lukoševičius dalyvavo V. Lenino brolio Aleksandro Uljanovo grupėje „Narodnaja volia“ ir Petrogrado teismo buvo nuteistas kalėti iki gyvos galvos. To masalo, kurį filmo sumanytojai pavadino *Trojos arkliu*, „nepastebėjo“ nei „Dokumentikos“ vyr. redaktorius, nei LKS direktorius, nei pats Kinematografijos komiteto pirmininkas. Tik, atrodo, įsikišus VU rektoriui J. Kubiliui ir jo dėka LKP CK darbuotojams, prisidengus leniniano figos lapeliu, buvo „pramuštas“ pirmasis VU istorijos filmas „Kalinys Nr. 26“, kuriame atskleista ne tik sudėtingas profesoriaus gyvenimas, bet ir carinės Rusijos spaudos žiaurumai. Filmas persunktas optimizmu, tikėjimu laisve ir ateitimi.

A. Digimas ir V. Bogušis ir toliau sėkmingai naudojo metodą „Trojos arklys“. Juo prisidengus nuo apsidraudėlių, ištikimų socializmo idėjų sargų, buvo pristumti keli mokslo populiarinimo filmai. Taip, pavyzdžiui, sukurtas filmas apie ateistą Kazimierą Leščinskį, kuris, kai kurių istorikų nuomone, studijavo VU, nors aiškiai įrodyta, kad jis Vilniuje nesimokė, o tie patys jėzuitai baudė eretikus ir skleisdė

progresyviais mokslo idėjas. VU auklėtinį istoriką profesorių Joachimą Lelevelį jie įamžino filme, „padarę“ jį Markso bičiuliu iš Vilniaus. Tų filmų kūrėjui A. Digimui reikėjo labai daug žinių, kurių jis sėmėsi iš VU mokslininkų, iš knygų.

Artėjant VU 400 metų jubiliejui, rektorius J. Kubilius paragino tandemą A. D. ir V. B. pradėti rinkti medžiagą fundamentaliai filmui, kuris turėtų būti sukurtas 1978 m. Dar nebuvo parašyta VU istorija, todėl filmo kūrėjams teko patiems to imtis – kurti scenarijų filmui, rinkti, klasifikuoti jam surinktą medžiagą ir parodyti Lietuvos universitetą Vakarų Europos bei pasaulio kontekste. Tuo pačiu metu A. Digimas gavo LSSR švietimo ministerijos užsakymą sukurti du mokomuosius filmus apie Lietuvos reljefo susidarymą ir Lietuvos vandenį. Vėl reikėjo išstudijuoti naują mokslo šaką – geografiją. Tiems filmams scenarijus rašė prof. Česlovas Kudaba, paprastas, nuoširdus kaip ir A. Digimas, kaimo vaikas. Abu vienmečiai. Užsiėmė nuoširdi draugystė. Kartu išvažinėta, iš lėktuvo apžiūrėta visa Lietuva. Nufilmuoti patys įspūdingiausi kampeliai. Erdvinės multiplikacijos būdu parodyta, kaip iš Lietuvos slinko ledynas, kaip susidarė ežerai, kalnai, ozai ir kalvos. Filmai „Lietuvos paviršius“, „Lietuvos vidaus vandenys“, sukurti su prof. Č. Kudaba, sąjunginiuose filmų festivaliuose Kuibyševe (dabar Samara) ir Kišiniove apdovanoti trečiosiomis premijomis. Filmas „Karštųjų elektronų paslaptys“ – apie trijų profesorių atradimą – dar nežinoma fizikoje tema. Dvejus metus jis su A. Tumu nagrinėjo ekologijos problemas ir sukūrė filmą „Mutamina“, kuris buvo pripažintas geriausiu 1983 m. LKS darbu, o GOSKINO, įvertinęs jį labai gerai, perdavė SSRS MA žinion. Minėtinas ir A. Digimo filmas „Virpesių mįslės“, sąjunginiame festivalyje apdovanotas specialiu prizu. Tie dokumentiniai ir mokslo populiarinimo filmai rodo, kad jų kūrėjas *norėjo pats kurti, tobuleti, o ne gražiai filmuoti pavytusias režisierių-statytojų meilužes.*

Į A. Digimo pasirinktą filmui VU istorijos temą konkurentų nebuvo. Daugelis galimų pretendentų suprato, kad jo kūrėjui teks iškęsti daugybę priekaištų, net kaltinimų, įrodant, kad Vilniuje 1579 m. įsteigtas universitetas – seniausioji aukštoji mokykla Sovietų Sąjungoje, kad bus sunku daryti taip, kaip nori LKP CK, kad garsindamas carizmo, fašizmo ir bolševizmo sutryptą, bet dar nesunaikintą Lietuvos mokslo šventovę niekada negaus respublikinės premijos. Oficiali filmo kūrimo pradžia – išplėstinis VU Rektorato posėdis 1976–1977 mokslo metų pradžioje. Rektorius J. Kubilius jame pristatė filmo „Vilniaus universitetas 1979–1979“ režisierių A. Digimą, suteikdamas jam

teisę rinktis pagalbininkus ir visų prašydamas jam visokeriopai padėti. Neoficialiai tie pagalbininkai – istorikas V. Bogušis, universiteto prorektorius prof. Algimantas Bikelis ir prof. Romanas Plečkaitis. Vieningai nutarta kuriamame filme istorinius faktus pateikti paprastai ir aiškiai. Scenarijaus kūrimas vyko sunkiai. Teko parengti du variantus, dėl nepagrįstų LKS „Dokumentikos“ direktoriaus kaltinimų (A. Digimas buvo kaltinamas dabarties tarybinio gyvenimo aktualijų nesuvokimu ir siūlyta jį atleisti) užtarimo teko kreiptis net į LKP pirmąjį sekretorių P. Griškevičių. Kai CK Propagandos ir agitacijos skyrius scenarijuje jokių antitarybinių minčių nerado, konstatavo, kad scenarijus visiškai atspindi VU istoriją ir šių dienų aktualijas, LKS direktorius J. Lozoraitis atsistatydino, į jo vietą buvo paskirtas Jonas Gričius.

Abu scenarijaus variantai išversti į rusų kalbą ir pateikti tvirtinti GOSKINO redaktoriams. Devyniasdešimt puslapių variantas buvo labai gerai įvertintas ir patvirtintas.

Po nervingų dviejų mėnesių prasidėjo filmo gamyba. Filmo operatorius, dailininkas, garso operatorius dirbo labai sparčiai, paties režisieriaus darbo diena trukdavo 12–16 valandų. Kompozitorius A. Apanavičius sukūrė filmui puikią muziką, kurią atliko S. Sondeckio vadovaujamas kamerinis orkestras. Visokeriopai talkino ir pats Kinematografijos komiteto pirmininkas E. Juškys. Filmas buvo sumontuotas greitai.

Į pirmąją priėmimo peržiūrą atvyko gausus būrys garbingų VU žmonių, jubiliejinės komisijos nariai, atsakingi LKP CK darbuotojai. Visų nuostabai, negalėjo atvykti jubiliejinio minėjimo komiteto pirmininkas, LKP CK sekretorius ideologijai Lionginas Šepetys. Rektorių J. Kubilius, bibliotekos direktorius ir kiti salėje likę iš jos išėjus CK darbuotojams, konstatavo, kad filmas pavyko, kad jame *gana solidžiai parodyta seniausioji alma mater*. Tik apsiniaukęs buvo režisieriaus veidas. Jis jautė, kad po antros peržiūros, kurioje dalyvaus ir ši kartą tyčia neatvykęs sekretorius, dar gal penkis kartus teks karpyti ir daryti filmą. Taip ir įvyko.

GOSKINO penkis kartus „taisytą“, o iš tikrųjų remontuotą ir subjurotą filmą priėmė gana palankiai. E. Juškys pasistengė, kad filmas būtų įgarsintas anglų kalba. Licenciją jį demonstruoti nupirko JAV, Bulgarija, Čekoslovakija, Vengrija, Lenkija. Išvalgūs užsieniečiai suprato, kad lietuviai prieš 400 metų turėjo mokslo židinį, didžiausią Rytų Europoje. Tikriausias filmo įvertinimas – prie „Kronikos“ kino teatro nusidriekusios ilgos žiūrovių eilės. A. Digimas, vienas iš filmo autorių, tą filmą mena kaip patį sudėtingiausią,

pareikalavusį daug žinių, išvermės, kantrybės, šaltų nervų ir susivaldymo. Pusantrų metų jis bendravo su pačiais iškiliausiais universiteto mokslininkais, dailininkais, muzikais. Tas darbas suteikė žinių, daugybę sumanymų naujiems filmams. „Dokumentikos“ redakcijai jis pateikė keletą paraiškų būsimiems filmams.

Po filmo apie VU besigalinėjant su „Dokumentikos“ vyriausioju redaktoriumi, atsitiko taip, kad buvo gautas užsakymas sukurti mokslo populiarinimo filmą apie pirmąjį Tarybų Lietuvos mokslininkų atradimą puslaidininkų fizikoje. Praėjo vieneri metai, o filmas dar nepradėtas. Kliūtis – reikėjo išmanyti kietojo kūno fiziką, jos naują šaką – puslaidininkų savybes. Nebuvo kito kandidato, tad sukurti filmą „Atradimas Nr. 185“ pasiūlyta A. Digimui, galvojant vienu ar kitu atveju su juo susidoroti – atkeršijant už viešą apkaltinimą kyšių ėmimu ir pasiūlymą atleisti iš pareigų vyriausiąjį redaktorių. Paprašęs savaitę pagalvoti, A. Digimas susipažino su literatūra apie puslaidininkius ir karštuosius elektronus, apie lempinio diodo veikimą žinojo jau Šeduvoje, paskaitė apie elektronų judėjimą kietuose kūnuose, veikiant stipriam vidiniam ir išoriniam elektros laukui, ir kt. Po dviejų valandų pokalbio su išradėjais LSRS MA akademiku Juru Požėla, mokslininkais Steponu Ašmontu ir Konstantinu Repšiu A. Digimas suvokė atradimo esmę. Po dirbtinų viršininkų intrigu, negavęs komandiruotės į Maskvą, pats iškart nuvyko į aerouostą ir nuskrido į Maskvą, išsiaiškino ir, tos pačios dienos vakare paskutiniu lėktuvu grįžęs į Vilnių, kitą rytą ant direktoriaus J. Griciaus stalo padėjo popierių, kad scenarijus „Atradimas Nr. 185“ GOSKINO patvirtintas ir galima pradėti filmo gamybą. Sąlyginis filmo pavadinimas pakeistas į „Karštųjų elektronų paslaptys“. Filmas buvo sumontuotas, įgarsintas, pirmoji kopija atspausdinta visu mėnesiu anksčiau, negu numatyta plane. Pirmoje peržiūroje – atradimo autoriai ir gal šimtas Puslaidininkų fizikos instituto mokslininkų. Visi vienu balsu pareiškė, kad filmas įdomus, jame populiariai atskleista atradimo esmė. Vien LKS direktorius J. Gričius ir „Dokumentikos“ vyriausiasis redaktorius P. Pukys buvo nepatenkinti, filmo nepriėmė ir neleido pristatyti į GOSKINO. Tik po dviejų savaičių, po ilgo ir sunkaus aiškinimo asmeniškai direktorius nusileido ir leido filmą vežti į Maskvą. GOSKINO mokslo populiarinimo filmų vyriausiasis redaktorius D. P. Saryčevas, kiti redaktoriai po filmo „Karštųjų elektronų paslaptys“ peržiūros A. Digimui sakė vien liaupses. Atskiru raštu parašė LKS direktoriui raštą, kuriame rekomendavo A. Digimui pakelti režisieriaus kategoriją. Paklaustas

apie ateities planus, A. Digimas papasakojo apie jį dominančią ekologijos, gamtos užteršimo temą, kurią jis norėtų atskleisti filme. GOSKINO redaktorai tuoj pat patvirtino tokią temą ir įrašė į LKS planus.

Maskvoje įvertintas ir paskatintas, grįžęs į Vilnių, A. Digimas neatidėliodamas rašė anotaciją filmui apie gresiančią apokalipsę. Savaitę sėdėjo namuose, neatsakinėjo į telefoninius skambučius, skaitė, galvojo, mažai miegojo ir sukūrė trumpą, bet aktualią paraišką filmui. Esmė tokia: jeigu pramonininkai nuodingas atliekas lies į upes, jūras, vandenynus, jeigu žemdirbiai besaikiai pils į laukus herbicidus, insekticidus, defoliantus, jeigu žmonija dar nepasimokė iš Hirosimos ir Nagasakio tragedijos ir kils branduolinis karas, tuomet pagausės mutantų skaičius, jis augs progresija iki absoliučios žmonijos išnykimo ribos. Filmui ta tema paraišką prieš ketverius metus buvo pateikęs režisierius A. Tumas, bet vyriausiasis redaktorius P. Pukys jos nepraleido. Dabar, pasikeitus vyriausiajam ir A. Digimui Maskvoje prastūmus aktualią temą, geriausia išeitis – sudaryti tandemą, filmą, pakeitus jo pavadinimą į „Mutamina“, kurti drauge. Jiedu perskaitė daug mokslinės literatūros, atliko didžiulį darbą. Filmą „Mutamina“ buvo aukštai įvertintas ir GOSKINO, ir Tarybų Lietuvos valdžios, pelnė geriausio 1983 m. LKS filmo vardą bei Juknaičių tarybinio ūkio direktoriaus piniginių premijų.

Likęs vienas, A. Digimas grįžo prie VU. Vietiniam ekranui jis sukūrė dešimt minučių filmuką „Ar Adomas Mickevičius mokėjo lietuviškai?“ Išryškėjo jo gebėjimas nedidelį istorinį faktą sujungti su gyvų žmonių komentarais, ikonografinę medžiagą ir taip atskleisti filmo pagrindinio veikėjo charakterį. Tas filmas ir šiandien nepasenęs, tik nublokštas į archyvą, užmirštas. Tokio likimo susilaukė ir keli kiti A. Digimo filmai. Verta stabtelėti prie filmo „Kryžių kalnas“:

Rinkdamas medžiagą filmui „Naktis prieš parodos atidarymą“, 1963 m. A. Digimas aplankė Kryžių kalną ir pamatė siaubingą vaizdą. Buldozerių apardytas pilialkalnio šlaitas. Mėtėsi kryžių liekanos. Čia pat tekančio upelio vanduo dvokė dvėseną. Reginys lyg po viduramžių mūšio. Aplinka nusiaubta, bet Kryžių kalnas nenugalėtas. Kaip ir anksčiau, kryželiai buvo naikinami, bet vis daugiau ir daugiau atsirasdavo naujų. Ėmė fiksuoti po keliolika metrų. Per septynerius metus susikaupė fiksuotos Kryžių kalno medžiagos. Vylėsi, kad gali nelikti kalno, bet išliks dokumentiniai kadrai. Atsitiko kitaip.

1986 m. A. Digimas sukūrė trisdešimt minučių filmą „Katalikų bažnyčia Lietuvoje“, pirmą teigiamą meno kūrinį, kuriame privalėjo parodyti tariamą Tarybų valdžios rūpestį tikinčiaisiais. Buvo įsakyta fil-

muoti tik senus žmones, pabrėžti, kad tikintiesiems sudarytos puikios sąlygos melstis. Bažnyčios hierarchams pageidaujant, A. Digimui buvo paskirtas dvidešimt minučių filmas „Lietuvos krikštui – 600“. Jis greitai sumontavo filmą apie Lietuvos krikštą, atspausdino kopiją ir nunešė į CK. Sekretorius ideologijai išrėkė: *Viskas blogai! Minios žmonių!.. Bažnyčios pilnos jaunimo! Ar tokia socialistinio gyvenimo tikrovė?* Visus kadrus, kuriuose matėsi daugiau kaip dešimt tikinčiųjų, buvo įsakyta iškirpti ir išmesti. Praplėsti epizodus apie Tarybų valdžios rūpinimąsi architektūros paminklų išsaugojimu. Iš esmės filmą reikėjo kurti iš naujo. Paraleliai A. Digimas filmavo ir neplaninį „Kryžių kalną“, palikęs likimo valiai „Lietuvos krikštą“. Paradoksalu, bet už antireliginei propagandai skirtas lėšas sukurtas filmas apie Kryžių kalną, kurį visokeriopai naikino. O filmas „Lietuvos krikštui – 600“ buvo priimtas tik po daugybės permontavimų, taisymų, papildymų.

1990 m. atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, senoji kinematografijos sistema buvo išardyta, laisvame krašte kūrėsi naujos kino studijos. A. Digimas nesiblaškę, liko prie LKS bazės. 1991 m. jis laimėjo Vilniaus savivaldybės paskelbtą konkursą filmui apie sostinės praeitį ir dabartį po kruvinų Sausio 13-osios įvykių sukurti. Dabar jis tikėjosi be trukdymų įgyvendinti savo patriotinius sumanymus – atsidėti savo krašto istorijos ekranizavimui, sukurti ta tema mokomųjų filmų seriją – nuo seniausių laikų iki 1990-ųjų Kovo 11-osios. Tą didžiulę dvidešimt keturių filmų programą patvirtino respublikos Švietimo ir Kultūros ministerijos, pradžiai lėšų paskyrė Čikagos lietuvių fondas, prašęs seriją pradėti nuo 23-ojo filmo „Ginkluotas pasipriešinimas 1944–1953“.

Nykia 1992-ųjų spalio naktį A. Digimas skubėjo nufilmuoti KGB patalpas, kuriose buvo kankinami, žudomi Lietuvos partizanai, taip pat išlikusius dokumentus, tardymo medžiagą. Reikėjo skubėti, nes aplinkui siautėjo ginkluotos sovietų pajėgos, nebuvo aiški ir laimėjusios rinkimus valdančiosios partijos laikysena. Baiminosi, kad uždelsus nebegalima bus nufilmuoti KGB požemių. Todėl penktą valandą ryto pasibeldė į KGB rūmų duris. Pasitelkęs kino operatorių sūnų Vaidotą ir režisieriaus asistentę marčią Jolantą, stengėsi nufilmuoti kuo daugiau medžiagos būsimam filmui „Ginkluotas pasipriešinimas 1944–1953“. Tris dienas ir dvi naktis kinematografininkų Digimų šeima filmavo svarbiausius dokumentus, fotografijas, iš partizanų bunkerų enkavėdistų pagrobtus daiktus. Atsargumo dėlei darbinį pozityvą parsivežė namo.

Pirmąjį kino filmo „Ginkluotas pasipriešinimas 1944–1953“ A. Digimas sumontavo sunkiomis sąlygomis Savanoriškos krašto apsaugos, įsikūrusios Viršuliškėse, komplekse. Kaip mena jo kūrėjas, *visą filmo gamybos laiką vyravo didelis dvasinis pakilimas, įkvėpimas ir įkarštis, visi kūrybiniai darbuotojai dirbo pusvelčiui arba už ačiū*. Daug padėjo naujai įkurto Genocido aukų muziejaus darbuotojai, filmo konsultantai N. Gaškaitė, A. Kašėta. Filmas iš karto sukurtas dviem kalbom, 1994-ųjų rudenį parodytas per Nacionalinę televiziją.

Digimai (iš dešinės): Aleksandras, Dominykas, Vaidotas, Šarūnas.

Po dvejų metų surasta daugiau medžiagos filmo tema (apie Lietuvos Laisvės Kovų Sąjūdį, Lietuvos partizanų suvažiavimą 1949 02 16 Mėnaičiuose, Radviliškio r.), dokumentų (apie NKVD papulkininkio N. Dušanskio žiaurumą tardant partizanų vadą Adolfą Ramanauską). 1998 m. Lietuvos krašto apsaugos ministerijos užsakymu, panaudojus papildomą medžiagą, sukurtas antrasis filmo variantas. Lietuvos televizija pagamino jo 600 videokasėčių, kurios išplatintos NATO šalims per diplomatinės atstovybes, filmas parodytas centrinėje NATO būstinėje Briuselyje. Filme atskleista, kad okupuota Lietuva buvo Molotovo-Ribentropo pakto auka, kad miškuose Lietuvos laisvės kovotojai liko vieni vieni, pasmerkti mirčiai.

1997 m. A. Digimas LKS bazėje sukūrė paskutinį filmą „Pirmoji lietuviška knyga“. Jis buvo įgarsintas anglų kalba ir ruoštas rodyti Niujorke, Jungtinių Tautų būstinėje. Norėta plačiai paminėti M. Mažvydo *Katekizmo* 450-ąsias metines, bet išėjo kitaip – filmo į Niujorką nenuvežė. Vietoj jo tuometinis LR Seimo pirmininkas V. Landsbergis JT paskaitė paskaitą apie pirmąją lietuvišką knygą. Žinoma, filmo kūrėjui nesmagu, kad abi jo kūrinių versijos (ir angliška, ir lietu-

viška) nebuvo parodytos visuomenei, per nacionalinę Lietuvos televiziją. *Liūdna, jeigu nebūtų graudu...*

Su kamera A. Digimas lankė ir savo gimtąjį Radviliškio rajoną. Jo sukurtas pažintinis filmas „Radviliškio rajonas“ (2000) veda žiūrovą į pačius svarbiausius ir įvairiausius vidurio Lietuvos kampelius, nuo rajono centro – Lietuvos geležinkelių ir geležinkelininkų sostinės – prie svarbiausių rajono gamyklų ir žemės ūkio įmonių, istorijos ir kultūros paminklų, į gražiausius gamtos kampelius. Filmas skirtas Vakarų Europos svečiams, kad ir užsieniečiai, su kuriais bendrauja, galėtų pamatyti, kaip rajonas pakilo šalies nepriklausomybės metais, su kuo jie galėtų susipažinti iš arčiau.

2012-ųjų filmas „... kai kaime žaliukai dainavo“ – trijų Digimų kartų kūrinys. Režisierius ir operatorius – sūnus Vaidotas, baigęs LMTA, Teatro ir kino fakultetą. Muziką įrašė anūkas Dominykas, LMTA Kompozitorių fakulteto absolventas. Prodiuseris – kitas A. Digimo sūnus Šarūnas, baigęs VGTU ir VU magistratūras. Filmą pagamintas bendromis Digimų šeimų lėšomis. Tai juosta apie iš Šimonių girios į Vėriškių kaimą žaliukų atneštą dainą, kurią A. Digimui 1948 m. padainavo partizanės Izabelės Vilimaitės-Stirnos brolis Viktoras. Daina aktuali ir šiandien. Filmo idėja paprasta, kviečianti lietuvius nepasiduoti svetimų kultūrų įtakai. Kitaip – gali žūti ne tik valstybė, bet ir tauta.

2004 m. LKS privatizuota. Pavadinimas „Lietuvos kino studija“ gyvavo lygiai penkiasdešimt metų. 2011 m. visi LKS pastatai nugriauti. Nebeliko žodžio *Lietuvos...* Užtat kaip moderniai skamba įsikūrusių naujų kino studijų pavadinimai: „A PROPOS“, „ARTBOK“, „FLUKXUS LINEA“, „IDEE FIXE“... Koks progresas! Sumažėjo poreikis kino menui, tiksliau, kino teatrų lankomumas. Daug LKS sukurtų brandžių meninių filmų visuomenė nemato. Milijonai išmetami fejerverkams, prabangiems sostinės kultūros renginiams, surūdijuosiems vamzdžiams prie Neries, o ne tautos sukurtoms vertybėms išlaikyti. Dūla per penkiasdešimt A. Digimo sukurtų filmų, dūla kelios dar nepasenusios jo juostos kino, foto archyvuose. Nejaugi tiesa, kaip pavadino straipsnį apie didžiai nusipelnusį tautiniam kinui jo ambicingą kūrėją „Respublikos“ dienraščio žurnalistė A. Jablonskienė – „Muštas anuomet, užmirštas šiandien“? *Nelinksma antraštė, bet tokia yra realybė*, – atodūsiu palydi savo atsiminimus lietuvių dokumentikai tarptautinį pripažinimą pelnęs jos kūrėjas.

Aleksandro Digimo archyvo nuotraukos

(Autoriaus apybraiža apie Aleksandrą Digimą bus spausdinama ir rengiamoje monografijoje „Šėduva“)

DIEVO UŽMIRŠTAME KRAŠTE

ADELĖ VAŽGAUSKIENĖ,
kraštietė, pedagogė

*Tai – pasakojimas apie Radviliškio rajono Šniukonių
(kai kuriuose šaltiniuose – Šnikonių) kaimą.*

Šniukoniai – nedidelis kaimas, įsikūręs už 7 km į šiaurę nuo Šeduvos. Vardo kilmė – nuo žodžio „išnyko“. Etimologija: Išnykoniai – Šnikoniai, Šniukoniai.

Iš Šniukonių kaimo kilusi ilgametė Šeduvos gimnazijos direktorė Ona Marcinkevičiūtė-Butkienė (1900–1983) pasakojo, kad ji skaičiusi Raudondvario dvaro kroniką, kurioje parašyta, jog iki XIX a. Šniukonių ir Baukų kaimų nebuvo. Dabartinio Šniukonių miško vietoje klestėjęs didelis kaimas, priklausęs Raudondvario dvarui (2 km į rytus nuo Šeduvos). Visi to kaimo gyventojai išmirę per 1709–1711 m. marą. Kaimas buvo įsikūręs prie nedidelio Dubulio upelio (kairysis Daugyvenės intakas). Dabar miško viduryje, aplink upelį, plyti pieva, *lunkela* vadinama. Pievos pakraščiuose veši didžiulės sulaukėjusios obelys, šimtamečiai lazdynai, samanomis apaugę, gervuogienojais apraizgyti akmenys – žmogaus veiklos pėdsakai. Šniukonietis Domininkas Vyčas, ruošdamasis keltis į vienkiemį,rovė laukines obelaites, kriaušaites, nešė namo, skiepijo ir tais skiepais užsodino didžiulį 1 hektaro sodą. Dabar prie buvusio upelio, šiaurės pusėje, ant nedidelės aukštumėlės rymo alksniais apaugusios išmirusio kaimo kapinaitės. Šniukoniečiai savo mirusiųosius laidojo parapijos kapuose Šeduvoje.

Miško pieva buvo nusausinta ir upeliukas sunaikintas dar tarpukario Lietuvoje kastuvais, be jokios technikos iškasus didžiulį melioracijos griovį. Naudos iš to griovio turėjo tik K. Grigaliūnas, o Vyčų laukuose ir toliau tyvuliavo pavasario polaidžio vanduo, klykavo pempės. Pusanthro šimto metų išnykusio kaimo laukais niekas nesidomėjo. Nedirbama žemė apaugo mišku, suvešėjo alksniai, karklynai, apsamanojo akmenys.

Apie 1845 m., sprendžiant iš Šeduvos RK bažnyčios įrašų Krikšto metrikų knygoje, penkis Žilionių kaimo gyventojus – Tamošiūną, Pranckėtį, Marcinkevičių, Palucką, Vyčą – Raudondvario dvaro ponas su šeimomis iškėlė į apleistą, negyvenamą dvaro pakraštį. Kalbėjo, kad jie buvę ponui nusikalte. Kuo – senoliai nebežinojo. Naujakuriai kūrėsi ilgam, iš pagrindų. Prie mažo Lonkupelio upeliuko suprojektavo gatvinį kaimą. Ilguose siauruose sklypuose mediniai apvalių rąstų pastatai buvo statomi pagal vienodą planą: dviejų galų gryčios galais atgręžtos į gatvę. Už kelių žingsnių, dešinėje pusėje, klėtis, toliau tvartas (*kūtė*). Kairėje pusėje stovėjo daržinė šieniui su jauja ir toliausiai, pakluonėje, sklypo pabaigoje, – klojimas su jauja. Tai apsitraudimas nuo galimų gaisrų. Jaujoje džiovinami javai, kuliama spragilais, pasišviečiant

Daugiametis seniūnas Stanislovas Paluckas (antras iš dešinės). 1970 m.

atvira ugnimi, visur šiaudai. Menka kibirkštėlė – ir klijimas suliepsnos. Dirbta atsargiai, gaisrų nepasitaikė. Klijimo stogas šiaudinis. Vienas šlaitas, po kuriuo įrengta peludė, vos metras nuo žemės. Ant tokio stogo bernams, grįžtantiems iš vakaruškos, nieko nereikšė užvilkti akėčias ar ratus (vežimą).

Kiekviename kieme buvo šulinys, kai kuriuose du: gyvuliams girdyti ir žmonių maistui. Šuliniai išgrįsti stambiais akmenimis arba stačiais rąsteliais. Prie šulinių – svirtys. Sodybos aptvertos pinučių, tarpukario Lietuvoje – statinių tvoromis. Darželiai, sodeliai atskirti nuo ūkinio kiemo, šlapio, srutose išmirkusio diendaržio. Kiemai sausi, švarūs, nušluojami. Karpomos gyvatvorės atsirado tik XX a. Senojo kaimo darželiuose augo dekoratyviniai krūmai: alyvos (*bezdos*), jazminai, erškėtrožės, žieminės gėlės: pinavijos, šalavijai, dviejų rūšių lelijos, karkliukai, tulpės, narcizai, jurginai. Šeštadieniais darželius nuravėdavo, takelius pabarstydavo smėliu. Kas antrame kieme stovėjo mediniai kryžiai, kuriuos šeštadieniais apkašydavo gėlėmis. Ant upeliuko, tiksliau – griovio, tįsojo apvalių rąstelių tiltas. Kai į pakalnę įsibėgėję arkliai per tiltą bėgdavo risčia, kaip perkūnas griausdavo, ypač ketvirtadienio vakarais, kai valstiečiai, sėkmingai turguje savo prekes pardavę ir karčemoje magaryčias išgėrę, smagūs namo važiuodavo.

Žemę šniukoniečiai dirbo režiais (*šniūrais*). Gyvulius ganė miške ir krūmuose. Nakčiai avis, kiaules, karves gindavo į tvartus. Naktį ganydavo tik arklius, supančiotus geležiniais pančiais. Kiemai pilni naminių paukščių: vištų, ančių, žąsų. Vėliau imta auginti ir kalakutų.

Šniukoniečiai mylėjo medžius. Kiekviename kieme šalia vaismedžių siūbavo eglės, klevai, ąžuolai, beržai, vinkšnos. Sklypų gale, aplink jaujas, augo uosių giraitės, Usyne vadinamos. Kaimo gatvė (*ulyčia*), apstota didelių medžių, klampojama gyvulių, niekada neišdžiūdavo.

1863 m. sukilime šniukoniečiai nedalyvavo. Sukilėlius smerkė ir pritarė Baukų kaimo žmonėms, kurie savo vienintelį sukilėlį, po pralaimėjimo pasislėpusį jaujoje, įdavė caro žandarams.

Feodolas, apgyvendinęs naujakurius Dievo užmirštam krašte, neužmiršo prievolių sau. Jų atlikti žmoneliai keliaudavo į dvarą per mišką, Baukų palaukės keliuku, vadinamu Dvarkeliu.

Dvarininkas ne iš geros širdies apgyvendino žmones apleistame krašte – planavo čia statyti palivarką. Apie pono planus dažnai pasakodavo Domininkas

Vyčas (1889–1965). Džiaugdavosi, kad žmonių vienybė ir gudrumas išgelbėjo kaimą.

Vieną vasaros dieną atėjo į kaimą vagorius ir pareiškė, kad Šniukoniuose ponas sumanė statyti palivarką, ir jis atvyko išrinkti jam vietą. Žmoneliai išsigando, bet nesutriko. Jie labai maloniai pasiuntinį priėmė ir susidėję ėmė vaišinti. O kai vagorius mažai ką bematė, nuvedė į akmenuotą, karklynais apaugusią pelkę. Pastarasis grįžęs papasakojo, kad vieta esanti labai prasta: balos, akmenys, karklynai. Ponas sakęs, kad akmenys gerai, būsią iš ko trobesius statyti, bet dėl karklynais apaugusios klampios pelkėtos vietos suabejojęs. Ir taip trejus metus ponas siuntęs vagorių, trejus metus valstiečiai jam akis užpylinėjo, kol, panaikinus baudžiavą, feodalo galybė sužlugo.

S. ir E. Marcinkevičių šeima: pirmoje eilėje (iš kairės): kunigas Petras, motina Eleonora Vyčaitė, duktė Julija, tėvas Stanislovas, sūnus Alfonsas, antroje eilėje: dukterys Konstancija ir Ona, sūnus Kazimieras, dukterys Karolina ir Eleonora. Apie 1923 m.

Pono galybės įrodymas šniukoniečiams buvo Juozo Dočkaus pavyzdys. Dočkai gyveno Raginėnuose, dideliame ūkyje. Neįtikio ponui. Ir nelauktai netikėtai apkaltinti prastu ūkininkavimu, baudžiauninkai iš ūkio buvo išvaryti ir apgyvendinti grytelėje Šniukonių kaimo gale. Ūkį atidavė Jonui Urbaičiui. Dočkui atiteko keli arai žemės ir vargana trobelė po vienu stogu su daržine ir tvarteliu. Dočkus tapo amatininku – kelios Dočkų kartos mūrijo valstiečiams pečius (krosnis), statė kaminus. Tarpukario Lietuvoje Dočkus, irgi Juozas, grytelės kamaraitėje atidarė smulkių prekių krautuvėlę ir pasidarė turtingesnis už kaimynus ūkininkus – neturinčiam pinigų parduo-

davo „ant bargo“ (skolon). Amato nemetė, mūrijo ir toliau, o retus pirkėjus aptarnaudavo motina, gudri, judri senutė. Kadangi rašyti nemokėjo, perkantiems „ant bargo“ brėždavo tik jai vienai suprantamus ženklus, nors skolininkams šitai labai nepatikdavo.

Prieš pat Antrąjį pasaulinį karą grytelės vietoje išdygo nauji namai, tikri rūmai, su negirdėtu dalyku kaime – vandentiekiu ir kanalizacija. Po karo nuo kariuomenės Juozas išsislapstė savo namuose taip gudriai įrengtoje slėptuvėje, kad jis ir namuose gyveno, o jo niekas nematė ir nerado.

Panaikinus baudžiąvą žemę dirbę valstiečiai pasidarė ūkių savininkais. Ir čia išryškėjo jų gebėjimas gyventi ir tvarkytis be pono komandos. Kas vienoje rankose kaupė turtą, o kas žemę dalijo, palikuonis paversdamas skurdžiais ir emigrantais.

Kiekvienam šniukoniečiui teko maždaug 50–60 hektarų ūkis, ir vaikams dalį pradėjo atidavinėti žeme. Susiformavo du mažžemių valstiečių ūkiai – Marcinkevičiaus ir Palucko. Jie trobesius statėsi vienkiemiuose, Rauginėnų miško pakraštyje. Gausių mažžemių šeimų vaikams nebebuvo ko dalyti, ir šie pasklido po pasaulį. Marcinkevičiai buvo kultūringi, šviesūs žmonės, pažangiai ūkininkavo, vertino mokslą ir be pinigų, savo jėgomis prasimušė į žmones. Kas mokėsi amato, kas ir aukštuosius mokslus baigė. Alfonsas gyveno Kaune, buvo garsus siuvėjas, Petras tapo kunigu, Ona studijavo universitete, daug metų buvo Šeduvos progimnazijos ir gimnazijos direktorė. Kazys liko ūkininkauti. Jo visi trys vaikai irgi baigė aukštąsias mokyklas, iš kitų išsiskyrė gabumais.

Paluckų šeimyna pasklido po pasaulį eiliniaus žmonėmis. Penkių hektarų ūkelyje likęs Stasys buvo prasilavinęs, visuomeniškas, komunikabilus, mėgstamas žmogus. Prie visų valdžių – Smetonos, rusų, vokiečių, vėl rusų – buvo seniūnas. Jo namuose visada rasdavo prieglobstį vargo prispausti giminaičiai. Gyveno pas jį trys sesers vaikai, kai tėvą komunistą sušaudė vokiečiai, o motina mirė. Augino našlaitę Zosę. Vokiečių laikais šeima priglaudė nuo kapo duobės pabėgusią žydę. Apie šį įvykį pasakojo buvusio Šeduvos bažnyčios vargonininko S. Tautkevičiaus žmona. Buvo taip.

Dieną Margavonių miške sušaudė būrį žydų. Kitos dienos rytą vargonininkas, užlipęs ant viškų, atrado už vargonų užlindusią turtingo pirklio, prekiavusio audiniais, žmoną. Miestelis nedidelis, visi vienas kitą pažįsta, negali rodytis. Pasitaręs su žmona, nusprendė naktį ją nuvesti pas S. Palucką. Gyvena vienkiemyje, yra seniūnas, niekas neįtars. Taip ir padarė. Keturi Paluckų

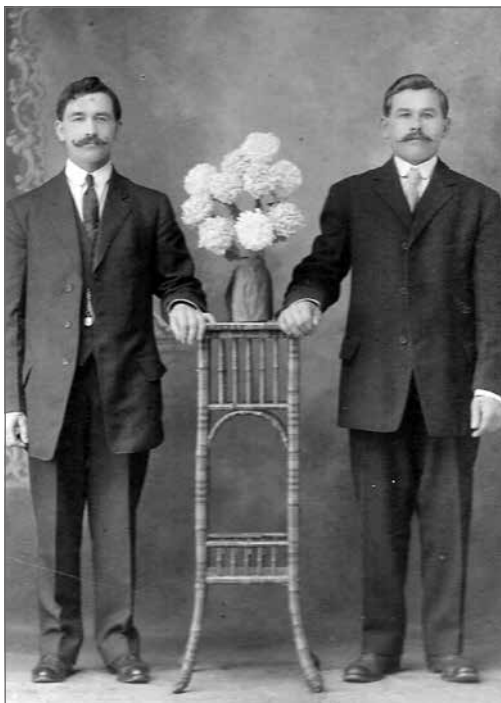
vaikai, prigašdinti tylėti, tylėjo kaip žemė. Žinojo, kad vokiečiai nejuokauja, kad už žydo slėpimą gresia mirtis.

Kairėje – S. ir L. Paluckų išgelbėta žydė Sulamita Nol, 1946 m. apsilankiusi pas savo gelbėtojus. Iš V. Pakšto kn. „Dvidešimtojo amžiaus Šeduva“, V, 1997, p. 90

Viskas vyko sklandžiai, bet kartą seniūnas susigundė ir „padovanojo“ įnamei vaikėlį. Kūdikiu nepaslėps, žydės neišvargsi, visais atvejais liksi kaltas, visa tavo šeima, o gal ir kaimas stos prie kapo duobės. Išgelbėjo seniūno žmona Liudvika. Kaime pasklido kalbos: Paluckienė laukiasi. Uogautojos, per seniūno kiemą grįžusios iš miško, pranešė: „Ant tvoros vystyklų pridžiauta.“ Moterys suskato lankyti. Grįžusios kalbėjosi, kad gimdyvė gražiai ir sveikai atrodo, kad penktas vaikas nelabai reikalingas. Vienkiemyje gyvenanti moteriškė, pavėluotai sužinojusi naujieną, ėjo lankyti ir atrado „ligonę“ lauke, karves melžiančią. Matyt, šiai jau anksčiau kažkas neaišku buvo. Pareikalavo sakyti tiesą. Liudvika papasakojo, kaip viskas yra. Kaimynė nelaimę pusiau pasidalijo: pasisiūlė būti kūma, ir abu su vyru kūdikį Šeduvos bažnyčioje Petru pakrikštijo. Ar atskleidė klebonui tiesą, kas bepasakys? Po karo globotiniai išvažiavo į Izraelį. Šokiruoti šniukoniečiai daugelį metų stebėjosi: kaip jie galėjo nežinoti!

Vyčiai, kurių prieš Pirmąjį pasaulinį karą jau buvo

Juozapas ir Pranas Vyčiai Čikagoje (JAV)

keturi ūkiai, suskaldė ir žemę, ir luominę priklausomybę. Vytautas Jonas Vyčas (1929–2010) gimė ir vidurinę mokyklą baigė Šeduvoje. Jo tėvas Stanislovas (1879–1953), gimęs Šniukonių kaime, išsaugojo ir sūnui paliko bajoro dokumentus. Atgavus Lietuvai nepriklausomybę, istorikė Sigita Gasparavičienė pagal turimus Vytauto dokumentus ir Naujamiesčio bei Šeduvos RK bažnyčių įrašus Metrikų knygose atkūrė bajorų Vi(n)cevičių Vyčų giminės istoriją, pradedant XVI a. pabaiga. Už kokius nuopelnus pirmuoju įrašytas giminės pradininkas Baltazaras buvo pakeltas į bajorus, ar jis jau juo buvo, nežinoma. 200 metų laikotarpyje minimi tik vyriškosios giminės atstovų vardai. Neaišku, ką jie veikė, kaip ir kur gyveno. Pirmuosius tikslesnius duomenis aptinkame XVIII a. pabaigoje. XIX a. jau žinoma, kad Vicevičiai gyveno Šeduvos mieste, Žilionių bei Pakalniškių kaimuose. Šniukonių kaime gimusieji jau vadinosi Vyčiais. Krikšto Metrikų knygose nurodoma luominė priklausomybė: tuokiasi bajoras, krikštijamas bajoro sūnus. Bajorų Vincento Vicevičiaus (1818 10 18–1890 11 18) ir Kazimiero Juozo Vicevičiaus (1829 02 14) vaikai gimsta Šniukonių kaime, pradedant 1847 m. (pirmasis įrašas). Manoma, kad tai – apytikrė kaimo kūrimosi pradžia. Vincentas, dar Vicevičius, buvo vedęs du kartus ir turėjo trylika vaikų. Su pirmąja žmona Domicėle Staliūnaite (1827–1857) – septy-

nis, su antrąja – Ona Plungyte (1832–1876) – šešis. Turėtą pusę ūkio, apie 30 ha, jis padalijo į dvi dalis: sūnus iš pirmosios santuokos Augustinas paliko gyventi kaime, antrosios santuokos sūnus Kazys įsikūrė vienkiemyje. Augustinas, Kazys ir jų palikuonys atsisakė bajoriškų tradicijų, gyveno kaip ir kiti neturtingi valstiečiai, šaipėsi iš pusbrolių bajorų lenkiškos kalbos, tyčiojosi, girdi, jis bajoras todėl, kad jo užpakalis (necenzūrinis žodis) juodas. Kazimiero Juozo palikuonys didžiavosi bajoriška kilme. Stanislovas, apsigyvenęs Šeduvoje, išsaugojo bajoro dokumentus ir juos perdavė sūnui kaip labai svarbų daiktą. Vytautas Jonas, gyvenęs ir dirbęs Ukmergėje, buvo priimtas į Karališkąją bajorų sąjungą, šešerius metus buvo Ukmergės bajorų vadas, naudojosi Vieniavos herbu. Giminės istoriją Vytautas, garsus kraštotyrininkas, atkūrė savo lėšomis.

Bajoriškų tradicijų laikėsi ir bajoriškai gyveno Stanislovo brolis Alfonsas Vyčas (1877 09 13), Kazimiero Juozo sūnus. Vyčas vadino vardais – Martynas, Kazys, Mykolas, Jurgis, Domininkas – o prie Alfonso pridėdavo: „bajoras“. Bajoras gyveno „bajoriškai“, poniškai. Žemės nedirbo, nuomojo iš pusės. Viename gryčios gale gyveno bajoras, kitame – pusininkas, kiekvienais metais kitas. Alfonsas buvo ragavęs mokslo, lankęs mokyklą, dirbo pieno separavimo punkte. Turėjo aštrų liežuvį, mėgo kitus pašiepti ir pamokyti. Prieš 1940 m. pasuko į kairę, tapo bolševikas. Kuopelė susikūrė iš trijų ūkininkų: Alfonso Vyčo, Juozilaičio ir Sliekių Žukausko. Saulutei leidžiantis, konspiratoriai traukdavo į Alfonso namus. Sutemus – slaptam pokalbiui į Grigaliūno jaują. Jaujoje miegodavo Grigaliūno bernai, ir rytą kaimas juokdavosi iš bolševikinių paslapčių.

1940–1941 m. šitie „bolševikai“ nieko nenuveikė, ir vokiečiai jų nesušaudė, palaikę areštiniėje „įkretė proto“. Žukauskas prarado sveikatą, kiti „pamiršo“ komunizmą.

1944 m. grįžus tarybų valdžiai, Alfonsas laikėsi nuošalyje, kaip ir visi vargo kolūkyje. Jo žmonos Veronikos istoriją žinojo visi šniukoniečiai. Pasakojo, kad po Pirmojo pasaulinio karo, po okupacijų ir revoliucijų į kaimą iš Vilniaus krašto ubagais atėjo sena lenkė su maža anūkėle. Mergytė lietuviškai nemokėjo, tik lenkiškai „barankos“ prašė. Turtingi ūkininkai Pranskėčiai, neturėję vaikų, pasiėmė Verutę augintine. Sako, dar du kartus senelė aplankiusi anukę, ir daugiau apie ją niekas nieko nežinojo. Veronika užmiršo gimtąją kalbą, kalbėjo vietine tarme. Aštuoniolikos metų ištekėjo už Alfonso Vyčo. Užaugino

du vaikus – Danutę ir Kęstutį. Danutė Šerkšnienė – buvo germanistė, Baisogalos vidurinės mokyklos vokiečių kalbos mokytoja žymūnė.

Alfonsui žemės darbus prisiminti prirėkė prieš Antrąjį pasaulinį karą, kai brolis Kazys, statybininkas, netekęs darbo, sugrįžo namo ir pareikalavo savo dalies – pusės ūkio. Vedė, apsigyveno nuomininkų gale ir ruošėsi statyti vienkiemį. Karas sutrukdė. Abu broliai ilgus metus gyveno vienuose namuose, o brolienės lesino viena rudas, kita baltas vištas. Kazio šeimoje užaugo penki vaikai: dukterys dvynukės Alma ir Vanda, sūnūs Jonas, Zenonas, Petras. Šiauliuose gyvenantis verslininkas Jonas didžiuojasi bajoriška kilme, remontuoja, gražina protėvių sodybą, atkuria „bajorų gūžtą“.

„Nebajorai“ Vyčiai – Augustinas ir Kazys – turėjo dideles šeimynas, kurioms buvo ankšta mažuose 12–15 ha ūkeliuose. Abejose šeimose augo po dukterį ir būrelį sūnų. Vaikai buvo prasilavinę, mokėjo skaityti, rašyti, bet į didesnius mokslus nesiveržė. Merginos ištekėjo, vyrai vieni išėjo užkuriomis, kiti, darbininkai be profesijų, emigravo. Kazio sūnus Stanislovas (1903–1974) įsikūrė San Paule, jo palikuonys nutautėjo. Kiti vaikai – jų buvo septyni – pasklido Lietuvoje. Pamiškės vienkiemyje liko gyventi jauniausias sūnus Martynas, šviesus žmogus, vienintelis kaime pirkęs ir skaitęs knygas. Vedė Alfonso pusininkės Kielienės dukterį Stašę. Gyventi nesisekė. Vokiečiams traukiantis, pasklido gandas, kad Šeduvoje parduodamas žibalas. Išėjo iš namų žibalo su tuščiu bakeliu rankose, o sugrįžo gerokai po karo – vokiečiai išvarė į frontą. Žibalas buvo masalas naiviams lietuviams. Su žmona nesutarė. Senatvėje gyveno Alksniupiuose pas seserį Elžbietą Gvaldienę. Užaugo dvi dukterys – Zina ir Angelė. Tėvo vienkiemyje gyvena Zina.

Augustino šeimoje užaugo keturi sūnūs ir duktė. Du iš jų – Pranas ir Juozapas – išvažiavo į Ameriką. Pranas visą gyvenimą praleido Čikagoje, dirbo metalo fabrike, užaugino du sūnus – gydytoją chirurgą Benediktą ir inžinierių Stenlį. Benediktas su žmona aire Merilin 1992 m. atvyko į Lietuvą, pavaikščiojo tėvo Prano takais, o jo penki vaikai lietuviškai nemo-ka, ir Lietuva jiems nerūpi.

Juozapas jaunas žuvo Pensilvanijos anglies kasyklose. Trečiasis Augustino sūnus Kazimieras 1918 m. išėjo užkuriomis į turtingą Grigaliūnų ūkį Kleboniškiuose. Anelė ištekėjo į Pavartyčius už Vincento Puodžiūno. Jauniausias sūnus Domininkas nusprendė eiti į caro kariuomenę. Prasidėjo Pirmasis

pasaulinis karas, revoliucija Rusijoje, Lietuva okupuota vokiečių, tad namo besugrįžo tik po septynerių metų, kai niekas nebetikėjo jį gyvą esantį. Grįžo pamatęs pasaulio, gerai išmokęs rusiškai kalbėti, rašyti, skaityti, išgyvenęs revoliuciją, beprasmiškas žudynes. Fronte nebuvo, netarnavo ir rikiuotės kareiviu – buvo pulkininko pasiuntinys, per visą karą pragyvenęs pulkininko namuose Kryme: Sevastopolyje, Simferopolyje. Revoliuciją suprato kaip beprasmiškas žudynes, plėšikų gaujas, kurios vaikščioja po turtingų žmonių namus ir reikalauja aukso bei kitų brangenybių. Tie, kuriems grobio nebeliko, buržujus šaudė vietoje. Buvo nušautas ir Domininko ponas. Nebeturėdamas kur dėtis, išėjo į stepę. Drauge su kitu lietuviu, vardu Juozas, prisiglaudė pas vokiečius, caro valdžios atvežtus į Rusiją, kad mokytų rusus ūkininkauti. Jo pasakojimu, ūkininkauta tikrai pažangiai: javų kertamosios mašinos rišo pėdus. Vedė sulaukęs keturiasdešimt Oną Razgaitę, jaunesnę už save penkiolika metų. Bet tai jiems netrukdė draugiškai, ranka rankon nugyventi ilgą gyvenimą. Prieš pat Antrąjį pasaulinį karą, apie 1938 m., nusprendė keltis į vienkiemį. Šito labai norėjo Ona. Iki 1940 m. spėjo pastatyti klojimą ir tvartą. Gyvenamasis namas ir klėtis liko kaime. Perkelti likusių trobesių nebebuvo iš ko. Taip ir liko daugeliui metų nei paleisti, nei pakarti, kol didžiulį sodą išrovė ir pastatus nugriovė melioratoriai.

Po 1908 m. Stolyfino žemės reformos į vienkiemį išsikėlė Kazys Tamošiūnas. Susistatė trobesius. Vedė. Marti nesutarė su uošviu. Šis supykęs pusę ūkio užrašė dukteriai Stumbrienei. Stumbrai paliko savo sodybą ir apsigyveno kitame Tamošiūnų gryčios gale. Prasidėjo nuolatinis karas be pergalių ir paliaubų. Tamošiūnai bandė statyti naują sodybą. Išmūrijo tvarto sienas, bet stogą uždengti neturėjo kuo. Prasidėjo karas. Dėl prasidėjusio karo taip ir paliko: mūras be stogo, ant lubų – šiaudų krūva.

Tamošiūnaitė-Stumbrienė mirė jauna, liko keturi vaikai. Stumbras vedė antrą kartą. Seniūnas, norėdamas padaryti gera, pirmąjį antrosios Stumbrienės vaiką užregistravo kaip pirmosios penktąjį. Jau buvo tarybų valdžia. Gavo didoką pašalpą. Tiesa išaiškėjo, kai jau buvo išmokėta didelė suma pinigų. Pareikalavo gražinti, o pinigėliai išleisti. Daugelį metų vargo, kol lengvai priimtus pinigus sunkiai uždirbo.

Juozas ir Ona Marcinkevičiai – turtingi, išdidūs ūkininkai. Viskas pas juos aukščiausios prabos, viskas turi būti taip, kaip gospadinė pasakė. Šeimyna nepaklausė, blogai dirbo – užrakino pieną. Susėdus

vakarienės, gaspadorius aiškina: gaspadinė supyko, pienelio nėra. Ir samdiniai, ir jų pačių vaikai, ir gaspadorius srebja sausą bulvienę.

Ankštuose, siauruose kaimo sodybų sklypuose reikėjo labai saugoti gyvulius, kad tik jie nejeitų į Marcinkevičių kluoną. Pamačiusi savo kieme svetimą avį ar veršį, šeimininkė tuoj šaukia: „Kad turi gyvulį, turėk ir vietą!“ Savo vaikams, jų buvo keturi, draudė bendrauti su biedniokais. Jauniausioji, vardu Morta, kartą nepaklausė motinos ir nuėjo pas grytelninką Dočkų į vakaruškas. Dočkus grojo smuiku, ir pas jį sekmadieniais rinkdavosi jaunimas. Motina, vis rykšte užkirsdama, per visą kaimą dukterį parsivarė. Morta buvo kitokia, ne to lizdo paukštis, ir visi labai gailėjo, kai mergina jauna mirė. Žiemą grįžo vyrai iš miško. Parsivežė sušalusios duonos. Morta jos suvalgė ir susirgo. Negelbėjo jokie daktarai. Mortos nebeliko. Dukterį Liuciją ir sūnų Kazį leido į mokslus. Vaikai prastokai mokėsi. Motina pyko: „Per tuos ubagus ir gerų tėvų vaikams vietos nėra!“

Galvota apie grytelninko Abromaičio vaikus. Tėvas aklas, motina padienė darbininkė, o trys jų vaikai mokosi gimnazijoje ir jiems už mokslą mokėti nereikia. Pasistatė Šeduvoje dviejų aukštų namą, kuriame gyventi neteko: tarybų valdžia konfiskavo. Traukiantis vokiečiams, sūnus Kazys išvyko į Vakarus, Liucija ir Mečislovas pasislėpė miestuose. Į Sibirą iškeliavo du seneliai. Tuščiuose namuose liko neįgalus brolis Feliksas, nesugebantis ir neturintis iš ko gyventi. Vargšo pasigailėjo geraširdė kaimynė Leokadija, ėmusi jį maitinti.

Turėjo Juozas Marcinkevičius ir dar vieną brolių kunigą. Kaimynas Domininkas Vyčas pasakojo, kaip jiedu su Juozu, pasikinkę arklį, kunigo aplankyti į Vitebską važiuo. Domininkui išpūdį paliko ne pati kelionė, o tai, kad jie klebonijoje be cukraus arbatą gėrė. Svečius pasodino prie kunigų stalo. Įsideda kunigas cukraus, o cukrinę šalia savęs palieka. Kitas kunigas daro taip pat – cukrinė vėl šalia. Kaimiečiai nedrįsta iš kunigo panosės traukti cukrinės ir geria nesaldintą vandenį.

Neįsivaizduojamas kaimiečio gyvenimas be malūno, javų kuliamosios mašinos, linaminės, arklinio grėblio, šienapjovės, pieninės, kalvės, veislinio buliaus ir kitų svarbių daiktų. Visa tai sukaupė Klemenso Grigaliūno ūkyje. Dar nepaminėjau traktoriaus ir dviavagio arklų traukiamo plūgo. Bet šitai reikalinga tik šeimininkui. Žmonės nenori javų kūlimui samdyti traktoriaus – kuras brangiai kainuoja, jiems pigiau malkomis kūrenamas lokomotyvas. Nesant vėjo, traktorius suka malūno

giras – ūkininkai nepritaria: geriau vėjo palaukti. Per daug brangu! Dviavagį plūgą traukia trys arkliai. Gal ir gerai, – svarsto kaimiečiai. Ant Grigaliūno žemės pastatyta kalvė, grytelė kalviui gyventi. Ant jo žemės – pieno separavimo punktas, neišsenkantis šulinys, iš kurio pienininkas kasdien išsemia po keliolika kibirų vandens; vandenyje šildomi pieno cilindriukai. Samdo du bernus, dvi mergas, piemenį. Gyvulius gano krūmuose. Vienintelis kaime nerauna krūmų, neturi kultūrinės ganyklos. Užtat rudenėjant sėja ropes, kurias sušeria karvėms, kai pasibaigia ganiava.

Klemenso Grigaliūno šeima tremtyje Sibire. 1955 m.

Gaspadorius demokratiškas, paprastas, be jokios didybės. Jo namuose pilna kaimynų, seklyčioje giedamos mojavos (gegužinės). Po maldų šeštadieniais ir pašokama. Kai kada radiją ir ant palangės pastato – tai jaunimui. Seniai viduje klausosi. Jo dukterys – Aldona ir Palmyra – su biedniokų vaikais žaidžia. Sekdamas to laiko mada, Šeduvoje namuką pasistatė. Gyventi neteko. Po tremties apsigyveno Radviliškyje.

Antanas Paluckas, penkiasdešimt hektarų žemės savininkas, pasvajodavo: Ar neateis ruskelis, tai bus gera gyventi... Ruskelis atėjo, o Antanėlis į lagerį

išėjo ir nebeprėjo. Žuvo sūnus Petras, dukterys ir žmona miestuose išsislapstė. Sugriuvo namai. Jų vietą tik pamatų akmenys bežymi.

Šeimos tragedijos kaltininkas – Petras. 1944 m. vasarą, gavęs šaukimą į Raudonąją armiją, nusikirpo plaukus, atsisveikino su kaimynais ir išėjo į mišką. Tėvą areštavo. Pradžioje valstiečiai miškinius palaikė: slapstė, maitino, rengė. Paskui prasidėjo negeri dalykai. Mažžemis valstietis Vitkus susiarė nedirbamos, apleistos A. Palucko žemės sklypelį ir prapuolė. Po kelių dienų lavoną beržynėlyje lapės atkasė: vos kelių centimetrų gylio duobėje palaidotas buvo. Drauge iš kariuomenės grįžo Stasys Paluckas ir Žilvytis. Šniukonių kryžkelėje persiskyrė. Stasys parėjo namo. Naktį iš jo atėmė kareivio uniformą. Žilvytis dingo. Pamiškėje piemenukas karves ganė. Mato, po medžio išvarta maži grybukai baltuoja. Pasilenkė – sulenkė žmogaus rankos pirštai – Žilvytis atsirado. Išžudyta komunistuojančių Raginėnų Šukio šeima: motina, duktė ir du paaugliai sūnūs.

Dieną stribukai miškinų stalčiuose bei skryniose „ieško“, šeiminkus prie sienos stato, pasivedėję į pamiškę nušauna. Jaunų, tik gyventi pradėjusių vyrų išdaryti lavonai sugulė Šeduvos miestelio aikštėje. Stribukai, pamatę iš pamokų grįžtančius gimnazistus, lavonus spardo, ant krūtininių kazoką šoka. Paaugliai priversti stebėti šitą siaubo ir absurdo teatrą, nes aplinkinio kelio nėra: viduramžiais statytame mieste lyje visos gatvės į aikštę sueina.

Žmonės pakraupo, susigūžė. Dieną pamatę stribą, naktį išgirdę bildesį, stingo iš baimės. Baisu buvo visiems, bet didžiausi išgyvenimai, ko gero, teko Domininko Vyčo šeimai: pusiau pastatytame, be žmonių vienkiemyje vis kas nors apsigyvendavo. Nueina šerti gyvulių, o ten – nekviestas svečias slepiasi nuo kariuomenės, miškinų, stribų, tremties. Jis čia prisiglaus trumpam. Per radiją girdėjo, tuoj ateis išvaduo-tojai amerikoniai. Domininkas beviltiškoje padėtyje: neišvarysi, nepasiskūsi. Visais atvejais liksi kaltas. Reikia šilto guolio, reikia maisto, reikia, kad vaikai nepamatytų, netikėtai iš miško stribukai neišlįstų. Daug ko reikia, o pirmiausia, sargaus šuns prie durų, kad nelaimėlis laiku į slėptuvę įlįstų.

Iki Antrojo pasaulinio karo Šniukoniai buvo šviesus, pažangus kaimas. 1908 m. išsiskirstė į vienkiemius, bet miško pasidalyti nesugebėjo. Liko rėžiai įdomiais vardais: Pabaukšalis, Brukas, Treiniukai... Gyveno gryčiose su kaminiais. Senuose namuose stovėjo kapitaliniai kaminais – rūkyklos. Visi ūkininkai turėjo pirtis. Prieš didžiąsias šventes iš pagrindų su-

tvarkydavo ir išsivalydavo namus. Baltai iššveisdavo grindis, nuplaudavo sienas ir lubas. Gyveno pagal Dievo ir Bažnyčios įstatymus. Šventes švėsdavo, paleisdavo samdinius, nedirbdavo jokio darbo. Gaspadoriai kiekvieną sekmadienį važiuodavo į bažnyčią. Arklius palikdavo žydo kieme. Prie vokiečių žydėliai brangius daiktus – baldus, drabužius – atidavė ūkininkams pasaugoti iki geresnių laikų. Nebuvo vagių, skundikų, išdavikų, girtuoklių, keikūnų.

Po teismus nevaikščiojo, nesibylinėjo. Konfliktus sprendė vietoje pasibardami ir čia pat susitaisydami. Vaikus auklėjo rykšte ir diržu. Kiekvienas jautė pareigą blogai besielgiantį paauglį čia pat pamokyti, sudrausti, tėvams pasakyti. Nelaimėje užjautė, padėjo moraliai ir materialiai. Šeimos šventes – vestuves, krikštynas, mirusiųjų paminėjimus – šventė visas kaimas. Gėrė tik salyklinį alų, būtinai aludario, kaimo seniūno Stasio Palucko padarytą. Valgė Kotrynos Dočkienės keptus pyragus. Degtinės nepirko ir negėrė. Nebuvo prietaringi, bet absurdiškais gandais tikėjo. Velykos sutampa su Morkaus vardadieniu – bus pasaulio pabaiga. Drebejo, ruošėsi. Atėjo Velykos, užtekėjo saulė, viskas kaip buvę, ir žmonės laimingi sėdo prie Velykų stalo. Smarkiai kaimo žmones gąsdino vokiečių propaganda. Vokiečiai iššina, tuoj bus rusai. Visur atsirado plakatai: „Gelbėkitės, mongolai ateina“. Plakate – azijietiškos išvaizdos kareivis ant durtuvo pasmeigęs kūdikį. Fone – liepsnojantys namai. Kaimiečiai patikėjo ir, pamatę ateinančius rusų kareivius, į apkasus sulindo, palikę tuščius namus. Baimės kaina – kareivių išplėsti namai, išnešti vertingi daiktai, maisto atsargos. Tikėjo amerikoniška išvadavimo propaganda, nes labai šito norėjo. Bijojo tremties, kolūkių, svetimos tvarkos, skurdo, anarchijos.

Šniukoniečiai, nuo neatmenamų laikų gyvenę blaiviai, po Antrojo pasaulinio karo varė samagoną ir juo gelbėjosi ir nuo dieninės, ir nuo naktinės valdžios savivalės, taip išvengdami daugelio nelaimių. Girdė stribus, miškinus, brigadininkus, pirmininkus, melioratorius, kol ir patiems patiko. Prie moralės ir dvasinio gyvenimo degradacijos prisidėjo į kaimą atplūstantys ir vėl dingstantys neaiškūs atėjūnai. Nebegrįžo tremtiniai. Griuvo senieji pastatai. Jaunimas kūrėsi miestuose ir kaimų gyvenvietėse. Nebeliko tikrųjų šniukoniečių.

Autorės pateiktos nuotraukos

(Autorės straipsnis apie šį kaimą bus spausdinamas rengiamoje monografijoje „Šeduva“)

ŽYBARTŲ KAIMAS

Baigiame sutrumpintai spausdinti dar niekur nepublikuotą iškilios šeduvės, kraštotyrininkės, etnografinio ansamblio „Šeduva“ vadovės Emilijos Brajinšienės surinktą etnografinę medžiagą apie Žybartų kaimą (pradžia – 2012 m. nr. 1(16) ir nr. 2 (17). Pasakojimas perteikiamas per žybartietės Izabelės Šereivaitės-Brunienės atsiminimų prizmę.

Spausdinama pasirinkus dalinį transkripcijos būdą, kai tekste naudojama tam tikros raidės, apostrofai, žymintys priebalsių minkštumą, ir kirčio ženklai, rodantys nukrypimą nuo bendrinės lietuvių kalbos (pvz., kiekvienõ – kiekvienoje; išgaleje – kaip galėjo; Žybartuos' – Žybartuose; jòs – jis; levandros – levandos).

Ši publikacija skirta Tarmių metams.

<...>Medž's sodindava vyre. Pat's medžė užaugdava pri mårkos, už klojima, pri pèrtės. Gims vaiku, gaspador's sodindava med'. Berniukam – ožalo, uos', beržo, klevo. Mergaitèm – liepo, ievu. Pas Brunienė už klojima buva miškel's. Gal' juos jos tєvs sodina vaikam, bo miškel's ne pats užaugės, ale sodints.

Bruniene saka, kad jos amž' pagrindin's sodybos med's buva topil's. Jòs buva labė, labė sens, ano pus' ulyčios. Jį nulaužė vėtr, kai Bruniene buva Sibir'.

Sodų buva, ale ne pas viosis. Pas kiots tik kelios obelės, vyšnios, grūšnios kor darža a kiema kampil'. Vyšniom apsodindava patvor's pri sodybos. Žmon's veise i didel's sodns<...>. Kriauše buva labė vertinam. Kriauš's visad parduos', nuvežės į torgo. Darž' medžių nebuva, bo užstotų daržovėm saule<...>

<...>Kryžė būdava kiekvienõ sodybo. Koplytėlių Žybartuos' nebuva. Buva i ont lauka pastatyt's kryž's. Jie buva statyt' su intencij. Gal' žmogs buva to vieto žuvės, gal' teip žmon's praše Dieva gera derlios. Buva i Žybartuos' kryž's – Jeneliūna laukuos'. Ni žuvuse tė nebuva, Bruniene nežina, kas jį state, ni kodė jòs stov' laukuos'. Par Kryžiav's diens žmon's aidava i pri ja, giedodava, meldes, puošė.

<...>Kryž' puošdava, pri jų meldavas visa kaima žmon's Kryžiavom dienom. Meldavas, giedodava pri viosų kryžių, net i laukuos'. Procesij baigdavas kaima kapeliuos', kor giedodava Viosų šviontų litanijo.

Pri nàmpų statydava kryž's su intencij. Prašydava Dieva, kad saugotų sodybo nu nelaimių. Būdava i daba yra

ont kryžių užrašė. Ka reikėje žmonėm, ta praše Dieva: „Diev', apsaugok mūsų sodybo nu nelaimių“, „Diev', globok mūsų nàms“, „Diev', laimink mūsų Tėvynė Lietuvu“ i da prašymų įvairiausių. Kryž's kiem' – žmon's gyvendava ramiau, bo juos saugoje Dievs.

<...>Jei žemės buva daug, sodns didel's sodindava. <...>Sodn' augdava obelės, kriaušės, vyšnios. Slyvos atsirada vėliau. Sodnė būdava aptvert'. Kai žmon's išėje į vienkiem's, kituos kaimuos' – ne Žibartuos', viso sodybo i sodno apsodindava medžės. Medž' vėj užstoj, šalt' tramda. Terp obelų sodindava agrasts. Pat's svarbiaus', be vyšnių, buva agraste. Būdava kiaulgrūšnių. Kitos jòs skanios, kad i mažos. Juos džiovindava i žiemo su džioviontes obeliukes virdava kompoto abu i teip valgydava sausis. Saka, vaiste – džiovėnt' obeliuke

su grūšniom. Kūčiom tok' kompoto virdava, bo pėrkt' džiovionts vaisis nebuva mados.

Obelėl's skiepydava pat's žmon's. Skieps jomdava vien' iš kiotų. Saka, įskiepije obelės skiepo į alksn'. Užauga, ale obelių nebuva galem valgyt' – kartūs kaip čemeryčios. Į laukinė obelė, katra išauga iš grūda, skiepyt' galem. Teip i darydava.

Sodn' būdava kelios špókinės. Ne tik sodn' jos būdava, ale i pri gryčios augunčiuos' medžiuos'. Labė gražė špoke švėlp'. Žmonėm malon jų klausyt'. Koks med's pri gryčios auga į tok' i keldava. Laktela tur' būt' atsokt' i pietų abu rytų pusė.

Jei par sodnų žydėjimo būn didelės šalnos, pri sodna sukurdava laužo, kad dūmė aitų tiesė ont sodna. Žiemo medel's apskudava šiaudų kūlės. Zuikė buva baisesn' už šalno. Jie gal' viso sodno sunáikit. Sodn' medžė buva sodinam' ailiom<...>

Sodno prižiūrėdava vyre. Be reikala nieks sodna nepjove, u jei obela a grūšn's nudžiuva, kodė jos nenupjaut? Jolge sodns aug, ja nieks nepjove. Papuvusis obel's, kriaušs nupjaudava i laikydava pėrcė kūrent'. Labė kaitrūs medžė. Pri kožnos sodybos augdava med's. Kiemuos' augdava beržs, gluosn's a klevs. Med's puošė sodybo. Jų, kad i didelė, nekiorisdava. Med's saujoj nu nelaimių. Nebos medžių – nelaimė laisvė įjeis i sodybo. Į medž's suskrisdava paukščė, giedodava nu ryta ligi vakara. Brunienės sodybo buva špókų daug, gegute vasaro tankė atlekdava pri pėrtės medžių. Lakštute jezmina krūm' buva kel's mets apsigyvens i labė gražė čilubėje. Žiemo genel's topul' kalendava. Medže žmon's be didelė reikala nekiorisdava. Neapgalvojė medže nekioris, ne teip, kaip daba – kert kruvione medž's.

Sodn' ilset's nebuva kad. Žmon's labė sonkė dirba. Jei tik berns par pietų miego pakrisdava pu obel' nusnaust'.

Kad mergaitėm negalem lipt' į obelė Bruniene saka, kad neteisybe. Kiek kartų laipioje, ale obelės nenudžiuva.

Į svetimo sodno obeliaut' negalem. Ale viskā būdava. Ain jaunims iš vakaruškų i lip par tvoro į sodno obeliaut'. Būdava, žmon's prirenk krepš's obelių i pasatata pri taka. Tegū valga, tik tegū šakų nelauža. Visa buva i seniau. Jaunims, aidam' į nàms iš vakaruškų, i sūr's padžiauts suvalgydava, i pieno išgerdava. Žmon's bijoje, kad, be-traukdam' iš šulne bituniuko, neprilietų šulne su pien. Tad blogė, atsirand šulny sliėkų. Reik' tad šuln' kuopt'.

Kai med's girgžd, reišk' – dūšela kėnc'. Reik' žegnot's, melst's, kalbet' „Amžino atil's“.

Kad obelės nepramečiatų, Kūčių vakar' gaspador's apeidava sodno i obel's papurtydava. Par Žolinė priskindava nu kožnos obelės a grūšnės pu vais', ded į karzin-

kėle i nešdava į bažnyčio šventit'. Tad sodna ligos nepuol i vaisė užaug gražūs, didelė.

Apynių buva daug. Kai užsikreč' diorv apynės, reik' jų dal' i išraut', i sunáikit'. Juos sodindava už kjojima a daržinės, pirtės teritorijos kampil'. Pri medžių nesodindava, bo jie įlip į med' i negal' jų pasiekt'. Apyniam būdava apynverpsčė. Ilgos, plonos kartės, nusmailint vien gal, kad galem būtų įsmeigt' į žemė. Rudenėl', kai nuim apyn's, apynverpsč's sudėdava pri tvarta a daržinės ont sukaltų paaukštinimų. Apyn's nuim su viosės sporgės i sporgs raška. Reik' jolge nelaikyt' nupjovs, tuoj skint', bo sporgė pardžios, išbyrės sier, i apynė nebetur' macnuma. Nuskioints sporgs paded ont drobulės i išdžiovin gerė. Išdžiovins suded da į medinė dėžė a skrynelė, užded luntelem i užspaudž' su akmenes, kad neišsivodėtų. Jei nebos gerė išdžiūvė, gal' supelėt'. Kai dara alų, pasiim kiek reik' i vė užspaudž'. Apyn's skindava vaikė abu senelės. Gryč' tad kvėpėdava apynės i žmon's prisiuostė gere miegodava. Jei žmogų kankin nemig, reik' prisikėmšt' pagalvėle apynių sporgų i miegot' ont jos. Liog išnyks. Apynių sporgų arbat didelė vaistė nu nervų, nerima.

<...>Daržs būdava tuoj už sodybos. Darža netverdava. Jeigu pru šal' ain keliuks, tad kartėm aptverdava, kad gyvulė neįjeitų. Ež' – žeme, kor sodin daržov's, terp ežių tarpe – terpuež's. Daržo darydava kor žeme gesne, art' nàmų. Darža nieks kitaip nevadina – daržs i gan. Augals sodindava ailėm, kitaip negu terp vagų. <...>Ilguma ežios būdava tokios, kokios išein. Ne viosis gėl's i daržov's sudin kart, bu jos susiženij – pakeič' spalvo žiėdų i vaisių. Sodindava teip, kad galetum apravėt', apkaupt' augals. Vags aparinėdava su arkl'. Jeigu ilgos ežios, i terpuež's aparinėdava su arkl'.

Bulbių i pamidorų nieks kart nesodindava. Neužaugš ni bulbės, ni pamidore, bo jos giminės i labė susipykė. Unksčiau nieks tų pamidorų nežinoje i nesodina. Karto pas Brunienė atėje ubagė. Bruniene buva gavš pamido-

ro, ale nedrįsa valgyt'. Jon to pamidoro padave ubagė. Ta teip tēške to pamidoro į žemė, trėnke, pavarč's runkos', kad pamidors ištyška i pasake: „Čė ne mūsų krašta“. Darž' didžiausis i gražiausis buva arbūzs. Pas Brunienė buva sodinamos bulbės, morkos, barščiam buroke, pastarnoke, cibulė, česnake, pupelės, pupos, ridikė, ropės, kručkos. Pašarinė buroke atsirada daug vėliau. Cviklinė burokėlė nebuva žinam'. Nežinoje ni cukrinių burokų. Nebuva ni pamidorų, ni agorkų. Augindava aguons, kanap's, krops. Kanapės buva sodinamos dėl kanapių pie-na, kanapių aliejės i iš stiebų vydava vėrv's. Labė stiprios kanapių stiebų vėrvės. Augindava kopūsts, priraugdava kubils kopūstų. Labė skan i sveik raugėnt' kopūste.

Kai atsirada pašarinė buroke, jų į lauko nesėje. Sėje į rasodniko i paaugusio rasodo raudava i veždava į lauko sudint'. Dare jolgs vags, piorštes bade skylot's i sudindava buroks. Varga, kentėje nu trondžių, ale gyvent' reikėje.

Sėkls užsiaugindava pat's. Pavasar' kor patvorėl' prisodindava visatką – burokų, burokėlių, morkų, kopūstų, ropių, ridikų. Užaug, pražyd', subrėst sėkles. Ruden' nurenk sėkls i pavasar' tor' sava sėklų.

Agorks, arbūzis laika kel's vaisis par viso vasaro, ruden' nuskin, išim sėkls, suded į škurliuko, geriaus' merliuko, i plaun vandeny, kol' nebūn slydzios. Tad išvynioj iš škurliuka i supil į vanden'. Katros sėkles iškyl, tuos nugraiba i išmet. Katrie nuskendė, nu jų nupil' vanden', išdžiovin i laika ligi sėjos. Taip pat' dara i su arbūzų sėklem. Jų būn daug, u sėje reik' nedaug sėklų. Likusis išdžiovin i valga – lukšten, labė skan.

Būdava durnarope, jon nenaudojam, ale pat' pasisėj i vis tiek aug, žyd', brandin grūdėl's, ale jų nevalgydava, bo išdurnės'. Augina vyre taboko. Buva geltonės žiedės – paprast, ružavės žiedės – kvepenčioj. Taboko sėdava trašio dirvo, kor pri tvarta, ruden' skyne laps, vėdava ont siūlų i džiovindava pastogė. Sudžioviont smolkė supjaustydava i suke bankrotks į rūkamo poper'. Jei neturėje rūkama, suke į laikrašče poper'.

Kanapės darž' tiokre gerindava derl'. Kor aug kanapės, kurmė žemės neraus'. Darž' nebūn kurmiarasių.

Daržov's sodindava teip. Katros vaisis vesdava žemė, reik' sėt', sodint' pilnaty, net piorms pėnk's diens pu pilnače. Katrų vaisė aug viorš žemės – jaunaty. Negalem sėt' a sodint', kai ont dongos yra i saula, i minul's. Bulb's sudinunt', reik' žiūrėt', kad dongs būtų kelmuots. Tad bos gers derl's. Sudint' ne unksčiau kaip pionkto dieno pu pilnač'. Bulbių nieks neskubėdava sudint'. Reik', kad žeme įšioltų. Kai obeliuke jo būdava užmegst', tad tik sudindava. Žiūrėdava, kàd vaike pliokes užpakalės sėdėdava ont žemės. Agorks geriaus' sėt', kai būn minule parsiver-tims. Sėt' agorks tik pirmadien'. Tad pėrm žiedė meg's. Kopūsts sodint' delčio. Tad kėrmeles neės. Morks sėt' par

šv. Morko – balandžia 25 dieno. Morks galem sėt' i iš rudenė. Žirn's sėt' par šv. Izidur' – balandže 4 dieno. Sėdam' žirn's, žmon's sakydava: „Duok, Diev, derl' i ont cigona, žyda vaikų dalios. Kas pru šal' ais, tegu raška“. To dieno gaspadorė apžiūrėdava, apčiupinėdava padargs. Balandže 23 d. – šv. Jurg's – sėk rūts. To dieno sėtos rūtos – didelė vaistė i nu donče skausma, i nu plaučių uždegima – zapalenijos. Gegužės 7 d. – šv. Stanislovs – cibulniks – sodink cibol's. Gegužės 18 d. – šv. Venents. Tur' būt' pasėt' miežė. Pu Venenta jo vėlė. Liepos 16 d. – Škapliern – rugiapjūtės pradž'. Rog's reik' nupjaut' ligi liepos 25 d. – šv. Jokūba. Rugsjūče 10 d. – šv. Lauryns – rauk cibol's, rašyk riešots. Nebegalem bičių kopinėt'. Rugsjūče 16 d. – šv. Rok's. Laiks skint' obel's. Rugsėjs – bulbiakasis, sėj žiemėn's javs. Rugsėje 29 d. – šv. Mykuls – kapčiuok bulb's, daržov's. Kapčiuok par pilnat' i pilk į kapč' nu pietų pusės. Spalė mėnės' – linamin's, ganiavos pabaig.

Gėl's parsodinėt' jaunaty, tik ne lietu lijent'. Diorvo dirbt', akėt', ravėt', arinėt' tik senugal'. Tad žola neaug's. Šieno pjaut' jaunaty – grait atols atžels.

<...>Daržel's – mergaičių rūpest's. Nebuva tos sodybos, kad palangė nebūtų daržele. Aišk, netvėre daržele, kol' gryč' nepastatyt, tvoros neužtvėtos. Mergaitėm brolė užtvėdava daržel'. Darželių buva visokių: i didesnių, i mažesnių, i tik palangė. Daržel' tvėrdava pu galinės langes į ulyčios pusė. Darželė visad būdava užtvėriam'. (Brolė sesėm daržel' tvėre, sesės broliam baltin's plove, prosije, pėrstin's graž's, pirštuots mezge, šal'kot's megzdava.) Kuo daugiau turėje gaspador's žemės, tuo daugiau dukterim skyre žemės darželiam. Būdava i atvėrkščė. Čė, matyt, daugiaus' nu žmogos priklausė, u ne nu bagotuma. Bagots gal' būt' toks nags, kad jòs sau pavydž', u ko kalbet' api kito.

Jei pri sodybos nebūdava daržele, jon skaites neužbaigt i tiokre sakydava „kaip karve be uodegos“.

Darželė būdava gražiaus' jaunų mergaičių. Yra atvejų, kai šeimō mergaičių nebuva, tad daržel' darydava sūnė. Da kok's daržel's brolė padarydava... Atėjė marčios, radė gražų daržel', teip pat' nepasiduodava. Sen' žmon's i tie turėje daržel'. Tinai būdava daugiau žiėminių gėlių, bo vasarinės gėlės reikalauj riomtos priežiūros.

Pas jauns mergait's daržel's mirgėt mirgėje nu gėlių. Vienos pražyd', kitos praded. Pavasar' tuoj praded žydėt' mėlyniuke, narcize, tilipone, u daugiau sužyd' pakabut's, pinavijos, levandros, razetos, levkonijos, levažandžė, nasturkos, karkliuke, jurgine, viliau balzeminkos, žieminė geltoniej jurgine, kaziuke. Kor čė viosis išrukuos'. Tik daržele pagrinds – rūtos, lelijos. Mėts augindava i nupjovė sudžiovindava žiemė arbate, šančė – melis – irgi arbate. Smidra ūglioks pavasar' valge vaike. Sakydava, dainuodava: „Čė ne daržel's – čė žal's gojs, mūsų mergaičių žemišks rojs“.

Alyvų, jezminų, redestų krūmė augdava kiem', pri tvoros, pasienės, pri durų. Atvežtinių gėlių nebūva, visos sava. Be rūtų daržel's – ne daržel's. Daugiamečė žolyne visād buva vertinam'. Pri jų mažiaus' darba, u grož's didel's. Gėlių sėkls pačios mergaitės prisinokindava. Mergaitės mainydava tarpusav' sėklēm. Graž sėtos, gražios i žiėminės. Koks gražums goštauta, bijūnėle, čebačiuka, baltųjų daržele dobiliukų!<... >

Dainos' i tė: mergela lelijėla, rūtėla, bernel's dobilėl's. Daug seniau buva švelnuma, meiles žmogū i gėlė, žolynėliu. Daba visis grož's išnyka. Gyvenim' pasidare tamsis, pykts, nedors. Gal', kad aš sen i nenor' matyt' tų baisumų.

Gėlės buva sodinamos i levels. Lovelės apdedamos akmenėlės. Juos pavasar' nubaldydava. Baldydava i teip, kad kai nublonk baltums. Būdava, kad levels apipindava vytelem. Jų baldit' nereik', labė gražė atrode. Kartes apdėdava levels i velėn. Pri jų daugiau darba, reik' žolė nupjaustit'. Vės' darželė aptvert'. Tvorō yra nedidelė vartelė. Sodindava gėl's kaip kam patika, pagal' sava skon'. Nieks negal' nurodyt'.

Par Jurg' mažė kad galem sodint' jurgins, bo da šalt, u jurginē bije šalče. Par Jurg' sėdava rūts. Žiėminės gėlės: pinavijos, smidrs, levandros, žiėminė jurginē, pakabut's, goštauts, baltiej dobiliukė, kaziukė, mirtos, karkliukė, tiliponė, narcyzė, mėlyniukė, lelijos žiėmoj žemė par žiėmo. Pavasar' reik' tik apgrėbštyt', apipurent' i viskas. Iš rudene, kartes, užded ont jų šaknų mėšla.

Kai žeme sušyl, sėj vasarėn's gėl's. Žmon's, daugiaus' stengdava darželiuos' augint' žiėmėn's gėl's. Pri jų mažiau darba, u žyd' ligi rudene, ligi šalnų. Kaziukė ni šalnų nebije i žyd'. Jie pražyst vėlė, tik i vasaros pabaigo. Rūtų žiėmė pripjaudava i pakavodava pu kok' dižot'. Apsiong sniegs i viso žiėmo rūtos išstov' žalios. Kad reik', tad i pasiim. Konvalijos aug i žiėmoj, labė plečės.

<...>Saka žmon's, kad pavogts daigs geriau prigij i geriau aug. Duodunt daigel' abu flianso, gal' žmog's pavydėt', kad kits neturėtų tókios pat' gėlės. Tok' gėlė neprigios i neaug's. Yra tókijų žmónių, iš katrų geriau nejomk, bo vis tiek neprigios i neaug's. Skūps žmog's, apsupts blogė, i kitiem blog' dalin. Jei nematunt nusiskynė flianso, nieks nepavydėje i jòs prigios, aug's i žydės. Nereik' ni senovės – i daba teip yra.

Sudinant pinavijo, mes padedam duonos bakano. Pinavijų šaknų arbat – vaistė nu išgusčė. Nedetkos – vaistė nu 99 liogų. Šančė – melis – ramis, nu nervų. Konvalijos, užpiltos degtėn', – vaistė nu šėrdės. Mėtos – vidur's tvarka. Izaps – skalaut' gerklė. Su parstapa uogom nusiplaun nešvariauisis ronks. Jos pasidara švelnios, baltos. Baltiej daržele valerijonė – komprese, kai reumats įsimet. Mergaites su toke valerijona šaknel

skruoosts patrindava, kad būtų ružav'. Labė atsargė reik', bo padaugis' – skūr nu skruostų nusiners. Našlaitės – nu prakaitavima i vidurių karšče.

Burtam naudojamos gėlės, skintos nu kàpų. Reik' paskint' gėlių nu devynių kàpų – rūtų i kitokių gėlių – lygė 12 valundo naktės. Skint' reik' vienam i su kair' ronk. Parnešs išvirt' arbato i duot' žmogū, katra nekėnt'. Sunyks kaip nieks. Geriau api tok's daikts nekalbet'. Jei iš kàpų parneš žemės 12 valundo naktės, vienam nuėjs, pabarstys' to žemė kaimyna darž', i nieks neaug's. Čė išmisle tik.

Daržel's paroda, koke darbštuma mergaitė čė gyven. Apsilaidusis mergait's berniukė išjuokdava, berniukė nedabodava, nešokkindava. Saka: „Pro mūsų kaimel' cigone važiava, sesutėlės darželėl dilgynės žaliava“<...>

Gėlės gyvos, jos jauč' viskō: i blogo, i gero. Jei jos neberekalingos, jos nuvyst. Ne pas kiekvieno gėspadinė i ont palangės aug gėlės. Jų nemyl' – jos neaug's. Motin dukrė vyriausė atiduod daržele priežiūro, kai jon išaug piemenės amž'. Jon išeis iš nàmų, daržel' parduod už jo jaunesnei sesutė tol', kol' i jon ištekės. Gryčio tik ont langa būdava viens, kits vazoniks. Seklyčio viso vasaro ont stala stovėje pamerktos gėlės.

Rūtóm puoš' stalo, krikštasuol' par vestov's uzbono apipin rūtų vainik. Par Žolinė nešdavas visok's gėl's, dėdava i rūtų i buketo. Numirs jaunam žmogū a vaiku, karsto puošdava rūtų vainikes. Aidamos i bažnyčio, jei nepindava rūtų vainika, tad rūtų šakelė prisisėgdava pri kàsų. Bažnyčio puošdava lelijom, tiliponės, narcyzes, pakaboč'. Švintore stacijs puošdava pinavijom, redestes, jurginės, smidr. Ainunt' par Devėntin' i bažnyčio, nešdavas devynių rūšių gėlių i augals. Juos pašventidava i tas devėntine vainikėl's – didelė vaistė. Jei vaiks nerams, jį reik' apsmilkyt' devėntine vainikėl'. I naujagime pagalvėlė pridėt' devėntine šventintų žolalių.

Par Žolinė nešas teip pat' žolyns i bažnyčio, ale jų paskirt's kiot. Pašventits jàvų varps iš bažnyčios, ištrynė ded pri sėklė paruoštų jàvų. Gėlės teip pat' džiovinamos i laikomos vaistam, sėklēm. Par vestov's – tik rūtos. Pėršliu – mirtos. Jei ženijes nebe pirmo karto, tad segamos mirtos. Devėntine vainikėl's: rūtos, mėtos, mirtos, baltiej dobilėlė, raskila, aguonos, baltosios dilgynės, kiekė, diemed's. Vieto mirtų galem dėt' java želmen'.

*Iš šėduovės Emilijos Brajinškieinės rankraščių parengė
Vilma Merkytė, etnomuzikologė, Viešosios bibliotekos
renginių organizatorė*

*Lauros Bagučanskytės nuotraukos. Ir šiandien senasis Žybartų
kaimas akį tebedžiugina įvairiausiai augalais augalėliais*

PAŽINTIS SU ŠIMTU KŪRĖJU

S. Ali yra pasakęs: kurti – tai padaryti ką nors iš nieko. Kaip gera, kai šalia mūsų yra tai sugebančių žmonių... Jie mums parodo tarsi kitokį pasaulį, įgalina kitaip pažvelgti į supančią aplinką, suvokti ir mažų, smulkmeniškų dalykų didelę, gilią prasmę. Kuo daugiau tokių žmonių bendruomenėje, tuo ji ir jos veikla įdomesnė, įvairesnė, turiningesnė. Todėl svarbu atrasti, padrąsinti, išryškinti tokius kūrėjus, visiems pristatyti, kad drauge pasidžiaugtume jų nuoširdžiai, jausminga kūryba, savitu mąstymu.

Įamžinti tokius kūrėjus, jų kūrybinį palikimą išsaugoti ateinančioms kartoms yra žmogiškoji pareiga. Tai suprasdami Radviliškio viešoji biblioteka ir rajono literatų klubas „Jonvabalio“ parengė ir išleido jau trečiąjį almanachą. Pirmasis – „Takai prie šaltinio“ – pasirodė 1999 metais. Jaunimo kūrybos almanachas „Žydėjimo muzika“ – 2002-aisiais. O štai dabar pas skaitytojus iškeliauja ir trečiasis mūsų krašto atstovų kūrybos almanachas „Paversmiuos...“

Naujasis almanachas nuo pirmųjų skiriasi savo autorių įvairumu bei profesionalumu. Jame – galima sakyti, trijų grupių kūrėjai: skaitytojų jau žinomi; jauni, dar ieškantys; eiliuotojai. Norėjosi surasti rašančiųjų savo malonumui, niekur dar nepublikavusių savo kūrybos, rūpėjo priminti Anapilin iškeliauvusiuosius, jų literatūrinį palikimą, parodyti kurlink savo kūrybiniu keliu pasukę jau pripažintieji, išleidusieji savo knygas, pelniusieji įvairių įvertinimų. Toks įvairiapusiškumas tarsi parodo laikmečių, kuriais jie kūrė ar kuria, dvasią, vertybes, įgalina suprasti kūrybos tradicijas, likimus ir išgyvenimus visų tų, kurie sugeba pakilti virš pilkos kasdienybės, vaikščioti „paversmiai“, turtindami savo ir mūsų sielas.

Knygoje autorių kūryba sudėta abėcėlės tvarka, neišskiriant nei profesionaliai rašančiųjų, nei ką tik pradėjusiųjų kurti. Iš šio almanacho puslapių į skaitytojus prabyla 100 kūrėjų. Jauniausiems autoriams – po 16 metų, vyriausiam būtų sukakę 106-eri (jų kūrybos pateikiame ir šiame žurnale). Pristatant almanache visus juos, supažindinant su jais, siekta parodyti, kad Radviliškio kraštas yra kūrybingas ir tęsia Marcelino Šikšnio-Šiaulėniškio, Juozo Šnaipsčio-Margalio, Jono Martinaičio, Jono Marcinke-

vičiaus, Vytauto Alantos ir kitų kraštiečių autorių išmintą kūrybos kelią. Leidėjai tiki, kad skaitytojai geranoriškai priims ir įvertins kiekvieno kūrybą, kad vieniems nestokos atlaidumo, padrąsinimo, kitiems – pagarbos už jų kaskart brandesnius kūrybinius ieškojimus, dar kitiems – dėkingumo už tai, kad savo literatūriniu žodžiu buvo ir pasiliko su mumis. Kad nuoširdžiai pasigėrės visais jais – kuriančiais Radviliškio krašto žmonėmis.

*Aldona Januševičienė,
Radviliškio viešosios bibliotekos direktorė,
„Jonvabalio“ klubo pirmininkė, almanacho
„Paversmiuos...“ sudarytoja*

IŠ VLADO ŽEROMSKIO LITERATŪRINIO
PALIKIMO

Mano audiniai

Į posmus rimuotus įausiu
Apnuoginto klevo raudas
Ir šokančią pūgą pakviesiu
Suverpti sidabro gijas.

Į spindesį žagrės įausiu
Saulėtekį – kvieslį dienos.
Ir vyturio giesmę supinsiu
Su aidu senelių dainos.

Vaivorykštės juoston įausiu
Miškų ir laukų ošimus,
Spalvom gintarinėm atausiu
Žemčiūgų, purienų žiedus.

Paklosiu mėnulio audimą,
Kai saulė iš skliauto išeis.
Atausiu aš šilo ošimą
Lakštingalos kanklių garsais.

Jei būtų kelias...

Ten, kur prasikala širdelė
Iš juodo kiauto nebūties,
Sugrįžčiau dar, jei būtų kelias,
Kur šaukia nerimas širdies.

Lopšinės aidų įsitvėręs
Bėgiočiau pasakų takais. –
Nubrauktų karčią ašarėlę
Motulė rankomis – šilkais.

Jei būtų kelias, dar sugrįžčiau
Ten, kur pasaulis toks šviesus, –
Pirmosios meilės šventę švesčiau,
Svajonių pinčiau vainikus...

MILDA URBONAVIČIŪTĖ

Pasaulis be pavadinimo

Pakilus saulei virš horizonto,
Nušvito platybės spindinčių galvučių.

Sušlamėjus vėjui,
Spalvingosios galvutės paskleidė
kvepalus.

Nukritus lašeliui rasos,
Pasigirdo, kaip auga žolė.

Danguje kaboją geltonas sūris,
O aš jo niekaip negalėjau pasiekti...

kubiniame metre

Drugiai suplasnojus,
Nektaro dulksės pasklido ore.

Musė, stebėdama debesis,
Svajojo, kaip snaudžia minkštuosiuose
pataluose.

Ramunių pievelėje
Skrudėlė niekaip negalėjo surasti meilės.

kaip haiku

Vabalų koncerte
Žiogai užgrojo savo smuikais,
O vieniša peteliškė nubraukė ašarą.

Žalioje žolėje
Strėliukės ir laumžirgiai
Šoko valsą.

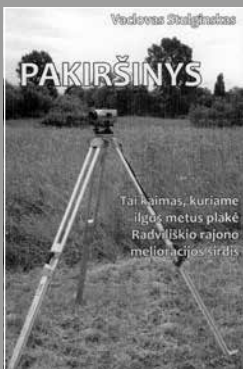
Maža sraigė nutarė
Lėtai apkeliauti pasaulį
Iki rudens.

Nukrito lašas obuolių sulčių –
Prasidėjo žiema.

Lipdama mažų krištoliukų laipteliais,
Stebėjau smulkius raštus.

Boružė išskleidė sparnelius –
Sužydėjo obelys.

Nauji radviliškėnų leidiniai

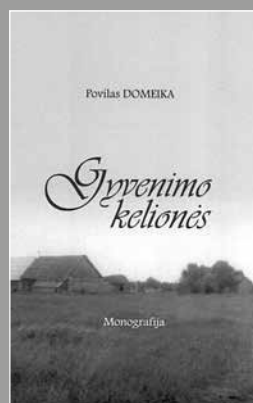
Vaclovas
Stulginskas.
„Pakiršinys.
Tai kaimas,
kuriame ilgus
metus plakė
Radviliškio
rajono
melioracijos
širdis“

Radviliškio
krašto
almanachas
„Paversmiuos...“

Stasys Bulzgis.
„Neprakalbintas
lemties akmuo“

Povilas Domeika.
„Gyvenimo kelionės“

„Gyventi pakilome
nuo Šušvės krantų“ (sudarytojas
Feliksas Žemulis)

LIUCIJA ŠULGAITĖ

1933 01 01–2013 01 10

Šiemetį sausių netekome kraštietės, įžymios menininkės Liucijos Šulgaitės

Liucija Šulgaitė gimė 1933 metų sausio 1 dieną Radviliškio rajone, Valatkonių kaime, pasiturinčių ūkininkų šeimoje. Nuo mažens lankėsi netoliese įsikūrusio dvaro bibliotekoje. Kai ši, savininkus ištrėmus į Sibirą, buvo išdraskyta, dalį ten sukauptų leidinių Šulgai supirko. Juos Liucija skaitė, iš jų mokėsi. Mokėsi ir iš Komarų dvare veikusios mokyklos mokytojų, tarp kurių buvo keramikas Povilas Krivaitis. Gal ir dėl jo pavyzdžio Liucija nuo mažens pamėgo dailę, paskui apsisprendė jos mokytis. Įstojo į Vilniaus dailės institutą (Vilniaus dailės akademija), bet už Nepriklausomos Lietuvos laikais išleistos spaudos skaitymą, kitą patriotinę veiklą su grupele bendraminčių buvo išbraukta iš studentų sąrašų. Mergina troško pabaigti mokslą ir ryžosi tai padaryti Rygoje. Ten Meno akademiją baigė 1961 metais. Dar studijuodama pradėjo dirbti Klaipėdos dailės kombinato gintaro ceche. Tame kombinate liko ir po studijų, ten išdirbo apie 15 metų.

Ilgainiui Liucija Šulgaitė, susidomėjusi keramika, susipažino su įvairių specialybių dailininkais, bendraudavo su jais, diskutuodavo meno temomis, apmąstydavo drąsius ieškojimus, eksperimentus, kurie tais laikais, aišku, buvo nepriimtini. Tai atrodė lyg atpildas už nuoskaudas, kurių tada patriotiška menininkė patirdavo dėl akivaizdaus nenoro į parodas priimti jos kūrinių, dėl kitokių sovietinės valdžios jai taikytų varžymų bei trukdymų.

Vienaip ar kitaip dailininkės darbai buvo pastebėti, aptarinėjami, jais domimasi. Juolab kad jos kūryba, be keramikos, aprėpė ir įvairias kitas meno sritis – tekstilę

(batiką), metalą, stiklą, papuošalus iš gintaro, porceliano dirbinius, tapybą. Tačiau labiausiai mėgdavo kurti iš molio, ypač baltojo. Nuo 1958 metų Liucija Šulgaitė dalyvavo ne tik Lietuvoje, bet ir Italijoje, Vokietijoje, Čekijoje, Lenkijoje, Prancūzijoje, Jugoslavijoje, Austrijoje, Japonijoje, Kanadoje, Belgijoje, Švedijoje, JAV, kitose šalyse vykusiose parodose, simpoziumuose, bienalėse.

Kraštietės kūryba įvertinta parodų medaliais, diplomais, kitais apdovanojimais. Jos darbų yra įsigiję Lietuvos, Rusijos, Čekijos, Italijos, Vokietijos muziejai.

Danutė Skromanienė „Radviliškio krašte“ (2008 m., nr. 1(8) savo publikacijoje „Kraštietė – dekoratyvinės keramikos meistrė“ rašė: „Apmąstant šios iškilios menininkės kūrybą, tą mokėjimą prakalbinti molį, norisi pakartoti Leonardo Gutausko žodžius: „L. Šulgaitės keramika – ligi skausmo sukaupta, išgryninta tiesa, kurios žodžiai – vieninteliai, nepakeičiami – skausmo ir gyvybės šaknų mazgas“.

Liucijos Šulgaitės – talentingos, subtilaus temperamento menininkės, vienos iš ryškiausių lietuvių keramikų, įnešusios svarų indėlį į mūsų šalies taikomąją dailę, visą kultūrą, šviesus atminimas pasilieka jos gimtojo Radviliškio krašto žmonių širdyse.

Redakcija

Radviliškio viešosios bibliotekos archyvo nuotrauka

ATSISVEIKINOME SU FILOMENA TAUNYTE

VYTAUTAS ŽEIMANTAS,
žurnalistas, rašytojas

1925 04 11–2013 06 28

Vilniuje birželio 28 dieną, vakare, mirė žurnalistė, publicistė, rašytoja, gydytoja Filomena Taunytė. Šiomet, kovo mėnesį, mūsų garbaus amžiaus kolegę buvo ištikęs insultas, ji gydėsi ligoninėje. Deja...

Ir štai atsisveikinimo gėlės prie jos palaikų urnos, Mišios už velionę Žvėryno bažnyčioje, ilga virtinė žmonių, ją palydinčių į paskutinąją kelionę, ir šviežias kapas Saltoniškių kapinėse, visas paskendęs baltų gėlių jūroje...

Kolegė Filomena didžiąją savo gyvenimo dalį praleido dviejų mūzų glėbyje. Vieną jos ranka vedžiojo Hipokrato priesaika, kitą – kūrybos mūza. Ir abiejose erdvėse – gydymo ir kūrybos – ji sugebėjo palikti ryškų pėdsaką.

Kolegė Filomena gimė gražiame Radviliškio krašte, Vantainėliuose, 1925 metų balandžio 11 dieną. Ji nuo mažens siekė mokslo. Mokėsi Voskonių pradžios mokykloje, Radviliškio progimnazijoje, Šiaulių gimnazijoje. 1942 metais pradėjo studijuoti Vytauto Didžiojo universiteto Lietuvių kalbos ir literatūros fakultete. 1943 metais vokiečiams universitetą uždarius, įstojo į Kauno akušerių mokyklą. Ją baigusi grįžo į tėviškę, dirbo Radviliškyje. 1950 metais Vilniaus universiteto Medicinos fakultete įgijo gydytojos specialybę. Dirbo įvairiose medicinos srityse. Aktyviai domėjosi ir propagavo netradicinius gydymo būdus. Tapo populiari gydytoja.

Kūryba ji susidomėjo ne iš karto. Nors man yra sakiusi: „Maniau, būsiu literatė. Gimnazijoje sekėsi kalbėti, pasakoti, mokytoja mano rašinėlius skaitė klasėje. Universitete pradėjau studijuoti lietuvių kalbą ir literatūrą, bet karas viską sujaukė. Tapau gydytoja.“

Tik nuo 1965 metų ji pradėjo aktyviai reikštis respublikinėje spaudoje. Ypač jai sekėsi, kai užsimodavo didelę medicininę patirtį perteikti, pasitelkusi publicistiką, gyvą ir skambų žodį. Jos straipsniai periodinėje spaudoje, vėliau pasirodžiusios knygos išsiskyrė ne tik geru medicinos reikalų žinojimu, drąsiais atradimais, originaliais gydymo patarimais, bet ir sodriu lietuvišku žodžiu, aukšta publicistikos praba.

Jos kūrybinis augimas akivaizdus. Nuo kuklos pirmosios knygos „Dar kartą apie alkoholizmą“, pasirodžiusios 1972 metais, iki įdomių, intriguojančių ir todėl populiarių publicistinės medicinos knygų „Vandens užkalbėjimas“ (2000), „9/10 laimės: apie fizinę ir psichinę sveikatą“ (2003, 2006, 2009), „7 nuodėmės ir 12 ligų (2006, 2007, 2009), „Kiek sveria siela“ (2008, 2009), „Gyvenimas be stogo“ (2009), „Ieškau tikro lietuvio (2011, 2013), kitų.

2008 metais už knygą „Kiek sveria siela“ jai buvo įteikta Juozo Tumo-Vaižganto premija.

Naujausia ir, deja, paskutinė kolegės Filomenos knyga „Šventųjų gyvenimas Marijos žemėje“ pasirodė šį pavasarį. Šioje knygoje ji atsiskleidė kaip autorė, sukaupti didžiulę gyvenimo ir profesinę patirtį. Ji

teigė sutikusi kur kas daugiau gerų žmonių nei blogų, o ir pastarųjų tik nedidelė dalis esanti tokių, kurie negalėtų pasitaisyti. Ji buvo optimistė, ieškodavo gyvenime gera, todėl ir paskutinė jos knyga yra skirta šviesiems ir kilniems žmonėms.

O tas faktas, kad kolegės Filomenos knygos buvo leidžiamos pakartotinai, rodo jų populiarumą. Vadinasi, autorė sugebėjo prasimušti per vis labiau mūsų visuomenę apimantį nenorą skaityti, domėtis knyga.

1975 metais ji įstojo į Lietuvos žurnalistų sąjungą (LŽS). Kolegė Filomena buvo viena iš Nacionalinės žurnalistų kūrėjų asociacijos steigėjų (2006). 2009 metais ji buvo priimta į Lietuvos rašytojų sąjungą. Aktyviai dalyvaudavo Rašytojų ir Žurnalistų sąjungų veikloje, ypač mėgo LŽS Senjorų klubą, stengdavosi nepraleisti nė vieno jo narių susirinkimo, kitokio renginio. Ji noriai dalydavosi sava patirtimi, negailėdavo patarimų, neretai ir motiniškai pabardama, kad nesilaikome gydytojų nurodymų. Mėgo aštrų žodį, neretai turėdavo ir griežtą nuomonę. Mėgdavo pajukauti, dažnai ir labai šmaikščiai. Ji ne kartą sakė: „Geriau gyventi su liga, nei mirti nuo jos gydymo.“

O rimtai ji aiškindavo, kad ligos yra mirties pranašai ir jas reikia sutikti pagarbiai. Su jomis iš pradžių verta tartis žodžiais, paskui – vaistažolėmis ir tik vėliau pereiti prie vaistų. Nereikia žinoti daug liaudies medicinos receptų, pakanka ir kelių, svarbu jais naudotis.

Nemažai ji nuveikė ir tarp kolegų medikų. 1991 metais kartu su gydytojais Saliute Goleckiene ir Algimantu Jasulaičiu įkūrė Vinco Kudirkos medikų literatų draugiją.

Kolegė Filomena buvo itin mėgstama žurnalistų pašnekovė tiek internetinėje erdvėje, tiek spaudoje, televizijoje, nes drąsiai reiškė savo nuomonę apie sveikatą, ligų gydymą vaistais, dietas, medicininių švietimą, kitką. Nepagailėdavo kritikos ir prastai dirbantiems savo kolegoms medikams.

Simboliškai dabar skamba kolegės Filomenos mintys: „Vieni miršta, kiti lengvai išsina... Mirtis sunki, o išėjimas nepastebimas. Atsigulė žmogus vakare, o ryte, žiūrėk, jau išėjęs. Būtų gerai, jei visi išeitume lengvai ir be skausmo.“ Kaip išėjo Filomena, ji vienintelė nežino...

Autoriaus nuotraukoje – Filomena Taunytė

RADVILIŠKIO RAJONO KULTŪROS KRONIKA

(2013 m. I pusmetis)

Savivaldybės kultūros įstaigų tinkle (2012 m. duomenimis) – 25 įstaigos (nejuridiniai asmenys, esantys prie seniūnijų – kultūros namai, pramogų ir šokių salės), atliekančios kultūros centrų funkcijas, ir 4 įstaigos, turinčios juridinį statusą: Radviliškio miesto kultūros centras, Daugyvenės kultūros istorijos muziejus-draustinis, Viešoji biblioteka bei Etninės kultūros ir amatų centras. Kultūrinę veiklą plėtoja ir 2 daugifunkciai centrai – Palonų bei Kutiškių.

Rajono kultūros įstaigose per 2012 m. suorganizuota 1910 renginių, išvykose – 243. Veikė 138 meno mėgėjų kolektyvai, kuriuose – 1711 dalyvių.

Radviliškio viešojoje bibliotekoje per metus užregistruota 10600 skaitytojų, 185200 lankytojų.

Daugyvenės kultūros istorijos muziejuje-draustinyje surengta 519 ekskursijų, jose dalyvavo 58557 asmenys.

Sausio 7 d. Radviliškyje surengta Kalėdų eglutės girliandų užgesinimo šventė. Teatralizuotą koncertą prie pagrindinės miesto eglės organizavo Radviliškio miesto kultūros centras, Radviliškio miesto seniūnija ir Radviliškio rajono jaunimo klubas „MIX“:

Sausio 11 d., 8.00 val., rajono Savivaldybėje, seniūnijose, švietimo ir kultūros įstaigose supleveno tūkstančiai žvakelių. Taip paminėtas laisvės gynėjų atminimas, prisidėta prie tarptautinės komisijos ir sovietinio okupacinių režimų nusikaltimams Lietuvoje įvertinti inicijuotos akcijos „Atmintis gyva, nes liudija“:

Sausio 13 d. Radviliškietė rinkosi prie miesto Kultūros centro į Laisvės gynėjų dienos minėjimą „Prie atminties laužų“. Pristatyta literatūrinė kompozicija, prisijungta prie žvakelių uždegimo akcijos – jomis papuoštas „Laisvės medis“; klausytasi Kultūros centro folkloro ansamblio „Aidija“; liaudiškos muzikos kapelos „Radvija“; kitų atliekamų melodijų.

Sausio 14 d. Radviliškio rajono etninės kultūros ir amatų centre pakvietė mezginių ir odinių papuošalų paroda. Mezginių autorės – P. Malinauskienė, D. Žukienė ir R. Džiugienė, nėrinių vašėliu – A. Steponavičienė, odos dirbinių – J. Karalienė.

Sausio 15 d. Radviliškio kultūros centre atidaryta Dailės mokyklos rinktinių darbų paroda. Joje – 42-jų autorių darbai. Atidarant ekspoziciją dalyvavo rajono meras D. Brazys, koncertavo Radviliškio muzikos mokyklos auklėtiniai.

Vasario 8 d. Pociūnėlių kultūros namuose surengtas Skėmių seniūnijos nominacijų vakaras „Čia gera gyventi, čia žmonės geri“. Šventės metu iniciatyviausiems ir darbščiausiems seniūnijos gyventojams įteikti apdovanojimai už išskirtinę veiklą 2012 m.

Vasario 9 d. Radviliškio miesto kultūros centro folkloro ansamblis „Aidija“ buvo išvykęs į Liaudies buities muziejuje surengtą Užgavėnių šventę.

Vasario 14 d. Šniūraičių pramogų ir šokių salės dramos ratelis Radviliškio viešojoje bibliotekoje parodė V. Krasnogorovo lyrinę komediją „Trys gražuolės“. Spektaklis buvo skirtas šv. Valentino dienai.

Vasario 15 d. Radviliškio miesto kultūros centre surengtas iškilmingas koncertas, skirtas Lietuvos valstybės atkūrimo dienai;

Sidabravo kultūros namuose, minint Lietuvos valstybės atkūrimo dieną, paskelbti Metų žmogaus, Metų šeimos, Metų moksleivio ir Sidabravo krašto Garbės piliečio rinkimų rezultatai;

Gniezno (Lenkija) kultūros namuose atidaryta Radviliškio rajono savivaldybės viešosios bibliotekos tarptautinio projekto „Man patinka skaityti knygas ČIA...“ fotografijų paroda.

Vasario 16 d. Lietuvos laisvės kovos tarybos 1949 m. vasario 16 d. Nepriklausomybės deklaracijos paskelbimo memoriale paminėta Lietuvos valstybės atkūrimo diena ir pagerbtas už laisvę žuvusių partizanų atminimas. Renginį organizavo rajono Savivaldybė, Grinkiškio seniūnija ir Krašto apsaugos savanorių pajėgų Priskėlimo apygardos 6-oji rinktinė;

Aukštelkų kultūros namuose surengtas iškilmingas Lietuvos valstybės atkūrimo dienos minėjimas. Šventės metu įteikta 20 Aukštelkų seniūnijos įsteigtų nominacijų.

Vasario 20 d. rajone įvyko ekspedicijos „Kraslagas‘12 prezidento Aleksandro Stulginskio tremčiai atminti“ pristatymas, keliaujantis per Lietuvą.

Vasario 22 d. Baisogaloje kvietė tenykščių kultūros namų folkloro ansamblio „Dainoriai“, kuris yra pelnęs „Aukso paukštę“, kūrybos vakaras „Dar daug dainų neišdainuota“. Į šventę susirinko buvę ir dabartiniai šio kolektyvo nariai bei vadovai. 2013 m. Baisogalos kultūros namai mini kūrybinės veiklos 55-meį. Ta proga rengiami visų ten veikiančių meno kolektyvų pristatymai visuomenei.

Kovo 7 d. radviliškiečiai dalyvavo Šiaulių koncertų salėje „Saulė“ įvykusiame finaliniame konkurso „Moteris Saulė 2012“ renginyje. Dėl šio metų titulo varžėsi apskrities rajonų atstovės, tarp kurių – ir rajono Savivaldybės konkursui pristatytos Viešosios bibliotekos direktorė A. Januševičienė bei Pašušvio pagrindinės mokyklos direktorė R. Šiurnienė.

Kovo 10 d. Raudondvario kultūros namuose jau ketvirtą kartą surengtas Radviliškio rajono jaunimo patriotinės dainos festivalis „Tavo daina gimtinei“, skirtas Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo dienai. Dalyvauti festivalyje panoro 12 ansamblių bei solistų iš mūsų ir Pakruojo rajonų kultūros įstaigų bei mokyklų.

Kovo 11 d. Radviliškyje paminėtos Nepriklausomybės atkūrimo 23-iosios metinės. Po proginių šv. Mišių bažnyčioje susiburta miesto Kultūros centre. Lizdeikos gimnazijos mokiniai parodė literatūrinę kompoziciją „Laisvės žodžiai“ ir roko operą „Tadas Blinda“.

Kovo 13 d. Viešojoje bibliotekoje atidaryta kraštiečio V. Petriko ir A. Esu fotografijų paroda „Tarp...“. Joje eksponuoti 23 įvairaus formato juodai baltų fotografijų lakštai, atspindintys autorių išgyvenimus, meditacijų rezultatus.

Kovo 15 d. Šaukoto seniūnijos gyventojai minėjo Knygnešio dieną. Kultūros namuose jie žiūrėjo J. Trukano kostiuminę dramą „Knygnešys“, klausėsi pasakojimo apie knygnešystę, Radviliškio viešosios bibliotekos išleistų knygų serijos „Šviesos keliu“ pristatymo, Šaukoto kultūros namų mišriojo ansamblio dainų, tapė paveikslą pirštais;

Baisogalos kultūros namuose jų ir bibliotekos darbuotojai suorganizavo kalbos vakarą „Nusilenkime žodžiui kaip duonai“. Tąkart kalbėta ir bendrine lietuvių kalba, ir tarmiškai – juk Tarmių metai. Renginyje prisimintas knygnešys kraštiecis J. Zauka, klausytasi meninio skaitymo.

Kovo 18 d. VĮ Radviliškio miškų urėdija sukvietė Radviliškio miesto bendrojo ugdymo mokyklų mokinius į inkilų kėlimo šventę Antaniškių parke.

Kovo 20 d. minint Žemės dieną, Radviliškio gatvėmis driekėsi teatralizuota mokinių eisena. Prie rajono Savivaldybės pastato iškelta Žemės vėliava, skambėjo sveikinimai ir raginimai saugoti mūsų planetą. Vėliau Gražinos vidurinėje mokykloje klausytasi paskaitos, apžiūrėta darbų paroda ekologijos temomis.

Kovo 31 d. Baigtas įgyvendinti projektas „Radviliškio rajono savivaldybės Šeduvos miesto kultūros namų rekonstrukcija“. Atlikta šių kultūros namų

rekonstrukcija, kabinetai aprūpinti naujais baldais, sutvarkyta aplinka, kita. Projektas finansuotas iš Europos regioninės plėtros fondo, mūsų valstybės ir rajono Savivaldybės biudžetų.

Balandžio 5 d. įkurtuves šventė Kutiškių daugiafunkcis centras, kaimo biblioteka ir bendruomenė. Jie, įgyvendinus du iš Europos Sąjungos lėšų finansuotus projektus, įsikūrė tam tinkamai pritaikytose, sutvarkytose patalpose, po vienu stogu.

Balandžio 6 d. Pašuvio kultūros namuose Radviliškio Lizdeikos gimnazijos moksleiviai parodė roko operą „Tadas Blinda“;

Pociūnėliuose dramos kolektyvas žiūrovams padovanojo spektaklio premjerą – K. Sajos „Paršo gaudynes“.

Balandžio 8–18 d. dalyvauta Naujamiesčio (Panevėžio r.) kultūros centre–dailės galerijoje vykusiame šalies moksleivių liaudies dailės konkurso „Sidabro vainikėlis“ regiono turo parodoje. Komisija amžiaus grupėse išrinko geriausius. Tarp jų pateko 5 iš 6 autorių, atstovavusių Radviliškio rajonui: K. Norvaiša, D. Kublickas, E. Prankonis, M. Karalius ir E. Urbonas iš Gražinos pagrindinės mokyklos, Šeduvos ir Vaižganto gimnazijų.

Balandžio 11–30 d. Radviliškio kultūros centre suorganizuota Mažoji knygų mugė. Joje dalyvavo įvairios leidyklos ir leidėjai (tarp jų – ir Radviliškio viešoji biblioteka);

Radviliškio viešojoje bibliotekoje muzikinę-literatūrinę programą atliko kamerinė dainininkė (sopranas) S. Trimakaitė, jos vyras rašytojas H. Kunčius papasakojo apie savo kūrybą;

rajono Etninės kultūros ir amatų centre veikė tautodailininkės J. Karalienės meninės odininkystės darbų paroda „Odos mintys“;

Balandžio 12 d. Radviliškio muzikos mokykloje įvyko antrasis respublikinis jaunųjų pianistų konkursas „Čiurlionio jūra“. Dalyvavo 25 atlikėjai iš įvairių šalies muzikos mokyklų. Tarp geriausiaisiais pripažintųjų – V. Pakštaitė iš Radviliškio muzikos mokyklos (mokytoja Diana Sabulienė);

Viešojoje bibliotekoje atidaryta kraštiečių pedagogų G. Stugienės, V. Tvardutės ir V. Šereivaitės kūrybos paroda. Eksponuota per 20 įvairia technika atliktų ir įvairaus formato tapybos darbų bei V. Tvardutės sukurti 5 tekstų kaligrafijos darbai.

Balandžio 13 d. Alksniupių kultūros namuose šurmuliavo mėgėjų teatrų šventė „Rampų šviesoje“. Šventėje dalyvavo Šakių rajono Lekėčių ir 5 Radviliškio rajono mėgėjų teatrai;

Šeduvos kultūros namų humoro grupė „Sprandžina“ (vadovė – I. Stanulienė) koncertavo humoro šventėje „Kvatoklis 2013“ Elektrėnų kultūros centre. Vien balandį šis kolektyvas surengė 5 koncertines išvykas.

Balandžio 14 d. Radviliškio kultūros centro mišrusis choras, vadovaujamas K. Pakšto ir akomponiatorės V. Silickajos, debiutavo nacionalinio lygio Lietuvos suaugusiųjų chorų konkurse Šiauliuose. Tarp 11 dalyvavusių chorų radviliškietėliai pelnė antrąją vietą;

Gniezno (Lenkija) kultūros centre atidaryta pirmoji tarptautinio plenero paroda. Kūrinius apie Gniezno miestą pristatė dailininkai bei fotografai iš Radviliškio R. Dagys, I. Karevienenė, S. Trigarcėva, G. Beržinis ir I. Laiševcėva, taip pat Umanės (Ukraina) atstovai.

Balandžio 15 d. Šeduvos kultūros namuose susirinkę rajono bibliotekų, kultūros namų ir kitų įstaigų, seniūnijų darbuotojai šventė Kultūros dieną. Renginyje „Žodžiai iš širdies“ juos sveikino, geriausių rezultatų pasiekusiuosius apdovanojo rajono vadovai. Surengtas šventinis koncertas.

Balandžio 20 d. Radviliškio kultūros centre šventiškai paminėtas politinių kalinių ir tremtinių choro „Versmė“ (vadovė – L. Vaitekūnienė, koncertmeisterė A. Minciuvienė) 20-metis. Jubiliejinėje programoje dalyvavo ir šis choras, ir jį sveikinę kiti miesto meno kolektyvai.

Balandžio 23–29 d. Viešojoje bibliotekoje vyko nacionalinės bibliotekų savaitės „Nežinai? Pėdink į biblioteką!“ renginiai: vaizdo, garso įrašų bei knygų ir straipsnių paroda „Tarmės – gyvoji kalbos versmė“, skirta Tarmių metams, P. Mašiotų kūrybos skaitymai, susitikimas su kraštiečiu O. Lukošiumi, žurnalo „IQ“ redaktoriumi, informacinė „Kelionė po Informacijos šalį“, popietė „Pirmasis pasimatymas su knyga“, akcijos „Savaitė be delspinigių“, „Tapk skaitytoju nemokamai“, geriausių skaitytojų vaišinimas kava ir kita.

Balandžio 27 d. į Radviliškio kultūros centrą liaudiškos muzikos mėgėjus sukvietė penktasis respublikinis liaudiškos muzikos kapelų festivalis „Že-

mėj Lietuvos“; kurį organizavo miesto kultūros centro liaudiškos muzikos kapela „Radvija“. Be šeiminių, dalyvavo kolektyvai iš Kupiškio, Utenos, Ignalinos rajonų, Šiaulių, taip pat šeduviečių „Užuovėja“;

Raudondvario kultūros namų moterų vokalinis ansamblis dalyvavo respublikinėje vokaliųjų ansamblių šventėje „Kur aukštas klevas“ Guostagalio kultūros namuose.

Gegužės 4 d. susirinkusieji Radviliškio Švč. Mergelės Marijos Gimimo bažnyčioje dalyvavo iškilmingose šv. Mišiose už šios parapijos Jaunimo chorą, švenčiantį savo 10 metų sukaktį. Po to visi klausėsi choro atliekamų giesmių;

Radviliškio jaunimo mokykla surengė XV pavasarinę mugę. Joje prie šeiminių prisijungė Radviliškio technologijų ir verslo mokymo centro, Radviliškio miesto kultūros centro, Švietimo ir sporto paslaugų centro Dienos užimtumo skyriaus, Aukštelkų, Vinco Kudirkos ir Gražinos pagrindinių mokyklų bei lopšelio-darželio „Žvaigždutė“ kolektyvai.

Balandžio 27–28 d. Radviliškio miesto kultūros centro vyresniųjų liaudiškų šokių grupė „Šelmiai“ ir pagyvenusiųjų liaudiškų šokių grupė „Patrepšėlis“ sėkmingai pasirodė šalies suaugusiųjų liaudiškų šokių kolektyvų konkurso „Pora už poros“ ture Prienose ir pelnė teisę dalyvauti respublikiniame etape.

Gegužės 11 d. Burbiškyje vykusio Tulpių žydėjimo šventė šiemet sulaukė ne tik 23 tūkstančių svečių, bet ir Lietuvos Respublikos Prezidentės Dalios Grybauskaitės dėmesio. Ji apžiūrėjo dvarą, parke pasodino ąžuolą, bendravo su žmonėmis.

Gegužės 18 d. radviliškėčiai paminėjo Partizanų pagerbimo, kariuomenės ir visuomenės dieną. Jai buvo skirtas renginių ciklas: jaunimo klubo „MIX“ muzikinė-literatūrinė kompozicija „Broliai“; tylos minutė, gėlių prie miesto Trijų kryžių padėjimas, J. Vaitiekūno parodos „Lietuvai“ atidarymas Radviliškio kultūros centre, šalies tremtinių ir politinių kalinių chorų sambūris.

Gegužės 19 d. Mėnaičiuose, Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio tarybos 1949 m. vasario 16 d. Nepriklausomybės deklaracijos paskelbimo memoriale, surengtas iškilmingas Partizanų pagerbimo, kariuomenės ir visuomenės vienybės dienos minėjimas. Išskirtinį renginį organizavo Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, Lietuvos kariuomenės Karinių oro pajėgų Oro gynybos batalionas, Radviliškio rajono savivaldybė ir Grinkiškio seniūnija;

Radviliškyje švęstos Sekminės. Jų proga surengtas Europos kojinių mezgimo čempionatas „Mezgame Sekminių sambūrį“, sukvietus atstovus iš Lietuvos, Gnezno (Lenkija), Sankt Peterburto (Rusija) ir Latvijos. Vyko ir tarptautinis folkloro festivalis „Ganiau palšus jautelius“: jo dalyvių eisena miesto gatvėmis, pasirodymai, kita.

Birželio 1 d. Radviliškio rajone vyko tradicinio „Poezijos pavasario“ renginiai. Poezijos bičiulius jie kvietė į Burbiškio dvarą, Pašušvio kultūros namus bei Baisogaloje esantį Komaro dvarą;

Radviliškio kultūros centro vaikų meno kolektyvai pakvietė kartu paminėti tarptautinę Vaikų gynybos dieną. Susirinkusieji klausėsi koncertų, dalyvavo sporto varžybose;

Kultūros centre vyko populiarius muzikinius renginius – jaunimo apdovanojimai „Bomba 2013“. Jo metu paskelbti ir apdovanoti šauniausi jaunimo atstovai, pasirodė Radviliškio jaunieji dainininkai, šokėjai bei muzikantai.

Birželio 14 d. rajono savivaldybės ir Viešosios bibliotekos iniciatyva Radviliškyje netradiciškai paminėta Gedulo ir vilties diena. Jai buvo skirtos šv. Mišios bažnyčioje, po kurių vyko teatralizuota eisena, gyvai priminusi tremties baisumus ir išgyvenimus. Prie Tremties vagono dalytasi prisiminimais, skambėjo posmai, dainos ir giesmės. Renginį vedė aktorius P. Venslovas.

Birželio 15 d. Šniūraičiai šventė savo 340-ąją gimtadienį. Po bendros maldos bažnyčioje laukė įvairios linksmybės, pramogos, apdovanojimai.

Birželio 24 d. Šeduvoje į Jonines žmones kvietė baikeriai, retro automobilių šeiminkai, Šeduvos gimnazijos orkestras, Šeduvos miesto kultūros centro kolektyvai, atvykę atliktėjai.

Radviliškio bibliotekos inform. ir nuotraukos

Резюме публикаций журнала „Радвилишкский край“ 2013 г. № 1 (18)

„Поздравляем“ – это поздравления и пожелания жителей Радвилишкиса почётным землякам, отмечающим свои юбилеи в первом полугодии или недавно получившим особенную государственную оценку: этномузыковеду Лайме Буркшайтене, хореографу Геновайте Юкневичене, музееведу Алоизасу Каждайлису, педагогу, политическому и общественному деятелю Миндаугасу Брйедису, сценографу Виталию Мазурасу, документалисту Витаутасу Дамашевичусу.

„Пусть цветёт красота, уважение и любовь“ – это вступительное слово журнала от Альмы Кубилинсене – поощрение всем любить свою землю и народ, уважать свою историю, памятники и сосредоточиться на работе во имя будущего.

„Когда оживёт ветряная мельница в Байсогаловском поместье?..“ – статья Регины Вайткявичене об одной из построек – ветряной мельнице, уникальном и интересном народном памятнике, которая стоит в усадьбе Комаро в Байсогале.

„Валаку реформа в Радвилишкском крае“ – публикация Егидиюса Прасцявичюса отражает в XVI в. осуществлённую в нашем крае реформу Валаку, её результаты, бывшие в то время деревни и их границы.

„Школа еврейской общины в Радвилишкисе“ – сочинение Зенонаса Василяускаса, основанное на архивных материалах и дающее представление об образовании и культуре евреев с 1920 г., о желании иметь свою школу и перипетиях ее основания.

„Гринкишкская зимняя школа сельского хозяйства“ – специально написанный очерк Лаймы Петраускене в „Радвилишкский край“, обобщающий основанное в прошлом известное образовательное учреждение, его деятельность, заслуги, уточняет некоторые детали, опубликованные раньше на эту тему.

„Путь учёного, государственного деятеля, судьи (2)“ – вторая, последняя, часть документального очерка Эгидиюса Ярашноаса об известном государственном деятеле, учёном, юристе, родившемся в Шядуве, Пранасе Курисе (начало – „Радвилишкский край“, 2012 г. № 2 (17)).

„О Шяуленском крае“ – легенды, услышанные и записанные со слов людей Марионоу Бируте Кудулите-Навакаускене, которые напоминают сказки и связанные с местностями Шяуленского края и их названиями – горами Шяуля, Варпине, возвышенностью Муру, Шяуленским поместьем и др.

„Это происходит как чудо...“ – беседа Гражины Дунаускене с земляком молодого поколения Мартинасом Гаубасом – членом Литовского союза художников, скульптором, художником, графиком. Выявляется индивидуальный взгляд художника, творческая оригинальность, многосторонность, его связь с родиной.

„Составитель первых литовских календарей“ – статья, подготовленная Пятрасом Юкневичюсом, напоминающая об благородном земляке, историке, литераторе, издателе календарей Йонасе Пашакаускасе, умершем 255 лет назад, и его широкой научной, образовательной и культурной деятельности.

„Высоты и взлёты деревенского парнишки“ – возможность, подаренная Йонасом Линкявичюсом, шире познакомиться с выдающимся земляком, заслуженным деятелем национального кино, принёсшим всеобщее признание литовской документалистике, оператором и режиссером Александром Дигимасом.

„Деревня Жибартай“ – последняя часть (начало – 2012, №.1(16) и №.2(17) материала, записанного на шядувском диалекте о деревне Жибартай, традициях и образе жизни людей, собранного жительницей Шядувы, руководителем этнографического ансамбля «Шядува» Емилией Браинскеней. Публикацию подготовила Вильма Мерките.

„Жившие в Вердуляй“ – воспоминания Лаймы Буркшайтене о рассказах, сохранившихся в памяти близких, про деревню Вердуляй – мало кому известном бывшем там поместье и его жителях.

„Богом забытый уголок“ – сочинение Адели Важаускене о родной деревне Шнюконяй. В рассказе отражаются исторические факты, события, жизнь, заботы и беды старых жителей этой деревни.

„Знакомство с сотней творцов“ – презентация нового творчества радвилишковцев. Алдона Янушевичене обобщает недавно Публичною библиотекою и районного клуба литераторов „Jonvabalis“ („Светлячок“) подготовленный и опубликованный альманах „Paversmiuos...“ („При роднике...“). Так же рубрика знакомит с новыми изданиями земляков.

„In memoriam“ – слово о земляках, ушедших на вечный покой: Люции Шулгайте и Филомена Тауните.

„Культурная хроника района“ – концентрированная информация об основных показателях культуры 2012 г. и культурных мероприятий I полугодия 2013 г.

„Рассказывают старые фотографии“ – традиционная рубрика журнала. В этот раз представлена фотография старого костёла в Радвилишкисе, подаренная Иреной Казлаускене. Редакция „Радвилишкского края“ приглашает читателей поделиться имеющейся информацией, которая ещё не проанализирована в этом издании, об истории этого костёла.

*Перевела учительница Радвилишкской
молодёжной школы Светлана Асачёва*

Summary of the Periodical „Radviliškio kraštas“ 2013 No. 1(18)

Congratulations“ – the people of Radviliskis congratulated on their birthdays and creativity the honorable natives who made the homeland known by their activities and achievements. They are –ethnomusicologist Laima Burksaitiene, choreographer Genovaite Jukneviene, museum worker Aloyzas Kazdailis, educator, political and social activist Mindaugas Briedis, set designer Vitalijus Mazuras, documentary author Vytautas Damasevicius.

“Let bloom beauty, respect and love”, the foreword of the magazine by Alma Kubilinskiene, where she stimulates the interest of native land and its people, invites to respect the history of the country, its monuments and to work for its sake.

“When will Baisogalos estate windmill come to live again?“...- it is an article by Regina Vaitkeviciene about one of the Baisogala Komaras manor buildings - windmill, unique and interesting folk technical monument.

“Land reform in Radviliskis district” – the publication by Egidijus Prascevicus where he writes about the sixteenth century. execution of the land reform in our country, the results, the former villas and their boundaries.

“Jewish community school in Radviliskis” – the essay, based on archival material, by Zenonas Vasiliauskas provides knowledge about the Jewish education and culture since 1920, the pursuit of having their school in Radviliskis, its foundation problems.

“Grinkiškis winter school of agriculture” - specially written article by Laima Petrauskiene which is overlooking the foundation of the famous educational institution in the past, activity, merit and adjusting some details of the previous publication.

“Roads of a scientist, a statesman, a lawyer (2)”- the second, final part of the sketch by Egidijus Jarasiunas about a prominent statesman, scientist, lawyer Pranas Kuris who was born in Seduva.(the beginning – “Radviliskio krastas”, 2012 No. 2 (17)).

“About Siaulėnai land”- heard and recorded legends from people by Marijona Birute Kudulyte-Navakauskiene remind fairytales and are connected with names of the places in Siaulėnai –the hills of Siaule and Varpine, the highland of Murai, the manor of Siaulėnai and so on.

“This occurs if any wonder” – the interview by Grazina Dunauskiene with the fellow of the younger generation Martynas Gaubas who is a member of the Lithuanian Artists’ Association, a sculptor, a

painter and a graphic artist. She highlights the artist’s identity approach, creative originality, versatility, a fellow’s connection to the motherland.

“The compiler of the first Lithuanian calendar”- the article, prepared by Petras Juknevicus, reminiscent of raising native, a historian, a writer, a calendar publisher Jonas Pasakauskis dead 255 years ago and his broad scientific, educational and cultural activities.

“Loftiness of a country boy”- Jonas Linkevičius bestowed the opportunity to learn more about the distinguished to the national cinema, international recognition brought to Lithuanian documentary cinematographer and director Aleksandras Digimas. This occurs if any wonder

“The Zybartai village”- the last part of the collected material by a known ethnographer, the head of the ethnographic ensemble “Seduva „ Emilija Brajinskiene about the old Zybartai rural past, its customs, traditions.(the beginning – 2012 No. 1(16) and No. 2 (17)). Prepared by Vilma Merkyte.

“Who lived in Verduliai” - memories by Laima Burksaitiene about the village Verduliai, there is very little left about the former mansion, population.

“The God’s forgotten corner” – the essay by Adele Vazgauskiene about the native Sniukoniai village. The story reflects the historical facts, events, the life of people, experienced worries and woes.

“Acquaintance with one hundred authors” – the presentation of new creativity of the Radviliskis people. Aldona Januseviene reviews the prepared and recently published almanac “Paversmiuos..” by the public library, and the district literary club “Jonvabalis”.

“In memoriam” – is dedicated to those, who are no longer with us. In this publication we remember: Liucija Sulgaite and Filomena Taunyte.

“The cultural chronicle of Radviliskis district”. It informs about cultural activities, events, exhibitions of 2012 and 2013 1st half year.

“The old photos tell”- a traditional magazine rubric. It presents the photo, presented by Irena Kazlauskiene, of the old Radviliskis church. The editors of the periodical “Radviliskio krastas” invite the readers to share their recollections, information about the history of this church which has still never been described in the periodical.

Rima Tarbuniene

*The English teacher of Radviliskis Lizdeikos
gymnasium*

Viešosios bibliotekos ir žurnalo „Radviliškio kraštas“ bičiulė, kraštetė Irena Kazlauskienė mūsų redakcijai padovanojo čia spausdinamą Radviliškio Švč. Mergelės Marijos Gimimo bažnyčios vidaus nuotrauką, kuri mūsų archyvuose yra viena seniausių šia tema. Savo skaitytojams ją pateikiame, norėdami priminti, kaip tie radviliškiečių maldos namai atrodė praeityje, ir tikėdamiesi sulaukti daugiau įdomios medžiagos apie šios bažnyčios su liaudies architektūros formų varpinę istoriją.

Pastarojoje, tilpo įvairių raidos pokyčių, ne vieno gaisro atneštų nelaimių, džiugių įvykių, tradicijų ir švenčių, neatsiejamų nuo viso miestiečių bei aplinkinių vietovių žmonių gyvenimo. Todėl sukaupti, užrašyti ir ateities kartoms išsaugoti tokius liudijimus – prasminga pareiga, istorijos ir kultūros paveldo įamžinimo dalis.

Redakcija

BALYS
BURAČAS

ČIA MANO
GIMTINĖ,
AS ČIA
UZAUGAU,
ISVAIKS
ČIOJAU
VISA
LIETUVA
RINKDA
MYS IR
PUOSELĖ
DAMAS
TAUTOS
PAVELDA
ATEINAN
ČIOMS
KARTOMS.

